

Bioetičko pitanje japanskog eksperimentiranja u II. svjetskom ratu

Ćužić, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:105752>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Marija Čužić

**BIOETIČKO PITANJE JAPANSKOG
EKSPERIMENTIRANJA U II. SVJETSKOM
RATU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

MARIJA ČUŽIĆ

**BIOETIČKO PITANJE JAPANSKOG
EKSPERIMENTIRANJA U II. SVJETSKOM
RATU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivana Greguric

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. JEDINICA 731: POČETAK.....	3
2.1. Ishii Shiro.....	4
2.2. Harbin i Beiyinhe: prve postaje <i>Jedinice smrti</i>	9
2.3. Pingfan: druga faza.....	13
3. EKSPERIMENTI U JEDINICI 731.....	16
3.1. Žene kao žrtve eksperimenata Jedinice 731.....	21
4. KOLAPS JEDINICE 731.....	25
5. POSLIJERATNA SUĐENJA: TOKIJSKI PROCES I SUĐENJE U HABAROVSKU.....	27
5.1. Početak istrage.....	30
5.2. Tokijski proces.....	33
5.3. Suđenje u Habarovsku.....	40
6. MOTIVACIJA IZA EKSPERIMENTIRANJA NA LJUDIMA.....	45
6.1. Krivnja i kajanje među počiniteljima ljudskog eksperimentiranja.....	52
6.2. Etički problemi u eksperimentima Jedinice 731.....	54
6.3. Moralna reparacija.....	60
7. ZAKLJUČAK.....	66
8. BIBLIOGRAFIJA.....	70

Bioetičko pitanje japanskog eksperimentiranja u II. svjetskom ratu

Sažetak

U ovome radu razmatraju se bioetička pitanja povezana s japanskim eksperimentiranjem na ljudima tijekom i neposredno prije Drugog svjetskog rata, stavljajući poseban fokus na aktivnosti Jedinice 731. Cilj rada je analizirati povijesni kontekst, vrste provedenih eksperimenata te etičke implikacije tih aktivnosti. Jedinica 731 tajna je organizacija koja je djelovala u sklopu Carske japanske vojske. Osnovana je ubrzo nakon japanske okupacije Mandžurije, velike regije u sjeveroistočnom dijelu Kine. Jedinica je nastala kao rezultat ambicije liječnika Ishiija Shira, koji je čitajući Ženevski protokol o zabrani uporabe zagušljivih, otrovnih i drugih plinova te bakterioloških metoda ratovanja, odlučio kako je biološko oružje idealno rješenje za širenje Velikoga japanskoga carstva. Pod vodstvom Ishiija, Jedinica 731 bila je zadužena za razvoj biološkog i kemijskog oružja koje će podržati japansku vojsku u osvajanju azijskog teritorija. Da bi utvrdili učinkovitost biološkog oružja, znanstvenici i liječnici u sklopu Jedinice 731 testirali su rezultate svojih eksperimenata na ljudskim ispitanicima. Neki od tih eksperimenata uključivali su namjerno nanošenje smrtonosnih bolesti na prethodno zdrave ljudske subjekte, živu disekciju ispitanika bez uporabe anestezije i testiranje krajnjih granica ljudskog tijela u ekstremnim uvjetima poput smrzavanja, izgladnjivanja i vađenja velikih količina krvi u kratkom vremenskom roku. U ovim eksperimentima stradali su muškarci, žene i djeca. Posebno okrutni bili su eksperimenti sa spolno prenosivim bolestima, u kojima su zaraženi muškarci prisiljeni na spolni odnos sa zdravim ženama. Ovi eksperimenti često su rezultirali trudnoćom, nakon čega bi majka i dijete bili podvrgnuti disekciji, a tijelo djeteta iskorišteno u drugim ispitivanjima.

Ovaj rad može se tematski podijeliti na tri veće cjeline; prvi dio rada bavi se povijesnim kontekstom i razvojem Jedinice 731, drugi dio rada bavi se poslijeratnim suđenjima i sudbinom bivših zaposlenika jedinice i treći dio rada bavi se etičkom analizom njihovim eksperimenata. Ta etička analiza dotaknut će se kršenja ljudskih prava, nedostatka informiranog pristanka subjekata i dehumanizacije žrtava. Glavni cilj ovog rada je istaknuti problem neetičkih praksi u biomedicinskim istraživanjima i naglasiti važnost pridržavanja etičkih kodeksa koji štite dostojanstvo ljudskog života.

Ključne riječi: *eksperimentiranje na ljudima, Jedinica 731, Ishii Shiro, biološko ratovanje, biološko oružje, kršenje ljudskih prava, nedostatak informiranog pristanka, dehumanizacija*

Bioethical question of Japanese experimentation during WWII

Abstract

This paper examines the bioethical issues related to Japanese human experimentation during and shortly before World War II, with particular focus on the activities of Unit 731. The aim of this paper is to analyze the historical context, types of experiments conducted, and the ethical implications of these activities. Unit 731 was a secret organization operating within the Imperial Japanese Army. It was established shortly after the Japanese occupation of Manchuria, a large region in the northeastern part of China. The unit was the result of the ambitions of Dr. Ishii Shiro, who, after reading Geneva Protocol on the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare, decided that biological warfare was the ideal solution for expanding the Great Japanese Empire. Under Ishii's leadership, Unit 731 was tasked with developing biological and chemical weapons to support Japanese army in conquering Asian territory. To determine the effectiveness of biological weapons, scientists and doctors in Unit 731 tested the results of their experiments on human subjects. Some of these experiments involved deliberately infecting previously healthy human subjects with deadly diseases, performing live dissections without anesthesia, and testing the limits of human body under extreme conditions such as freezing, starvation, and drawing large quantities of blood in a short period of time. Men, women, and children were victims of these experiments. Particularly cruel were the experiments with sexually transmitted diseases, in which infected men were forced to have sexual intercourse with healthy women. These experiments often resulted in pregnancies, after which the mother and child were subjected to dissection, and the child was used in other tests.

This paper can be thematically divided into three main sections; the first part deals with the historical context and development of Unit 731, the second part covers post-war trials and the fate of unit's former employees, and the third part addresses the ethical analysis of their experiments. This ethical analysis will touch on the violation of human rights, the lack of informed consent from subjects, and the dehumanization of victims. The main goal of this paper is to highlight the issue of unethical practices in biomedical research and emphasize the importance of adhering to ethical principles that protect the dignity of human life.

Key words: *human experimentation, Unit 731, Ishii Shiro, biological warfare, biological weapons, human rights violation, lack of informed consent, dehumanization*

Napomena prije čitanja

Budući da je za pisanje ovog rada iskorištena strana literatura koja većinom slijedi istočnoazijsko pravilo pisanja prvo prezimena pa onda imena (npr. Ćužić Marija), isti će se redoslijed koristiti prilikom pisanja ovoga rada. Ovo pravilo vrijedi samo kod pisanja japanskih i korejskih imena, dok su ostala imena pisana uobičajenim zapadnim poretkom.

1. UVOD

Gotovo cijeli svijet zna za brutalne i nehumane eksperimente koje je njemački nacistički režim provodio za vrijeme Drugog svjetskog rata. Josef Mengele, Carl Clauberg i Sigmund Rascher, neka su od najpoznatijih imena smrtonosnih liječnika koji su svojim užasavajućim eksperimentima obilježili taj povijesni period kao najmračnije razdoblje čovječanstva. Međutim, znatno manji broj ljudi zna da su identične eksperimente provodili i Japanci u sklopu tajne biološko-ratne organizacije pod određenjem Carske japanske vojske, poznate i kao Kwantung vojska.

S obzirom na to da su nacistički eksperimenti poslužili kao svojevrsna povijesna lekcija u svijetu medicine, bioetike i ljudskih prava, ne možemo zanemariti činjenicu da je japansko eksperimentiranje istih razmjera ostalo nepoznato ostatku svijeta sve do osamdesetih godina prošlog stoljeća. Ovi eksperimenti otkriveni su kao rezultat neumornog istraživanja povjesničara i ostalih stručnjaka koji su posvetili godine svojeg života otkopavanju ove (u tom trenutku) četrdesetogodišnje povijesne tajne. Budući da nije bilo preživjelih žrtava japanskog eksperimentiranja, vjerojatno nikad nećemo moći saznati pravi opseg njihovih eksperimenata. Informacije koje su danas poznate, temelje se na poslijeratnim ispitivanjima bivših članova Jedinice 731, koja je sustavno provodila znanstvena istraživanja na ljudskim ispitanicima prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Jedinica 731 nastala je ambicijom Ishiija Shira, čovjeka koji je odrastao u ultra-nacionalističkoj atmosferi japanskog imperijalnog društva i koji je prepoznao opasnosti i potencijal biološkog oružja u kontekstu rata. Vidjevši posljedice koje je njegova zemlja osjećala nakon Prvog svjetskog rata, Ishii je počeo zagovarati ideju o osnutku specijalne jedinice usmjerene na razvoj biološkog oružja koje će pomoći vojsci u osvajanju teritorija na azijskom kontinentu. Kwantunška vojska podržala je Ishiijevu inicijativu i financirala njegovu jedinicu, koja se kasnije razgranala u jedno cijelo biološko-ratno carstvo.

Japansko eksperimentiranje i općenito eksperimentiranje na ljudima ulazi u područje bioetike zbog etičkih pitanja koja se tiču prava, dobrobiti i dostojanstva ljudskih subjekata. Japanski znanstvenici i liječnici koji su u sklopu Jedinice 731 provodili eksperimente na ljudskim ispitanicima, prekršili su svaki aspekt tih prava, potpuno zanemarujući dobrobit i dostojanstvo njihovih eksperimentalnih subjekata. O tome u kojoj su točno mjeri kršili ta prava, bit će više riječi u kasnijim poglavljima.

Bioetika je interdisciplinarno područje koje povezuje znanost i etiku kao filozofsku disciplinu. Ona je nastala kao specifični oblik moralne refleksije kojim su se rješavale novonastale moralne dileme potencirane znanstveno-tehnološkim napretkom u medicini.¹ Prema riječima čovjeka koji je definirao termin *bioetika*, ona je „znanje o tome kako treba koristiti znanje“.² Kao disciplina koja povezuje biologiju i medicinu s humanističkim znanostima, bioetika se bavi raznim etičkim pitanjima i moralnim dilemama koje proizlaze iz biomedicinskih istraživanja i prakse, stoga je eksperimentiranje na ljudima jedno od najosjetljivijih područja u tom kontekstu.

Japansko eksperimentiranje u Drugom svjetskom ratu, kao i ono prije početka rata, predstavlja bioetički problem iz nekoliko razloga; prvenstveno jer se dotiče poštivanja temeljnih ljudskih prava, ljudskog dostojanstva i fundamentalne slobode. Eksperimenti Jedinice 731 pokazuju kako kršenje ovih prava može dovesti do stravičnih posljedica. Drugo bioetičko pitanje dotiče se informiranog pristanka sudionika u eksperimentima; nešto čega nije bilo u eksperimentima Jedinice 731. Treće bioetičko pitanje tiče se pravomjernog kažnjavanja svih postupaka kojima su se prekršila temeljna ljudska prava na život, slobodu i sigurnost u vlastitoj zemlji³; nešto što je Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok propustio napraviti jer su Amerikanci sklopili tajni dogovor s članovima Jedinice 731, dajući im imunitet od progona za ratne zločine, u zamjenu za podatke koje su ostvarili eksperimentiranjem na ljudima. Taj propust predstavlja univerzalni problem jer legitimizira takvu pogrešnu praksu.

Bioetika nudi važne smjernice za uspostavljanje i provođenje regulativnih okvira i nadzora biomedicinskih istraživanja, s ciljem sprječavanja ponavljanja sličnih zločina protiv čovječnosti. Cilj ovog rada nije prozvati Japance za greške i zločine koje su počinili njihovi preci prije gotovo osamdeset godina; bilo tko može procijeniti da su njihovi eksperimenti na ljudima bili duboko nehumani i neetični. Ovaj rad želi na primjeru Jedinice 731 pokazati koliko je ključno poštovati ljudska prava i vrijednost ljudskog života te naglasiti da nas svako odstupanje od tih principa može vratiti u najmračnije trenutke ljudske povijesti.

¹ Čović, 2000., str. 111 – 112.

² Potter, 1970., str. 127.

³ Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948. Puni tekst deklaracije dostupan je na: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (pristup ostvaren 29.6.2024.)

2. JEDINICA 731: POČETAK

Da bismo bolje razumjeli kako je došlo do nastanka Jedinice 731, moramo sagledati povijesni kontekst u kojem je ona osnovana. Tijekom 1920-ih godina, neposredno nakon Velikoga rata, Japan se suočio s velikim ekonomskim poteškoćama; brojnim financijskim skandalima, nizom propadanja banaka, razornim potresom u Tokiju 1923., industrijskom hiperprodukcijom i posljedicama pada Wall Streeta 1929.⁴ Takav niz razornih udaraca, uključujući siromaštvo i prenapučenost stanovništva, doveo je do značajne društvene i političke nestabilnosti. Uz to, sve je veći broj Japanaca počeo podržavati militarističke i nacionalističke ideje. „Mnogi su vjerovali da Japan mora proširiti svoj teritorij kako bi opstao kao velika nacija.“⁵ S obzirom na to da je japansko otočje bilo teritorijalno limitirano, jedino logično rješenje bilo je da se Japan proširi na područje kontinenta. Pored Korejskog poluotoka, koji je u ono vrijeme već bio pod japanskom okupacijom, iduća najbliža „meta“ bila je Kina, preciznije Mandžurija; golema regija na sjeveroistoku zemlje s područjem koje bi premašilo kopnenu masu Njemačke i Francuske zajedno⁶, a s relativno niskom stopom populacije⁷. Pored toga, Mandžurija je bila pokrajina s najplodnijom zemljom u čitavoj Kini, bogatom mineralima za uzgajanje velikih količina soje, pšenice, riže i ječma.⁸ Takvo ogromno i nenastanjeno područje bogato prirodnim resursima učinilo se kao idealno mjesto za širenje japanskog teritorija.

Japanska okupacija Mandžurije započela je 1931. godine, događajem poznatim kao Incident kod Mukdena. Međutim, taj incident nije bio ništa više nego „japanska smicalica“⁹, koja je iskorištena kako bi se opravdao njihov prodor na kinesko područje. Ubrzo nakon tog incidenta, započela je okupacija i ostatka zemlje. 1. ožujka 1932. godine, Japan je proglasio novu suverenu državu Mandžukuo, na čije je čelo formalno postavljen kineski car Henry Pu Yi, često poznat i kao „marionetski car“ (eng. *puppet emperor*).¹⁰ U stvarnosti, kontrolu nad Mandžurijom održavala je Kwantunška vojska, koja je uspostavila infrastrukturne organe za

⁴ Harris, 1994., str. 9.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., str. 6.

⁷ Procijenjeno je da je 1930-ih godina u trima provincijama koje su činile Mandžuriju (Heilongjiang, Jilin i Liaoning) ukupna populacija stanovništva iznosila oko trideset milijuna, što je relativno mali broj u odnosu na Francusku i Njemačku čije je stanovništvo tada premašilo osamdeset milijuna. Prema: https://www.mh.sinica.edu.tw/MHDocument/PublicationDetail/PublicationDetail_1076.pdf (pristup ostvaren 29.6.2024.)

⁸ Harris, 1994., str. 6.

⁹ Gold, 2019., str. 35.

¹⁰ Williams; Wallace, 1990., str. 50.

održavanje reda i provedbu pro-japanske politike. Ključnu ulogu u ovoj strukturi imala je japanska vojna policija *Kenpeitai*¹¹, poznata po svojoj brutalnosti i represivnim mjerama. Ovi policajci bili su stručnjaci u sadističkom mučenju; bili su na toliko lošem glasu da ih možemo smatrati japanskim ekvivalentom njemačkoj Gestapo policiji.¹² S japanskom vojnom kontrolom nad Mandžurijom, postavljena je pozornica¹³ za tajnu organizaciju koja će idućih deset godina provoditi eksperimentalna istraživanja kako bi pronašla najdjelotvornije oružje za eksterminaciju svih svojih neprijatelja. Dovoljno daleko od Japana, u potpunoj tajnosti, Mandžurija se pokazala i kao idealno mjesto na kojem će mladi vojni major Ishii Shiro moći primijeniti nove ideje o modernom ratovanju; ideje do kojih je došao čitajući Ženevski protokol o zabrani kemijskog i biološkog ratovanja iz 1925. godine. Duboko impresioniran potencijalom biološkog ratovanja, koje sa sobom donosi masovnu destrukciju, Ishii je pronašao rješenje za japansku vojnu ekspanziju. Biološko oružje je bilo oružje budućnosti¹⁴, esencijalno za njihovu dominaciju nad ostalim narodima Azije.

2.1. Ishii Shiro

O Jedinici 731 nemoguće je govoriti bez da spomenemo čovjeka koji se smatra „glavom“ cijelog biološko-ratnog projekta, Ishii Shiro. Kako bismo mogli razumjeti način na koji je uspio stvoriti jedan cijeli tajnoviti svijet biološkog naoružanja i istovremeno ga održavati ispod radara gotovo deset godina, moramo napraviti kratak psihološki i karakterni presjek.

Ishii Shiro rođen je 25. lipnja 1892. godine, u selu Kamo u prefekturi Chiba, istočno od Tokija. Selo koje će mu kasnije biti jednom od najvećih podrška u poslijeratnom skrivanju od američkih vlasti. Ishii je rođen kao četvrti sin bogate zemljoposjedničke obitelji¹⁵; odrastao je okružen slugama koje su ga služile u njegovoj raskošnoj obiteljskoj kući, dok je na stotine siromašnih seljana plaćalo feudalni danak njegovome ocu. Ovaj socijalni, odnosno klasni aspekt, važan je zato što je odrastanje u takvoj povlaštenoj atmosferi pridonijelo Ishiijevom snažnom samopouzdanju i urođenom osjećaju superiornosti.¹⁶ Ishii je od malena učen da se

¹¹ Termin *Kenpeitai* se u više literaturu pojavljuje u različitim oblicima, *Kempei* ili najčešće *Kempeitai*. Ovaj rad držat će se izvornog japanskog pisanja *Kenpeitai*.

¹² Harris, 1994., str. 12.

¹³ Gold, 2019., str. 36.

¹⁴ Harris, 1994., str. 19.

¹⁵ Williams; Wallace, 1990., str. 39.

¹⁶ Barenblatt, 2004., str. 5.

ljudi dijele na one koji vrijede manje i na one koji pripadaju višoj klasi. Takva pravila vrijedila su u njegovom domu, ali i u ostatku japanskoga društva. Japanci su u ono vrijeme vjerovali da u svijetu treba biti harmonije i sklada, zato je i društvo moralo biti podijeljeno na ljude manjeg i višeg statusa. Ovakva pravila, integrirana u društvenu strukturu svakodnevnoga života, zasigurno su imala snažan utjecaj na Ishiija i njegov pogled na ostatak svijeta. „To mu je dodatno olakšalo...da se upusti u bešćutno nepoštovanje ljudskog života.“¹⁷

Osim odrastanja u imućnoj obitelji, Ishii se pokazao kao vrsni akademik. Još jedan faktor koji je formirao njegovu osobnost, bila je njegova natprosječna inteligencija¹⁸ zbog koje su ga ljudi tretirali na poseban način. Za vrijeme njegova studija na Carskom sveučilištu u Kyotu, profesori su ga prepoznavali kao izvanrednog studenta, često ga nagrađujući istraživačkim projektima koji nisu bili dostupni ostalim studentima. Možemo reći da se njegov poseban tretman nastavio od najranijeg djetinjstva pa sve do sveučilišnih dana.

Profesor Kimura Ren, Ishiijev mentor tijekom doktorata, opisao ga je kao „drskog“ i „flambojantnog“¹⁹ studenta koji nije oklijevao nametnuti svoju prisutnost čak ni pred sveučilišnim predsjednikom, Arakijem Torasaburom. Predsjednikov dom bio je blizu laboratorija u kojem je Ishii provodio svoja istraživanja pa se Ishii često našao pozvanim da posjeti predsjednika u njegovoj kući, ne bi li s njime popio čaj i vodio intelektualne razgovore. S obzirom na to da se u japanskoj kulturi, koja duboko cijeni autoritet, ovakav čin smatra izuzetno drskim, svi na sveučilištu bili su zgroženi Ishiijevim arogantnim postupkom. Još ih je više šokiralo kada su saznali za njegov strateški brak s predsjednikovom kćeri Kyoko. Osiguravši taj brak, Ishii je od tog trenutka imao moćnog pokrovitelja koji će mu pomoći da napreduje u medicinskoj karijeri i zauzme svoju poziciju u visokome društvu. Kroz svoj život, Ishii je pokazao neobičnu sposobnost da pronađe prijatelje i pokrovitelje na najvišim pozicijama.²⁰ Daniel Barenblatt ga je u svojem djelu okarakterizirao kao „gomilu paradoksa: glasan i nepristojan, a istovremeno vješt u društvenom uspinjanju i napredovanju u karijeri...“²¹ Njegove vješte komunikacijske sposobnosti objašnjavaju kako je došao do položaja do kojeg je došao; počevši kao običan student medicine, da bi vrhunac karijere dočekao kao general pukovnik Kwantunške vojske. Naime, Ishii je oduvijek osjećao poziv za vojsku.²² Odrastajući

¹⁷ Barenblatt, 2004., str. 5.

¹⁸ Ibid., str. 6.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Williams; Wallace, 1990., str. 41.

²¹ Barenblatt, 2004., str. 7.

²² Gold, 2019., str. 31.

u ultra-nacionalističkoj atmosferi²³, još je kao mladić odlučio da će se pridružiti vojsci kako bi služio svojoj zemlji i caru. Odmah pri završetku studija 1920. godine, Ishii je započeo svoju vojnu obuku kao pripravnik u Trećoj pukovnici Carske gardijske divizije.²⁴ Shvativši da njegova prava strast leži u medicini, uspio je osigurati premještaj u Prvu vojnu bolnicu u Tokiju. Ondje je mogao istovremeno služiti svojoj zemlji, radeći ono što radi najbolje; istraživati biološke agente kao potencijalno oružano sredstvo. Za to vrijeme, Ishii je sve više privlačio pažnju svojih nadređenih; vjerovali su da je on jedan od njihovih najperspektivnijih časnika²⁵ pa su ga poslali natrag na sveučilište u Kyoto, ne bi li dodatno unaprijedio svoje stručno znanje.

Vrativši se u Kyoto, ubrzo je poslan na istraživačku misiju na japanski otok Shikoku, u Kagawa četvrt, gdje je izbila nova zaraza koja je rezultirala smrću više od 3.500 ljudi.²⁶ Ondje je dao izvanredan doprinos u identifikaciji virusa koji je uzrokovao bolest, istovremeno razvivši sistem za filtraciju vode koji se mogao prevoziti uz vojne postrojbe. Ovo iskustvo dovelo ga je u dodir s dva važna područja znanstvenog istraživanja, prevencijom epidemija i filtracijom vode, koja će uvelike obilježiti njegovu kasniju karijeru.²⁷ Općenito, međutim, uveo je nov način razmišljanja o bakteriologiji u vojnom kontekstu; zašto ne iskoristiti „tihe neprijatelje“ (eng. *silent enemy*) kao „tihe saveznike“?²⁸ Biološko oružje smatralo se „tihim neprijateljem“ jer je djelovalo neprimjetno, ne ostavljajući vidljive tragove napada, a istovremeno uzimajući brojne živote. Vrativši se s terenskog istraživanja, Ishii nije bio skroman oko svojih novih otkrića. Često je posjećivao Tokio, ne bi li razgovarao s vrhovnim zapovjednicima Kwantunške vojske, aktivno zagovarajući potrebu za formiranjem specijalizirane jedinice za biološko naoružanje; no vojni stožer u to vrijeme nije bio impresioniran njegovim idejama. Razočaran njihovom recepcijom, Ishii je napustio Japan i krenuo na dvogodišnje putovanje oko svijeta; putovanje na kojem će istraživati što su zapadne zemlje ostvarile na području biološkog naoružanja. Posjetivši preko dvadeset zemalja, uključujući Rusiju, Ameriku, Francusku i Njemačku, Ishii se vratio u Japan sa značajnim opažanjima i prijedlozima za svoje sunarodnjake.²⁹ Atmosfera koja ga je dočekala pri povratku značajno se razlikovala od one prije

²³ Harris, 1994., str. 15.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid., str. 17.

²⁶ Barenblatt, 2004., str. 10.

²⁷ Williams; Wallace, 1990., str. 40.

²⁸ Gold, 2019., str. 33.

²⁹ Williams; Wallace, 1990., str. 42.

dvije godine. „Nacionalizam je gorio još jače“³⁰ i vojska je sad bila spremna poslušati Ishiijeve ideje.

Ishii je žestoko promovirao biološko ratovanje kao rješenje svih japanskih problema. Zastupao je mišljenje da, budući da su ostale zemlje već provodile vlastita istraživanja u ovom području, Japan treba hitno iskoristiti priliku i steći značajnu prednost koju nudi ovaj novi oblik ratovanja. Promicao je svoje ideje na najnekonvencionalnije načine; jednom je prilikom banuo u glavni stožer vojske, zahtijevajući financijska sredstva za svoju biološko-ratnu jedinicu. Zaprepastio je vrhovne generale svojom egzibicijom lizanja soli koju je navodno dobio filtriranjem ljudskog urina.³¹ To nije bio jedini Ishiijev štos; u jednoj drugoj prilici je osobno posjetio kuću ministra financija, noseći sa sobom veliku bocu s kultiviranim bakterijama kolere i prijeteći da će ju proliti po cijeloj ministrovnoj kuhinji.³² Ministar nije pao na Ishiijev dramatičan trik te je u početku odbio financirati njegov projekt. Ishii je potom promijenio taktiku i odlučio da će se zadržati u ministrovnoj kući sve dok mu ovaj ne da novac. Cijeli događaj se pretvorio u dvadeset-četverosatnu eskapadu dok ministar napokon nije popustio i odobrio početni fond za Ishiijev projekt u iznosu od sto milijuna jena.³³ Čini se kao da se Ishiijev manijakalni pothvat ipak isplatio. Bivši vojni general Matsumura Chiso zabilježio je u svojem memoaru da je Ishii unutar vojske stekao reputaciju „ludog kirurga“ (eng. *army's crazed surgeon*).³⁴ Ipak, koliko se god ludim možda činio, ne možemo poreći da ga njegove uvjeravajuće sposobnosti nisu dogurale do najviših pozicija, rame uz rame s najvećim imenima Carske japanske vojske. Barenblatt ga je još jednom domišljato opisao, nazivajući ga „visokofunkcionalnim sociopatom“ koji je sa stilom odigrao dramatičnu ulogu „ludog doktora“.³⁵

Ishii je od tog trenutka imao podršku nekoliko najutjecajnijih vojnih figura; jedan od njih bio je vojni liječnik Koizumi Chikahiko, koji je uskoro postao generalom-pukovnikom Kwantunške vojske, a nedugo zatim i japanskim ministrom zdravstva; idući Ishiijev pokrovitelj bio je pukovnik Nagata Tetsuzan³⁶, skori ratni zapovjednik, koji je zagovarao potrebu za tehnološkom modernizacijom japanske ratne mašinerije; treći Ishiijev zaštitnik bio je sam

³⁰ Gold, 2019., str. 33.

³¹ Barenblatt, 2004., str. 8.

³² Ibid.

³³ Harris, 1994., str. 9.

³⁴ Tsuneishi, 1982., *The Germ Warfare Unit That Disappeared: Kwantung Army's 731st Unit* prema: Barenblatt, 2004., str. 8.

³⁵ Barenblatt, 2004., str. 9.

³⁶ Nagata Tetsuzan bio je i jedan od suradnika u zloglasnom Incidentu kod Mukdena, koji je poslužio kao lažni izgovor za japansku invaziju Mandžurije 1931., prema: Barenblatt, 2004., str. 13.

ministar rata, Araki Sadao, čovjek koji će kasnije biti osuđen za sveukupnu zavjeru i pokretanje rata protiv Kine. S njihovom podrškom, Ishii je dobio „vjetar u leđa“ i započeo sa svojim velikim projektom biološkog naoružanja. Njegova inicijalna istraživanja i eksperimenti započeli su 1931. godine, u laboratorijskim prostorijama Tokijskog vojnog medicinskog fakulteta.³⁷ Ubrzo je taj laboratorij postao premalen za Ishiijeve ambiciozne planove pa mu je dodijeljen jedan cijeli zasebni objekt koji je postao tokijskim centrom za istraživanje sve do japanskog poraza 1945.³⁸ Njegov novi kompleks prostirao se na dva kata i službeno je djelovao pod lažnim pretekсом *Laboratorija za prevenciju epidemija*. Međutim, prava istina bila je ta da je Ishii, skrivajući se iza tog dobroćudnog naziva, u tajnosti provodio istraživanja s najsmrtonosnijim virusima na svijetu.

Pod duplom maskom prevencije epidemija i pročišćavanja vode, Ishiijev stvarni interes počeo se širiti poput virusa, no nešto ga je i dalje mučilo; pitanje primjene biološkog ratovanja na terenu. Kako je mogao biti siguran da će rezultati, koji su se pokazali obećavajućima u laboratoriju, biti uspješni i kao ofenzivno sredstvo?³⁹ Jedino logično rješenje koje mu je palo na pamet, bilo je to da u svoje eksperimente uvede ljudske ispitanike. No čak ni Ishii nije bio toliko drzak da predloži takvo eksperimentiranje na japanskome kopnu.

Ishii je često zagovarao da postoje dvije vrste bakteriološkog istraživanja; A i B vrsta. Prva, A vrsta istraživanja odnosi se na napad (eng. *assault*), a druga, B vrsta odnosi se na obrambena istraživanja.⁴⁰ Istraživanje B vrste nije bilo problematično i moglo se vršiti u Japanu, preciznije u tokijskom *Laboratoriju za prevenciju epidemija*. Istraživanje A vrste, s druge strane, može se provoditi samo u inozemstvu, daleko od Japana u tajnovitoj atmosferi novooskupirane Mandžurije.

Spreman da se upusti u novi projekt, toliko ilegalan i važan⁴¹ da je samo njegovo postojanje moralo ostati strogo čuvanom tajnom, Ishiiju su bili potrebni suradnici koji će mu pomoći u izgradnji biološko-ratnog carstva. Za to je mobilizirao većinu sveučilišta u Japanu⁴², angažirajući njihove resurse i stručnjake kako bi podržali njegova istraživanja i razvoj jedinice. Osim Tokijskog vojnog medicinskog fakulteta, Ishii je svoje pripravnike potražio i na ostalim visokim sveučilištima; na Carskom sveučilištu u Kyotu, njegovom domaćem terenu te na

³⁷ Barenblatt, 2004., str. 17.

³⁸ Harris, 1994., str. 21.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Williams; Wallace, 1990., str. 49.

⁴² Harris, 1994., str. 53.

Carskom sveučilištu u Tokiju; često gostujući na predavanjima i promovirajući svoj veličanstveni projekt.

Kao što se može vidjeti u priloženome, Ishii je bio jedna posebna persona. Njegove komunikacijske sposobnosti i mogućnost uvjeravanja gotovo da su impresivne, ako ne uzmemo u obzir njegove devastirajuće ambicije. Njegov karakter mogao bi biti predmetom cijelog zasebnog istraživačkog rada, no i ovaj kratak psihološki profil može pomoći pojasniti kako je došlo do nastanka ozloglašene japanske biološko-ratne jedinice.

2.2. Harbin i Beiyinhe: prve postaje *Jedinice smrti*

Ishii Shiro je stigao u Mandžuriju nedugo nakon njezine uspješne okupacije. Stigao je ondje s velikodušnim budžetom od 200.000 jena koje mu je podarila Kwantunška vojska, ne bi li podigao novi istraživački centar ili *Jedinicu za prevenciju epidemija*, kako ju je on često volio nazivati.⁴³ Nova jedinica smjestila se u Harbinu, multietničkom središtu s populacijom od 240.000 Kineza, 81.000 Rusa i 4.700 Japanaca.⁴⁴ Takvo multinacionalno sjedište bilo je savršeno mjesto za okupljanje špijuna, što je značilo da je Ishii morao pažljivo nadzirati aktivnosti svoje jedinice kako bi spriječio curenje bilo kakvih informacija u javnost. Da bi očuvao tajnost jedinice, dodijelio joj je kodno ime „*Togo Jedinica*“, u čast svog osobnog heroja, admirala Togo Heihachira, koji je pomogao pobijediti Ruse u slavnoj pomorskoj bitci kod Tsushime 1905. godine.⁴⁵

Izvorna jedinica bila je smještena u samome centru Harbina, u napuštenoj destileriji *sakea*, obuhvaćajući blok zaplijenjenih trgovina koje su stajale uz destileriju.⁴⁶ S obzirom na njezinu lokaciju u gusto naseljenom i multinacionalnom području, odlučeno je da će se istraživanja unutar ove jedinice prvenstveno usmjeriti na razvoj i proizvodnju cjepiva za japanske vojnike; dakle na istraživanje B vrste. Tek u pojedinim situacijama, kada bi prilika to dozvolila, jedinica u Harbinu eksperimentirala bi na malom broju ljudskih ispitanika. Te vrlo rijetke prilike nisu bile dovoljne za Ishiija koji je jedva čekao ispitati rezultate svojih laboratorijskih istraživanja na što većem broju eksperimentalnih subjekata. Srećom za njega,

⁴³ Barenblatt, 2004., str. 22.

⁴⁴ Williams; Wallace, 1990., str. 49.

⁴⁵ Ibid., str. 53.

⁴⁶ Barenblatt, 2004., str. 22.

Harbin je vrvio eksperimentalnim materijalom, jedino što je preostajalo je da se pronade još tajnovitija lokacija na kojoj će on i suradnici moći provoditi eksperimente na ljudskim ispitanicima bez ikakvog ustručavanja ili straha da budu otkriveni.

Lokacija za koju su se odlučili nalazila se stotinjak kilometara južno od Harbina, u siromašnom području poznatom kao Beiyinhe. Područje Beiyinhea je bilo dovoljno izolirano, a opet dobro povezano s južnomandžurskom željeznicom koja je poslužila kao efikasno sredstvo za transportaciju medicinske i znanstvene opreme i još važnije, ljudskog eksperimentalnog materijala.⁴⁷ Po dolasku u Beiyinhe, japanske trupe prisilile su okolne seljane i njihove obitelji da se isele iz svojih domova, ne bi li ustupili prostor Ishiijevoj jedinici. Seljani su imali vremenski rok od tri dana da pakuje cijeli svoj život, napuste svoje domove u kojima su odrasli i napuste polja koja su ih hranila, u protivnom ih je čekala smrt. Za potrebe Ishiijeve nove jedinice, vojska je zaplijenila i spalila više od 300 kuća i trgovina unutar područja od 250 kilometara.⁴⁸ Na mjestu na kojem je nekoć bilo nastanjeno čitavo selo, sada je podignuta ogromna utvrda koja je izgledala poput srednjovjekovnoga japanskoga dvorca. Cijela struktura bila je opasana trometarskim zidovima na čijim je vrhovima bila bodljikava žica i električna žica visokoga napona.⁴⁹ Lokalni Kinezi nazivali su ovo mjesto *Zhong Ma* utvrdom (eng. *Zhong Ma Fortress*). Prolaz cestom ispred same utvrde, kao i zadržavanje u njezinoj blizini, bio je izričito zabranjen. Kao dodatni oblik sigurnosti, podignuti su tornjevi sa stražarima koji su obasjavali područje da spriječe bilo kakav pokušaj infiltracije ili bijega zatvorenika. Svakome tko je samo bacio pogled na cijeli objekt, bilo je jasno da se nešto mračno skriva iza tih zidova.

Dokazi ukazuju na to da je Ishiijevo medicinsko osoblje započelo sa sustavnim provođenjem smrtonosnih eksperimenata na ljudskim zarobljenicima već krajem 1932.⁵⁰ Premda su ova testiranja provedena u strogoj tajnosti, čak ni visoki zidovi nisu mogli spriječiti lokalne glasine o krikovima i bolnim jaucima koji su odjekivali iz utvrde. Najkasnije do 1936. godine, među Kinezima je bilo opće poznato da ovo nije bila samo obična zatvorska utvrda, nego pogon za proizvodnju bakterija i masovno ubojstvo.⁵¹

Unutar prve godine boravka u Beiyinheu, Ishii se pobrinuo za izgradnju otprilike stotinu zasebnih objekata unutar ograđenog naselja. Cijela utvrda je više ličila na manji grad, nego na istraživački objekt. Lokalni kineski radnici bili su prisiljeni unositi materijale potrebne za

⁴⁷ Gold, 2019., str. 42.

⁴⁸ Barenblatt, 2004., str. 22.

⁴⁹ Gold, 2019., str. 43.

⁵⁰ Barenblatt, 2004., str. 25.

⁵¹ Gold, 2019., str. 43.

izgradnju tih objekata, noseći na svojim glavama velike košare od vrbe kako ne bi vidjeli unutarnje dijelove jedinice.⁵² Oni koji su imali sreće, doživjeli su da skinu te košare prilikom izlaska iz utvrde; dok su oni manje sreće bili ubijeni na licu mjesta. Jedan od kineskih radnika, intervjuiran u poslijeratnom razdoblju, prisjetio se uvjeta u kojima je morao raditi:

„Oprilike jedna osoba iz svakog doma odvedena je da radi na konstrukciji. Ljudi su okupljeni iz okolnih sela, možda oko tisuću ljudi sveukupno. Jedino što smo radili bili su vanjski zidovi i zemljani zidovi. Kinezi koji su radili na [unutarnjim] objektima dovedeni su iz nekih drugih mjesta, ali nismo znali odakle. Nakon što je sve bilo završeno, ti ljudi su pogubljeni.“⁵³

Ti drugi Kinezi koji su spomenuti, došli su iz Harbina, a ovamo ih je dopremila *Kenpeitai* policija, kojoj nije nedostajalo razloga da pošalje sve osumnjičene kriminalce, špijune ili zločince u Ishijevu smrtonosnu jedinicu, bez obzira na to jesu li njihovi zločini bili minimalni ili ozbiljni prekršaji. Prilike za pritvaranje različitih pojedinaca kao da su se manifestirale za članove *Kenpeitai* policije.⁵⁴ Onaj tko bi dospio u njihove ruke, mogao je očekivati samo mučenje kao najbolji ishod, dok je najgori ishod bila zagwarantirana smrt jednom kada bi stigao u jedinicu.

Zatvorenici u *Zhong Ma* utvrdi bili su ograničeni okovima na nogama i rukama. Bili su opskrbljeni bogatom količinom hrane; njihove osnovne namirnice bile su riža i žitarice, s proteinima poput mesa i ribe uz povrće kao prilog, a ponekad su dobili i alkoholno piće.⁵⁵ Ovakva raznovrsna prehrana drastično se razlikovala od njihove uobičajene oskudne prehrane, no ona nije došla iz dobre namjere onih koji su ih zarobili. Jedini cilj ovakvog tretmana bio je održati subjekte u normalnom zdravstvenom stanju kako bi se prikupili korisni podatci jednom kada budu podvrgnuti testiranju. Jednostavnije rečeno, trebali su zdrave pokusne kuniće kako bi izvukli što optimalnije rezultate svojih eksperimenata. Jedno ovakvo testiranje obuhvaćalo je uzimanje uzoraka krvi zatvorenika.⁵⁶ Krv se vadila u količinama do pola litre u razmaku od dva do tri dana, što je često ostavljalo zatvorenike sve slabijima i iscrpljenijima, sve dok nisu postali neupotrebljivi kao eksperimentalni materijali. Kada zatvorenici više ne bi bili od koristi za daljnja istraživanja, bili bi eliminirani smrtonosnom injekcijom određenog virusa i potom secirani te spaljeni u krematoriju unutar *Zhong Ma* kompleksa.⁵⁷ Jedna od metoda „rješavanja“ viška zatvorenika bio je udarac sjekirom u glavu, tako da se mozak može momentalno izvaditi

⁵² Barenblatt, 2004., str. 25.

⁵³ Gold, 2019., str. 44.

⁵⁴ Ibid., str. 37.

⁵⁵ Ibid., str. 44.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Harris, 1994., str. 53.

i iskoristiti za posebna istraživanja. Ipak, većina je zatvorenika umrla zbog neke određene bolesti koja im je namjerno izazvana kao dio specifičnih medicinskih studija ili na kraju, zbog smrtonosne injekcije koja im je ubrizgana ako su uspjeli preživjeti sva prijašnja testiranja. Iz dimnjaka krematorija svakodnevno je izlazio dim i pepeo, oslikavajući jezivi prizor na nebu iznad *Zhong Ma* utvrde. „Beiyinhe je bio Auschwitz prije nego li je postojao Auschwitz“.⁵⁸

I dok se sve činilo kao da ide po Ishiijevom zlokobnom planu, jedne sudbonosne noći 1934. godine, odvio se događaj koji je označio kraj *Zhong Ma* utvrde. Bilo je to u vrijeme japanskog festivala koji označava sredinu jeseni (eng. *Mid-Autumn Festival*)⁵⁹; prigoda u kojoj su Japanci održavali mnogobrojna slavlja, pili i zabavljali se. U takvoj svečanoj atmosferi čak su i zatvorenici dobivali posebne poslastice. Japanski stražari, zaduženi za čuvanje zatvorenika, također su se opustili u tom alkoholiziranom okruženju, što je dovelo do toga da je većina njih do podneva bila previše pijana da bi mogla obavljati svoje dužnosti. I dok su stražari bili u svom najranjivijem stanju, jedan od zatvorenika, po imenu Li, nagovorio je ostale zatvorenike iz susjednih ćelija na pobunu.⁶⁰ Li je uspio zaplijeniti bocu iz ruke jednog od pijanih stražara i zgrabiti ključeve, razbivši bocu o njegovu glavu. Premda je većina zatvorenika bila preslaba za bijeg, oni koji su mogli, skupili su zadnju snagu i počeli bježati prema izlazu. Te noći, činilo se kao da je i sudbina bila na njihovoj strani, jer je neposredno prije njihova bijega iz ćelije vani počela padati kiša koja je deaktivirala električnu ogradu i ugasila reflektore.⁶¹ Nažalost, samo mali broj zatvorenika je uspio pobjeći, no riječ se ubrzo proširila o strahotama koje se događaju u *Zhong Ma* utvrdi. „Ishiijeva tajna više nije bila sigurna“⁶² i došlo je vrijeme da se cijela organizacija premjesti na novu lokaciju s još strožim sistemom sigurnosti; na mjesto iz kojeg nitko neće moći pobjeći.

Sve u svemu, Ishii je bio iznimno zadovoljan rezultatima koje je njegova jedinica ostvarila u Beiyinheu. Ovaj incident nije ni najmanje uzdrmao njegove planove, čak štoviše, ti pozitivni rezultati eksperimenata naveli su ga da započne drugu fazu svojeg projekta. Za to će mu trebati veći objekt, više ljudi, više sredstava i puno više novaca.⁶³ Srećom za njega i vojska je bila impresionirana njegovim rezultatima. Ishii je još jedanput dobio ono što želi.

⁵⁸ Barenblatt, 2004., str. 30.

⁵⁹ Gold, 2019., str. 45.

⁶⁰ Harris, 1994., str. 29.

⁶¹ Barenblatt, 2004., str. 35.

⁶² Harris, 1994., str. 29.

⁶³ Ibid.

Ishii je napustio Beiyinhe 1937. godine, no ne prije nego što je naredio uništenje cijele instalacije. S obzirom na to da je bilo potrebno uništiti dokaze o postojanju biološko-ratne jedinice, preostali zatvorenici bili su „žrtvovani“ kako bi se spriječilo dodatno otkrivanje strašnih tajni *Zhong Ma* zatvora.⁶⁴ Nova instalacija jedinice smjestila se na lokaciju koja je bila nešto bliže Harbinu; mjesto koje je bilo lokalno poznato kao Pingfan.⁶⁵

2.3. Pingfan: druga faza

Ono što je Ishii započeo u Beiyinheu, usavršit će na novoj lokaciji u Pingfanu. Poučen prošlim pogreškama, njegova nova jedinica sada će biti još skrivenija i tajanstvenija. S novim mjerama zaštite i strožim sigurnosnim protokolima, Ishiijeva jedinica postat će onime što je on volio nazivati *tajnom svih tajni*.⁶⁶

Uspostava nove instalacije u Pingfanu odvijala se prema istom postupku kao i izgradnja prethodne instalacije u Beiyinheu. Japanske vojne trupe dodijeljene Ishiijevoj jedinici stigle su u naseljeno područje, protjerale obitelji iz njihovih domova, otuđile njihovu zemlju i pripremile teren za novo i još veće postrojenje. Vojska je odredila i nove pojačane sigurnosne protokole:

„Nitko nije smio boraviti unutar ili u blizini teritorija jedinice i nijedna neovlaštena osoba nije mogla ući u taj prostor. To je bilo dozvoljeno samo osoblju jedinice, dok su druge osobe mogle ući u zonu samo uz dopuštenje vrhovnog zapovjednika Kwantunške vojske; letovi zrakoplova iznad teritorija jedinice bili su zabranjeni.“⁶⁷

U nekoliko kratkih godina koliko je trebalo da novi kompleks bude završen, Ishiijev projekt se transformirao iz relativno diskretne jedinice do najstrože čuvane državne tajne.⁶⁸ Premda je Ishiijeva jedinica često nazivana različitim imenima, poput informalnih naziva *Ishii Jedinica*, *Kamo Jedinica* ili *Togo Jedinica*, njen službeni naziv bio je *Jedinica za prevenciju epidemija i pročišćavanje vode*; sve do 1941. godine kada je instalacija u Pingfanu konačno poprimila oznaku **Jedinica 731**, to će biti termin po kojem će kasnije biti ozloglašena.⁶⁹

⁶⁴ Harris, 1994., str. 30.

⁶⁵ Pingfan je danas poznat kao Pingfang i smatra se dijelom Harbina, no u ovom radu bit će referiran kao Pingfan kako bismo ostali dosljedni starijoj literaturi. Autori Williams i Wallace, Sheldon Harris i Daniel Barenblatt navode ovu lokaciju kao Pingfan, dok novije literature navode istu lokaciju kao Pingfang.

⁶⁶ Barenblatt, 2004., str. 46.

⁶⁷ *Materials on the trial of former servicemen of the Japanese army charged with manufacturing and employing bacteriological weapons*, 1950., str. 250 – 251.

⁶⁸ Williams; Wallace, 1990., str. 49

⁶⁹ Barenblatt, 2004., str. 40.

Novoimenovana Jedinica 731 obuhvaćala je golemi teritorij koji se prostirao na 840 hektara zemlje okružene livadama i gustom šumom. Osim što je bila povezana s južnomandžurskom željeznicom, nova jedinica imala je i vlastitu pistu s privatnim zrakoplovima, što je Ishiju i njegovim suradnicima omogućavalo lakše kretanje prilikom brojnih terenskih istraživanja. U sklopu jedinice podignuto je oko 150 zasebnih objekata koji su obuhvaćali luksuzne stanove za tisuće zaposlenika, veliku administrativnu zgradu, laboratorije opremljene najboljom medicinskom i zdravstvenom opremom koja se mogla pronaći u to doba, cijeli blok zgrada namijenjen zatvorskim objektima, staje i štale sa životinjama, velike farme za uzgoj voća i povrća te rekreacijske objekte s bazenima i dvorištem za vježbanje.⁷⁰ Cijeli kompleks je bio toliko ogroman da su Japanci morali smisliti uvjerljivu priču kako bi suzbili znatiželju stanovnika okolnih sela. Budući da je kompleks bio okruženom šumom, Japanci su došli na ideju da prošire priču o izgradnji pilane. „I s izuzetnim sarkastičnim 'humorom' po kojem su Ishii i njegovi suradnici bili poznati, međusobno su svoje ljudske subjekte nazivali *maruta*, ili trupci [komadi drveta]“.⁷¹

Struktura cijele Jedinice 731 bila je podijeljena u osam različitih divizija od kojih je svaka imala posebnu namjenu. Prva divizija bila je zadužena za bakteriološka istraživanja; druga divizija se bavila istraživanjem primjenjivih metoda ratovanja i eksperimentiranjem na terenu te masovnim uzgajanjem buha koje će kasnije biti iskorištene za prenošenje raznih bolesti; treća divizija bila je zadužena za pročišćavanje vode i vodoopskrbu; četvrta divizija se bavila masovnom produkcijom i skladištenjem bakterija; peta divizija je bila edukacijska sekcija koja je trenirala mlade medicinske studente; šesta divizija bila je ured za opće poslove; sedma divizija se bavila proizvodnjom bomba i ostalog materijala potrebnog za produkciju patogena; i konačno, osma divizija se bavila uobičajenom kliničkom dijagnozom i liječenjem japanskih vojnih trupa.⁷² Treća i osma divizija bile su stacionirane u Harbinu, dok se ostatak „prljavog posla“ obavljao u Pingfanu.

Za upravljanje organizacijom ovakvih razmjera, Ishii je morao angažirati velik broj radnika. Kako bi očuvao najstrožu tajnost jedinice, angažirao je svoje dugogodišnje prijatelje, vojne časnike i znanstvenike koji su bili članovi stare *Togo Jedinice* u Harbinu.⁷³ Budući da sigurnost zatvora više nije mogao povjeriti bilo kome, postavio je svog brata Takea na poziciju zatvorskog nadzornika, dok su funkciju zatvorskih čuvara preuzeli stanovnici iz njegovog

⁷⁰ Harris, 1994., str. 34 – 35.

⁷¹ Ibid., str. 39.

⁷² Ibid., 56.

⁷³ Barenblatt, 2004., str. 40.

rodnog sela Kamo. Zajedno su se nazivali Specijalni odred⁷⁴ i međusobno ih je povezivala nepokolebljiva odanost prema njihovom gospodaru Ishiiju, koji im je omogućio zaposlenje i sredstva da prehrane svoje obitelji. U njihovim očima, on je bio Bog. Ishiijev drugi brat Mitsuo bio je zadužen za upravljanje velikim stajama i štalama u kojima su se masovno uzgajali štakori i drugi glodavci. Ti su štakori služili kao hrana za ogromne količine buha koje su korištene za širenje različitih bolesti.

Okružen svojim najpovjerljivijim ljudima, sve što je Ishii još trebao bili su liječnici i znanstvenici koji će raditi u njegovim laboratorijima i provoditi eksperimente na ljudskim uzorcima. Znajući da im može ponuditi visoko plaćen posao, u ekskluzivnom okruženju velikog kompleksa opremljenog najmodernijom opremom i svim ostalim luksuzom koji su mogli zamisliti, Ishii se ponovo obratio najvećim nadama medicinske i znanstvene zajednice u Japanu.

„Naša misija koju nam je Bog dao kao liječnicima, je da se suočimo sa svim vrstama mikroorganizama koji uzrokuju bolesti; da blokiramo sve puteve njihova ulaska u ljudsko tijelo; da uništimo sve strane tvari prisutne u našim tijelima i da smislimo najučinkovitije liječenje. Međutim, istraživački rad koji ćemo sada započeti potpuno je suprotan tim principima i može nam prouzročiti određenu patnju kao liječnicima. Ipak, molim vas da nastavite s ovim istraživanjem, temeljeći se na dvostrukom uzbuđenju 1) znanstvenika koji se trudi istražiti istinu u prirodnim znanostima i otkrivati svijet nepoznatoga te 2) vojnika koji uspješno razvija moćno oružje protiv neprijatelja.“⁷⁵

Doista se malo tko mogao mjeriti s Ishiijevim organizacijskim i upraviteljskim vještinama. Najbolji medicinski pripravnici, liječnici i znanstvenici koje je Japan mogao ponuditi, odazvali su se njegovom pozivu. Ljudi koji su svojevolumno odabrali medicinsku profesiju čiji je primarni zadatak dijagnosticiranje, liječenje i prevencija bolesti, sada će namjerno izazivati te bolesti na prethodno zdravim ljudskim ispitanicima. Etička problematika njihovih postupaka bit će razrađena u kasnijim poglavljima.

Uz financijsku potporu i podršku Kwantunške vojske, *Kenpeitai* policije koja je dopremala ljudski eksperimentalni materijal i jedne cijele vojske znanstvenika i liječnika koji su bili spremni zanemariti moralne principe radi širenja Velikog japanskog carstva, Ishii je napravio „užasan odmak u analima medicine i znanstvenog istraživanja“.⁷⁶

⁷⁴ Williams; Wallace, 1990., str. 49

⁷⁵ Ishiijev govor zabilježen je u članku tokijskog časopisa *Mainichi*, datiranog 27. siječnja 1952., a objavljen je pod pseudonimom (bivšeg) pukovnika Sakakija Ryoheija, biološko-ratnog veterana koji je, najvjerojatnije ponukan grižnjom savjesti, zapisao Ishiijev govor i objavio ga u nedjeljnim novinama; prema: Barenblatt, 2004., str. 43.

⁷⁶ Barenblatt, 2004., str. 27.

3. EKSPERIMENTI U JEDINICI 731

Sada kada su postavljeni temelji cijele Ishiijeve biološko-ratne organizacije, obuhvaćene jednim imenom kao Jedinica 731, možemo raspravljati o eksperimentima koji su se provodili u njezinom okviru. Da su stravični nacistički eksperimenti ostali skriveni od javnosti, kao što su aktivnosti Jedinice 731 ostale nepoznate sve do osamdesetih godina prošlog stoljeća, stvarnost takvih grotesknih eksperimenata možda bi se činila kao znanstvena fantastika ili nešto iz noćnih mora.⁷⁷ Međutim, iako je možda teško zamisliti da su ljudi bili sposobni činiti takve strašne zločine, eksperimenti o kojima ćemo sada govoriti itekako su stvarni.

Ljudsko eksperimentiranje u sklopu Jedinice 731 odvijalo se u tri smjera. Prvi smjer odnosi se na laboratorijsko eksperimentiranje u Pingfanu i ostalim područnim jedinicama diljem Mandžurije i okupiranog otočja; drugi smjer eksperimentiranja predstavlja terenska ispitivanja oružja i raznih metoda isporuke virusa na ljudskim ispitanicima; treći smjer eksperimentiranja obuhvaća isporuku usavršenih metoda prenošenja bolesti na civilne populacije u Kini.⁷⁸

Eksperimenti u laboratorijima pokrili su gotovo svaki zamislivi pristup širenju određene bolesti na zatvorenike. Ishii je volio eksperimentirati s različitim smrtonosnim virusima i bolestima, a najviše ga je fascinirala kuga. Ova zarazna bolest može zauzeti nekoliko oblika, a svaki od njih ima specifične simptome i način širenja. Najpoznatiji oblik je takozvana bubonska kuga, koja se javlja u ljudskoj populaciji kada osobu ugrize buha zaražena bakterijom *Pasteurella pestis*, a sama bolest okarakterizirana je upalom limfnih čvorova u području pazuha i prepona.⁷⁹ Ukoliko bolest napreduje i proširi se na pluća, velika je vjerojatnost da će pojedinac umrijeti u vrlo kratkom vremenskom roku, ponekad čak i unutar 24 sata. Budući da se kuga u povijesti pokazala kao sredstvo masovne destrukcije, Ishii je bio oduševljen kaosom koji bi takvo biološko oružje moglo prouzročiti u borbi protiv neprijatelja.

Osim kuge, stručnjaci u Jedinici 731 eksperimentirali su s cijelim repertoarom različitih bolesti, tražeći najučinkovitije sredstvo za masovno ubijanje. Neke od najpoznatijih bolesti koje su testirali bile su: botulizam, kolera, dizenterija, antraks, tetanus, tifus, hemoragijska groznica i dr.⁸⁰ Izuzetno učinkovite u ovom kontekstu bile su crijevne bolesti kao što su trbušni tifus,

⁷⁷ Barenblatt, 2004., xxiv.

⁷⁸ Harris, 1994., str. 34 – 35.

⁷⁹ Williams; Wallace, 1990., str. 61.

⁸⁰ Ibid., str. 72.

dizenterija i kolera. Najefikasniji način širenja ovih bolesti bio je kontaminacija sustava za opskrbu vodom ili puštanje štakora zaraženih kugom u gusto naseljena područja.⁸¹ Unutar Jedinice 731, najčešći način za širenje ovih bolesti bio je kroz injektiranje bakterija u prehrambene proizvode, nakon čega se bolest kultivirala u prethodno zdravim zatvorenicima. Još jedna inovativna metoda bila je proizvodnja čokoladica zaraženih antraksom⁸², koje su zatim distribuirane među lokalnom djecom, nesvjesnom opasnosti koje su te poslastice predstavljale.

Jednom kada bi se određena bolest uspješno kultivirala u tijelu zatvorenika, njihova bi tijela bila podvrgnuta vivisekcijama, odnosno anatomskoj sekciji koja se u ovom slučaju provodila na živim pojedincima, često bez primjene bilo kakve vrste anestetika. Vivisekcije su dozvoljavale doktorima da proučavaju izravne efekte prethodno induciranih bolesti na ljudski organizam. „Živo tijelo, bez primjene anestetika, davalo je najčišće eksperimentalne rezultate.“⁸³ Jedan od bivših članova jedinice opisao je ovaj stravičan postupak:

„Čim su se pojavili simptomi, zatvorenik je izvučen iz svoje ćelije i odveden u prostoriju za disekciju. Skinuta mu je odjeća i položen je na stol, vrišteći i pokušavajući se obraniti. Privezan za stol, još uvijek je vrištao. Jedan od liječnika gurnuo je ručnik u njegova usta, a zatim ga je otvorio brzim potezom skalpela.“⁸⁴

Ono što je činilo cijeli ovaj postupak još užasnijim, bila je činjenica da ti pojedinci ne bi umirali odmah kada su njihova tijela bila otvorena. Često bi ta bol potrajala sve dok liječnici ne bi uklonili neki vitalni organ iz njihova tijela. Oni organi koji su bili poželjni za daljnja istraživanja, stavljeni su u posebne spremnike, dok bi ostatak tijela bio odbačen te odnesen u krematorij gdje su završavala i sva ostala tijela. Još jedan anonimni veteran posvjedočio je o prostorijama u kojima su bili izloženi stakleni spremnici s raznim dijelovima tijela:

„Vidio sam primjerke s natpisima na kojima je pisalo 'Amerikanac', 'Englez', 'Francuz', ali većina njih su bili Kinezi, Korejci i Mongoli. Oni označeni kao američki[,] bili su samo dijelovi tijela, poput ruku ili stopala...“⁸⁵

Možda najporaznija činjenica bila je ta da su se u tim staklenim spremnicima pronašli i primjerci dječjih tijela. U jednom spremniku nalazilo se novorođenče koje je preminulo od boginja.⁸⁶ Tijela nedužne djece okružena spremnicima s plutajućim odsječenim glavama i

⁸¹ Williams; Wallace, 1990., str. 72.

⁸² Ibid., str. 73.

⁸³ Barenblatt, 2004., str. 44.

⁸⁴ Gold, 2019., str. 52.

⁸⁵ Kristof, 1995., *Japan Confronting Gruesome War Atrocity*.

⁸⁶ Barenblatt, 2004., str. 52.

ostalim dijelovima tijela, doista stavljaju u perspektivu razinu okrutnosti zaposlenika Jedinice 731.

Profesor Tsuneishi Keiichi posvetio je trideset godina istražujući aktivnosti Jedinice 731; napisao je nekoliko knjiga i znanstvenih radova o ovoj temi i možemo reći da njegovo znanje o ovom području uistinu dostiže enciklopedijsku razinu. Pored svih stravičnih eksperimenata koji su se provodili u Jedinici 731, Tsuneishi je istaknuo da su eksperimenti s ozeblinama bili najokrutniji.

Nishi Toshihide, bivši djelatnik Jedinice 731 i član tima koji se bavio eksperimentiranjem s ozeblinama, opisao je eksperimente koji su se provodili pod vodstvom dr. Yoshimure Hisate:

„U vrijeme velikog mraza, pri temperaturama nižim od -20° , ljudi iz zatvorskog odjela dovođeni su na otvoreno. Njihove ruke bile su otkrivene i [namjerno] izložene smrzavanju uz pomoć umjetnog strujanja zraka. To se radilo sve dok njihove smrznute ruke, kada bi bile udarene kratkim štapom, nisu ispuštale zvuk sličan udaranju daske.“⁸⁷

Osim umjetnog izvora zraka, znanstvenici su dodatno zamrzavali tijela zatvorenika tako što su neprestano polijevali vodu po njihovim golim rukama i nogama. Ponekad bi, kada bi se već formirao sloj leda na njihovim udovima, uklonili taj sloj i nastavili s polijevanjem.⁸⁸ Radili su to kako bi ustanovili najbolju metodu za liječenje ozeblina. S obzirom na to da je Japan planirao potencijalnu invaziju na Rusiju, za koju bi vojnici morali proći kroz smrzavajuće uvjete u Sibiru, znanstvenici su pokušavali pronaći najbolje rješenje za odleđivanje zamrznutih dijelova tijela. Dr. Yoshimura pronašao je kako je najbolje rješenje za ovaj problem uranjanje zamrznutih udova u vodu temperature $37 - 40^{\circ}$. Yoshimura je kasnije bio nagrađen za ovo otkriće, dobivši financijska sredstva za izgradnju vlastitog dvokatnog objekta s unutarnjim zamrzavajućim laboratorijima u kojima će moći provoditi svoje eksperimente neovisno o godišnjem dobu.⁸⁹ I dok je Yoshimura bio nagrađen, njegove su žrtve umirale u svojim ćelijama zbog gangrene, doslovno truneći dok su im meso i mišići padali s tijela.

Okrutni eksperimenti nisu se provodili samo u Pingfanu, već i u drugim područnim jedinicama. U Jedinici 516, koja se specijalizirala u kemijskom naoružanju, odvijali su se eksperimenti koji su testirali brojne smrtonosne plinove. Jedan od takvih plinova bio je iperit

⁸⁷ *Materials on the trial of former servicemen of the Japanese army charged with manufacturing and employing bacteriological weapons*, 1950., str. 289.

⁸⁸ Gold, 2019., str. 89.

⁸⁹ Barenblatt, 2004., str. 80.

(eng. *mustard gas*), odgovoran za smrt većine žrtava plinskih napada tijekom Prvog svjetskog rata.⁹⁰ U suradnji s centralnom Jedinicom 731, provodili su se eksperimenti koji su uključivali zatvaranje žrtava u plinske komore, gdje su potom ispušteni otrovni plinovi poput cijanovodične kiseline. U jednom takvom eksperimentu žrtvovani su majka i njezino novorođenče. Majka je očajnički pokušavala zaštititi svoje dijete od otrovnog dima, pokrivajući ga svojim tijelom, no uzalud; poginuli su i jedno i drugo, majka ležeći na svojoj bebi.⁹¹

Liječnici i znanstvenici Jedinice 731 na različite su načine testirali granice ljudskog tijela, izlažući zatvorenike ekstremnim uvjetima gladi i neuhranjenosti, ne bi li se proučili učinci dugotrajnog nedostatka hrane na ljudski organizam.

„Dvije *marute* su iskorištene za ovaj eksperiment. Neprekidno su kružili predodređenom stazom unutar dvorišta Jedinice, noseći otprilike 20-kilogramsku pješčanu vreću na svojim leđima. Jedan je podlegao prije drugoga, no obojica su na kraju preminula. Trajanje eksperimenata bilo je otprilike dva mjeseca. Dobivali su samo vojne keksiće i vodu za piće, tako da nisu mogli dugo preživjeti.“⁹²

Kao što je već istaknuto, Ishii i njegovi suradnici neumorno su pokušavali pronaći najefikasnije oružje za eliminaciju svojih neprijatelja. Nakon testiranja i usavršavanja smrtonosnih bolesti u laboratorijima, bilo je vrijeme da se rezultati njihovih eksperimenata provedu na većoj grupi ispitanika, točnije na civilnim populacijama kineskih sela. Jedinica 731 provela je nekoliko uspješnih zračnih napada na kinesku populaciju, ali najpoznatiji napad dogodio se u listopadu 1940. godine na lučki grad Ningbo, u provinciji Zhejiang. Cijela operacija bila je tolikog volumena, da je dobila naziv Zhejiang kampanja. U još jednoj suradnji s pomoćnom sestriškom jedinicom, ovoga puta s Jedinicom 1644, znanstvenici su pomiješali bakterije kuge s pšenicom, platnenim otpadcima i pamukom⁹³, koji su kasnije u formi nekoliko bomba bačeni iz zraka. Njihov glavni cilj bio je pogubiti velik broj ljudi pomoću zaraznih bolesti te izazvati patnju i strah među kineskim stanovništvom koje nije imalo mogućnosti za obranu. Ovi terenski napadi poslužili su i za testiranje različitih metoda širenja bolesti na ljudske populacije. Možemo reći da je to bila svojevrsna praksa za njihove ambiciozne planove za napad na Ameriku i ostatak svijeta.

⁹⁰ Williams; Wallace, 1990., str. 94.

⁹¹ Ibid., str. 96.

⁹² Tsuneishi; Asano, 1982., *The Bacteriological Warfare Unit and the Suicide of Two Physicians* prema: Williams; Wallace, 1990., str. 98.

⁹³ Gold, 2019., str. 83.

Qian Guifa, koji je u vrijeme napada imao samo četrnaest godina i koji se smatra jedinim preživjelim pojedincem japanskog biološko-ratnog napada na Ningbo, posvjedočio je o tom stravičnom događaju:

„Jednog dana, japanski avion proletio je iznad [područja] i nastavio kružiti. Zatim je ispustio nešto što je izgledalo kao dim. Bilo je to brašno i kukuruz, a bilo je i drugih stvari. Sljedeći dan su ljudi počeli pobolijevati. Tri dana kasnije...i drugi su postajali bolesni i počeli su umirati. Nitko nije mogao razumjeti što se dogodilo. Moja vlastita obitelj je umrla, jedan nakon drugoga. Svuda oko nas je bila bijeda. Svi koji su umrli, umrli su u bolovima i agoniji, grčeći se. U početku su njihova tijela postala crvena, a nakon smrti crna.“⁹⁴

Ishii je bio oduševljen rezultatima tih terenskih ispitivanja; ostvario je ono o čemu je oduvijek sanjao, a to je biologija u ratovanju. Međutim, na njegovu žalost, kraj rata došao je prebrzo i pokvario njegove planove za osvajanje cijelog svijeta. Samo šest mjeseci nakon iznenadnog japanskog zračnog napada na Pearl Harbor, Amerikanci su u bitci kod Midwaya, u lipnju 1942. godine, stali na kraj japanskom nizu pobjeda na Pacifiku.⁹⁵ Dvije godine kasnije, SAD je napao Saipan, a godinu nakon toga, 1945. bačene su bombe na Hirošimu i Nagasaki. Iste godine u kolovozu, Sovjetska je vojska prodrla u Mandžuriju ne bi li suzbila japanske vojne snage. Preostali japanski časnici u tom području odlučili su, prije svog povlačenja, osloboditi oko šezdeset konja koje su prethodno nahranili zobi zaraženom sakagijom.⁹⁶ Uz zaražene konje, pušteno je i na tisuće štakora zaraženih kugom, kako bi se razmnožavali i širili bolest prvo među životinjama, a zatim među ljudima. Ovaj čin bio je njihov posljednji napor prije uništavanja dokaza o postojanju biološko-ratne jedinice. Možemo reći da su se posljednice japanske aktivnosti u Mandžuriji nastavile i nakon njihove predaje 15. kolovoza 1945. godine, jer „bakterije, naravno, ne poznaju uvjete predaje“.⁹⁷ Kinesko stanovništvo se borilo s epidemijama kuge još dugo godina nakon završetka Drugog svjetskog rata.

O okrutnosti japanskih eksperimenata napisane su čitave knjige, a ovaj rad naveo je tek mali postotak njihovih zlodjela. Premda o ovoj temi postoje brojne literature, „svijet vjerojatno nikada neće znati za sve jezive eksperimente koji su se dogodili u Jedinici 731“.⁹⁸

Posljednji eksperimenti o kojima ćemo govoriti, bit će eksperimenti koji su uključivali žene. Ovom problemu posvetit ćemo se u posebnom poglavlju, iz razloga jer je pitanje ženskih žrtava često zanemareno ili tek usputno spomenuto u znanstvenim radovima na ovu temu.

⁹⁴ Gold, 2019., str. 83.

⁹⁵ Ibid., str. 93.

⁹⁶ Barenblatt, 2004., str. 172.

⁹⁷ Ibid., str. 183.

⁹⁸ Williams; Wallace, 1990., str. 98.

3.1. Žene kao žrtve eksperimenata Jedinice 731:

Pitanje eksperimentiranja na ženskim ispitanicima posebno je osjetljivo jer se dotiče silovanja, prisilnih trudnoća i ubijanja majke i djeteta. Ovo poglavlje izdvojeno je od ostalih stravičnih eksperimenata zato jer nedovoljan broj znanstvene literature obrađuje pitanje *Žena za utjehu* (eng. *Comfort women*). Dok je literatura o Jedinici 731 doživjela svoj literarni procvat u vrijeme osamdesetih godina prošlog stoljeća, malo tko da je spomenuo veliki broj žena koje su bile žrtve eksperimentalnog seksualnog zlostavljanja. Sredinom 1990-ih, japanska novinarka Nishino Rumiko uspjela je locirati i intervjuirati nekoliko anonimnih članova Jedinice 731 koji su bili upoznati s eksperimentima provedenim na ženskim ispitanicima. Nishino Rumiko jedna je od najaktivnijih autorica i predavača o problemu *Žena za utjehu*.⁹⁹ Osim što je napisala mnogo radova na ovu temu, Nishino je jedna od ključnih članova Ženskog aktivnog muzeja rata i mira u Tokiju. Glavni cilj ovog muzeja je promovirati realnost ratnih zločina: „Ovdje smo da se prisjetimo povijesnih činjenica o 'ženama za utjehu' i da poslušamo njihove priče. Mi podizemo glas i kažemo, 'Nikada više, nigdje na svijetu'“.¹⁰⁰

Eksperimentiranje na ženama u Jedinici 731 počelo je s proučavanjem sifilisa. Konkretno sifilis, ali i ostatak spolnih bolesti, počeo se javljati u postrojenjima Kwantunške vojske kao rezultat sveprisutnih silovanja lokalnih kineskih, ruskih i korejskih žena u okupiranoj Mandžuriji. Kako bi pobjegli od surove realnosti ratovanja, japanski su vojnici pronalazili utjehu u tim ženama, od tuda i naziv *comfort women* ili žene za utjehu. Ubrzo nakon okupacije Mandžurije, najranije 1932. godine, japanska vojska pokrenula je sustav bordela koji je nastavio djelovati sve do završetka rata. Procjenjuje se da je oko 200.000 žena namamljeno u te vojno-upravljanje centre za silovanje.¹⁰¹ To su žene koje su otete, prevarene lažnim poslovnim ponudama ili prodane od strane vlastite obitelji koja nije mogla prehraniti još jedna gladna usta. Jednom kada bi završile u tim bordelima, bile su izložene teškim uvjetima, psihičkom, fizičkom i seksualnom zlostavljanju; spuštene na razinu seksualnog objekta.

Prva žena koja je prekinula šutnju i napravila hrabar prvi korak ka otkrivanju istine, bila je Korejka Kim Hak-soon. Kim je 1991. godine, po prvi put ikada javno progovorila o hororima seksualnog ropstva. Njezina hrabrost potaknula je mnoge druge žrtve da također istupe i

⁹⁹ Gold, 2019., str. 163.

¹⁰⁰ Citat je direktno preuzet sa službene stranice Ženskog aktivnog muzeja rata i mira: <https://wam-peace.org/en/about> (pristup ostvaren 30.6.2024.)

¹⁰¹ Choe, 2021., *Overlooked No More: Kim Hak-soon, Who Broke the Silence for 'Comfort Women'*.

podijele svoju priču s ostatkom svijeta. „Bilo je užasno kada su ti monstrozni vojnici nasrnuli na mene“¹⁰², podijelila je Kim brišući suze dok se prisjećala tih užasnih prizora. Lee Ok-Seon još jedna je u nizu žena koje su bile ohrabrene i inspirirane Hak-sooninom pričom;

„Često su nas tukli, prijeli nam i napadali nas nožem. Imale smo 11, 12, 13 i 14 godina i nismo vjerovale da nas itko može spasiti iz tog pakla. Mnoge su djevojke počinile samoubojstvo. Utopile su se ili objesile.“¹⁰³

Kao da već nisu učinili dovoljno zla, japanski su vojnici dopremali zdrave i nedužne žene u Jedinicu 731, kako bi se na njima provodili eksperimenti koji su uključivali namjerno izazivanje spolnih bolesti s ciljem pronalaska odgovarajućeg lijeka za sifilis. Obazirući se još jednom samo na potrebe svojih vojnika, znanstvenici su podvrgavali te žene stravičnim eksperimentima ne bi li pronašli rješenje za neugodan problem koji su ti vojnici prouzročili sami sebi. Jednom prilikom trudnu ženu su namjerno zarazili spolnom bolešću, a nakon što je dijete rođeno, oboje su podvrgnuti vivisekciji.¹⁰⁴

Autor Morimura Seiichi napisao je da su se istraživanja sa spolnim bolestima provodila u sklopu istraživačke grupe koja se bavila i eksperimentiranjem s tuberkulozom, pod vodstvom dr. Yoshimure (isti liječnik koji je provodio i eksperimente s ozeblinama).¹⁰⁵ Premda su ovi eksperimenti potvrđeni na poslijeratnom suđenju u Habarovsku, Yoshimura je odbio priznati svoje sudjelovanje u bilo kakvim eksperimentima:

„Ljudsko eksperimentiranje? Možda su to radili moji podređeni, no ja nisam nikada. Ali vi ljudi krivo razmišljate. Čak i da se to dogodilo, bio je rat. Zapovjedi su stigle od države. Sva odgovornost leži na državi. Pojedinaac nije odgovoran.“¹⁰⁶

Ovakvo opravdanje, kao i odbijanje priznanja o sudjelovanju u ljudskom eksperimentiranju, komentirat ćemo dodatno u kasnijem poglavlju *Krivnja i kajanje među počiniteljima ljudskog eksperimentiranja*.

Vratimo li se eksperimentima sa spolnim bolestima, novinarka Nishino uspjela je locirati bivšeg zaposlenika Jedinice 731, koji će potvrditi stravičnu stvarnost ovakvih eksperimenata. Pričajući o tom intervjuu na jednom od svojih predavanja, Nishino je napomenula da je ovaj anonimni zaposlenik otvoreno razgovarao o aktivnostima jedinice, no kada ga je pitala za eksperimente koji su provedeni na ženama, njegovo ponašanje se

¹⁰² Choe, 2021., *Overlooked No More: Kim Hak-soon, Who Broke the Silence for 'Comfort Women'*.

¹⁰³ Felden, 2013., *Uncomforting truth*.

¹⁰⁴ Morimura, 1983., *The Devil's Gluttony* prema: Williams; Wallace, 1990., str. 90.

¹⁰⁵ Morimura, 1983., prema: Gold, 2019. str. 164.

¹⁰⁶ Gold, 2019. str. 92.

promijenilo.¹⁰⁷ S obzirom na to da se anonimni pojedinac nalazio na bolesničkom krevetu, Nishino nije htjela forsirati daljnje ispitivanje; zahvalila mu je na intervjuu i oprostila se, no nešto joj je govorilo da se vrati idući dan. Na idućem sastanku su razgovarali o njegovom poslijeratnom životu, kako je odustao od doktorske karijere i povukao se u izolaciju, živeći od hrane koju je sam uzgajao. Po završetku njihova drugog sastanka, starac se odlučio „ispovjediti“ novinarki:

„Sinoć sam razmišljao o našem razgovoru. Već sam odlučio kako ću ovo povesti sa sobom u grob, ali sam ponovo razmislio i odlučio ostaviti to u ovom svijetu.“¹⁰⁸

Starac prije ovog trenutka nije pokazivao nikakvu emociju dok je pričao o ostalim aktivnostima jedinice, no ovaj konkretan događaj opisao je kroz suze u očima. Priznao je kako je proveo vivisekcije na šest različitih žena. Naveo je kako se u nekim vivisekcijama upotrebljavao kloroform kako bi uspavao žrtvu za vrijeme eksperimenta, no nekad bi žrtve ostale potpuno svjesne onoga što se događa. Rekao je kako se u jednoj prilici trudna žena probudila na stolu i počela vrištati: „Ubijte mene, ali molim vas, nemojte ubiti moje dijete!“¹⁰⁹

Nishino je stupila u kontakt s još jednim bivšim zaposlenikom Jedinice 731; on je opisao način na koji su liječnici zarazili žene spolnim bolestima:

„Isprva smo zarazili žene ubrizgavajući im sifilis kroz injekciju. Ali ova metoda nije proizvodila stvarne istraživačke rezultate. Sifilis se obično prenosi kroz direktan kontakt. Istraživanje tijekom bolesti ne može ponuditi korisne podatke, osim ako nije dobiveno ovim putem. Zato smo slijedili sistem direktne infekcije kroz seksualni kontakt. **Razlog zbog kojeg je Jedinica 731 proučavala spolne bolesti bio je zbog japanske vojne prakse korištenja žena za utjehu.** Učeci kako se bolest razvija, pokušavali smo pronaći način kako zaštititi japanske vojnike od seksualno prenosivih bolesti.“¹¹⁰

Premda je poprilično jasno kako je izgledao taj „direktan kontakt“, važno je napomenuti kako su zatvorski zaštitari tjerovali muškarce koji su prethodno zaraženi sifilisom, da siluju zdrave zatvorenice. „Bilo je jasno da će svi koji budu pružali otpor biti ustrijeljeni.“¹¹¹

Ponekad su znanstvenici u svom slobodnom vremenu, prije zakazanih eksperimenata, dolazili u ćelije zatvorenica, ne bi li se „oslobodili stresa“. Jednom prilikom, dva zaposlenika posjetila su ćelije dviju zatvorenica. Jedan od njih je silovao zatvorenicu kineskog podrijetla, a drugi se predomislio u svojem naumu kad je vidio u kakvom je stanju jedna žena:

¹⁰⁷ Gold, 2019., str. 92.

¹⁰⁸ Ibid., str. 166.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Barenblatt, 2004., str. 56.

„Nedostajalo joj je nekoliko prstiju i njezine kosti bile su crne, s nastalom gangrenom. Htio ju je svejedno silovati, no onda je vidio gnoj na njezinom spolnom organu...Odustao je od te ideje, napustio ćeliju i zaključao vrata.“¹¹²

Umjesto da su proučavali vanjske simptome spolnih bolesti, znanstvenici su secirali svoje žrtve kako bi istražili različite faze razvoja bolesti unutar ljudskog organizma. Ne samo da su mučili te jadne žene, nego su ubijali i njihovu djecu. Zapisi iz Kine potvrđuju to da su se u Jedinici 731 rodila djeca trudnih zarobljenica i žena koje su prisilno zatrudnjele u eksperimentima sa spolnim bolestima te da su ta djeca također korištena u drugim eksperimentima jedinice.¹¹³ Ovi zapisi otkrivaju to da su žene također bile žrtve okrutnosti Jedinice 731. To su žrtve koje su stradale kao žene i kao majke, a njihova je patnja, nažalost, često nespomenuta.

¹¹² Barenblatt, 2004., str. 54.

¹¹³ Gold, 2019. str. 166.

4. KOLAPS JEDINICE 731

Jedinica 731 radila je punom snagom od početka okupacije Mandžurije pa sve do japanske kapitulacije koja je označila kraj Drugog svjetskog rata. Dok je Japan bio važan akter u globalnom sukobu, istovremeno je u unutrašnjosti Kine vodio Drugi kinesko-japanski rat. Da bi udovoljila potrebama Kwantunške vojske, Jedinica 731 je od 1937. godine radila s još većim intenzitetom. Iako je započela kao centralna jedinica Ishiijevog određenja u Pingfanu, zbog zahtjeva dvaju navedenih ratova morala je proširiti svoje aktivnosti, uspostavljajući dodatne pomoćne jedinice širom okupirane Mandžurije.

Premda je većina tih sporednih jedinica djelovala u znatno manjem kapacitetu nego centralna jedinica u Pingfanu, neke od njih izrasle su u velike organizacije koje su svojim opsegom i projektima mogle konkurirati Ishiijevom određenju. O nekim jedinicama ne znamo dovoljno podataka, no možemo ukratko navesti one najveće i opisati čime su se primarno bavile.

Najpoznatija sporedna jedinica bila je Jedinica 100, poznata i kao Hippo-Epizootska jedinica, pod zapovjedništvom veterinarskog liječnika Wakamatsu Yujira.¹¹⁴ Formirana 1936. godine, ova jedinica bila je udaljena od Pingfana stotinjak kilometara. Opremljena s otprilike 700 zaposlenika, bavila se primarno proučavanjem životinjskih i biljnih bolesti. Kako bi potvrdili rezultate svojih laboratorijskih eksperimenata, znanstvenici u Jedinici 100 također su provodili istraživanja na ljudskim ispitanicima. Neka od njihovih testiranja obuhvaćala su eksperimentiranje sa širenjem životinjskih bolesti u klimu i topografiju sovjetsko-mandžurijske granice.¹¹⁵ Glavni smjer njihovih istraživanja bio je pronalazak patogena koji će sabotirati civilno stanovništvo.

Još jedna velika biološko-ratna podjedinica, bila je Jedinica Ei 1644 u Nankingu. Premda je Nanking (danas Nanjing) bio obilježen stravičnom tragedijom poznatom kao Nankinški masakr ili Silovanje Nankinga, njegova strateška lokacija u središnjoj i južnoj Kini privlačila je Ishiija i njegove suradnike da upravo na tom mjestu uspostave novu jedinicu koja će, u trenutku potrebe, poslužiti kao početna točka širenja epidemije. Ishii je za upravljanje nad ovom jedinicom odabrao svog dugogodišnjeg prijatelja Masuda Tomosadu.

¹¹⁴ Williams; Wallace, 1990., str. 132.

¹¹⁵ Ibid.

Nova jedinica u Nankingu bila je namijenjena za masovnu proizvodnju bakterija u svrhu ratovanja i sabotaze.¹¹⁶ Masuda i ostali znanstvenici u Jedinici 1644 eksperimentirali su sa svakom zamislivom bolešću, domaćom ili egzotičnom; cijelom kolekcionarskom fantazijom neuobičajenih toksina koji se koriste za ubijanje ljudi.¹¹⁷ Njihove kultivirane bakterije kuge i uzgojene buhe, koje će prenositi tu bolest, iskorištene su u suradnji s centralnom jedinicom u napadu na Ningbo 1940. godine.

O ostalim „satelitskim jedinicama“¹¹⁸ nije poznato toliko informacija pa ćemo ih samo imenovati i navesti njihove poznate lokacije: prethodno spomenuta Jedinica 516, zadužena za istraživanja povezana s kemijskim ratovanjem; Jedinica 1855 bazirana u Pekingu; Jedinica Oka 9420 u Singapuru, zadužena za uzgajanje velikih količina buha koje će kasnije biti iskorištene kao glavni prenosioci bolesti u projektima Jedinice 731; manja jedinica na otoku Okunoshima, nedaleko od Hirošime, zadužena za proizvodnju smrtonosnih plinova koji su poslužili u ljudskim eksperimentima u Mandžuriji. Broj ovih sporednih jedinica pokazuje da se Ishiijevo biološko-ratno carstvo proširilo na područje širom Azije, uključujući većinu kineskog područja, kao i Japan i japansko-okupirane otoke. Možemo samo pretpostaviti kakve je sve katastrofe Ishiijeva jedinica mogla izazvati da kraj rata nije zaustavio njihovu aktivnost.

Nakon što su američke snage preuzele kontrolu u osvojenom području Japana, došlo je i do gašenja Jedinice 731. Ishii i njegovi suradnici napravili su sve u svojoj moći kako bi uništili dokaze o postojanju biološko-ratne jedinice, no Ishiijev je proizvod bio toliko masivan da su njegovi tragovi ostali neizbrisivi. U ruševinama njegova biološko-ratnog carstva, Amerikanci i Rusi pronašli su dokaze o sustavnom provođenju eksperimentiranja na ljudskim ispitanicima. Ono što su napravili s tim dokazima i informacijama, bit će detaljno obrađeno u sljedećem poglavlju.

¹¹⁶ Barenblatt, 2004., str. 125.

¹¹⁷ Harris, 1994., str. 106.

¹¹⁸ Gold, 2019., str. 56.

5. Poslijeratna suđenja: Tokijski proces i suđenje u Habarovsku

15. kolovoza 1945., „stanovnici Japana bili su zapanjeni kada su preko svojih radija čuli prvo javno emitiranje svetog glasa cara Hirohita, njihovog živućeg boga, dok je najavljavao predaju nacije Saveznicima“.¹¹⁹ Podjednako šokiran bio je i sam Ishii koji nije mogao prihvatiti „ideju da je njegova [superiorna] zemlja poražena od inferiornih naroda“.¹²⁰ Samo dva tjedna kasnije, 2. rujna 1945. godine, japanske vlasti službeno su potpisale svoju kapitulaciju na američkom bojnem brodu USS *Missouri*, usidrenom u Tokijskom zaljevu. Taj je datum značajan jer označava kraj šestogodišnjeg rata. USS *Missouri*, najmoćniji ratni brod u savezničkoj floti¹²¹ vrvio je najutjecajnijim vojnicima, vojskovođama i diplomatima. Ministar vanjskih poslova Shigemitsu Mamoru, u pratnji generala Umezu Yoshijira, zapovjednika Kwantunške vojske, zastupao je japansku stranu, a stranu Saveznika zastupao je američki general Douglas MacArthur, čovjek koji je zaslužan za poslijeratnu američko-japansku suradnju. Na dan kada je Japan potpisao svoju bezuvjetnu kapitulaciju, američki predsjednik Harry S. Truman proglasio je MacArthura vrhovnim zapovjednikom Savezničkih vojnih snaga na Pacifiku.¹²² Od tog je trenutka „MacArthur efektivno postao vladarom Japana“.¹²³

Tijekom prvih par mjeseci okupacije Japana, Amerikanci su sustavno prikupljali informacije o japanskoj biološko-ratnoj aktivnosti. Te su informacije pristizale iz različitih izvora pa je bilo potrebno provjeriti njihovu valjanost, što je, naravno, zahtijevalo puno novaca i još više vremena. Optužbe su nastavile pristizati sve do posljednjih tjedana tokijskog suđenja i još dugo nakon toga.¹²⁴ Većina njih dolazila je iz anonimnih izvora ili od dugo potiskivanih grupa Japanske komunističke stranke, koja je istupila iz pozadine u novijoj demokratskoj atmosferi Japana. 14. prosinca 1945. godine, Japanska komunistička stranka prosljedila je memorandum jednoj od obavještajnih službi, optužujući Ishiija i ostale istraživače da su „uspješno kultivirali štetočine [eng. *pests*] koje su primijenjene na mandžurske i nekolicinu američkih građana zarobljenih tijekom rata...u kooperaciji s medicinskim laboratorijima carskih sveučilišta u Tokiju i Kyotu“.¹²⁵ Američke obavještajne službe bile su toliko preplavljene

¹¹⁹ Barenblatt, 2004., str. 176.

¹²⁰ Harris, 1994., str. 177.

¹²¹ Williams; Wallace, 1990., str. 183.

¹²² Ibid., str. 187.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Harris, 1994., str. 175.

¹²⁵ Sinteza nekoliko točaka memoranduma zabilježenih u: Cunliffe, 2007., *Select documents on Japanese war crimes and Japanese biological warfare, 1934-2006*. JWC 242/08/3 i JWC 315/26.

optužbama, da je riječ o tome procurila i u medijima. 1. siječnja 1946. godine, američke vojne novine *Pacific Stars and Stripes* i *New York Times* prenijele su zajedničku obavijest iz Tokija, citirajući optužbu Japanske komunističke stranke: „članovi japanskog medicinskog korpusa cijepili [su] američke i kineske zatvorenike virusom bubonske kuge u eksperimentima u Harbinu i Mukdenu, Mandžurija“.¹²⁶ S obzirom na to da bi širenje ovakvih vijesti bilo sramotno za SAD, koji je kasnije pokušavao pardonirati japanske ratne zločince, američke su vlasti izvršile velike napore kako bi suzbile daljnje medijske rasprave o Ishiiju i japanskom biološkom naoružanju.

Istovremeno s pristizanjem optužba, pokrenut je lov na Ishiija i ostatak glavnih aktera biološko-ratnog programa. „Uvijek flambojantan, čak i u porazu“¹²⁷ Ishii je, još jedanput uz pomoć svojih moćnih prijatelja, lažirao vlastitu smrt ne bi li se zaštitio od optužbi za ratnog zločinca. Išli su do te mjere da su u novinama podvalili priču da je Ishii poginuo u pucnjavi te su mu organizirali lažni sprovod zajedno s ožalošćenima i svećenicima, koji su u njegovo ime palili štapiće i molili za njegovu pokojnu dušu.¹²⁸ Ipak, nakon nekoliko mjeseci uspješnog skrivanja i intenzivne potrage, Ishii je dospio u ruke američkih istražitelja.

Važno je napomenuti kako su Amerikanci počeli dobivati ideju o japanskoj biološko-ratnoj aktivnosti još u veljači 1939. godine, kada je grupa japanskih medicinskih tehničara nenajavljeno posjetila svjetsko poznati Rockefeller Institut za medicinska istraživanja u New Yorku.¹²⁹ Daleko od svoje domovine, japanski tehničari pokušali su pribaviti zalihi virusa žute groznice¹³⁰, „patogena kojeg prenose komarci i koji može izazvati smrtonosne epidemije među ljudskom populacijom“.¹³¹ Jedan od tehničara bio je dr. Naito Ryoichi, koji je posjetio Institut s pismom preporuke japanske ambasade u Washingtonu, uz zahtjev za soj virusa žute groznice poznat kao *Asibi* soj.¹³² Institut je odbio njegov zahtjev zbog rezolucija donesenih od strane Dalekoistočnog ureda Odjela za zdravstvo nacije i Dalekoistočnog kongresa za tropsku medicinu, koji trajno zabranjuju unošenje virusa žute groznice u Azijske zemlje, bez obzira na

¹²⁶ Harris, 1994., str. 176.

¹²⁷ Ibid., str. 178.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Barenblatt, 2004., str. 183.

¹³⁰ Žuta groznica je akutna virusna bolest koju prenose komarci, a pretežno se javlja u zemljama tropskih pojasa Južne Amerike i Afrike. Izvor zaraze najčešće su majmuni, a čovjek se može razboljeti ukoliko boravi u području gdje ima zaraženih komaraca. Bolest se obično pojavljuje u dvije faze: prva, blaža faza očituje se u obliku groznice, mučnine i povraćanja, dok druga, toksična faza može dovesti do tzv. crnog povraćanja i crne stolice, oštećenja jetre i bubrega što uzrokuje žuticu, krvarenje te u najgorem slučaju smrt. Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/zuta-groznica> (pristup ostvaren 1.7.2024.)

¹³¹ Barenblatt, 2004., str. 184.

¹³² Williams; Wallace, 1990., str. 157.

svrhu korištenja.¹³³ Nakon nekoliko zahtjeva i pokušaja podmićivanja, američke su državne vlasti, svjesne moguće prijetnje japanskih biološko-ratnih aktivnosti, pokrenule istragu o tom pitanju. Naznake tih aktivnosti bile su prisutne još 1937. godine, u ekstenzivnim kineskim izvještajima biološko-ratnih incidenata u japansko-okupiranoj Mandžuriji. Međutim, Kina je bila na „drugom kraju svijeta“ pa su Amerikanci smatrali da nemaju razloga za brigu. Još jedan razlog zbog kojeg su Amerikanci ignorirali japanske biološko-ratne aktivnosti, bio je njihov patronizirajući (eng. *patronizing*) rasistički pogled na japanske sposobnosti u tehnološkom napredovanju.¹³⁴ Njihov arogantan stav bio je takav „da se smatralo nezamislivim da Azijati mogu stvoriti funkcionalnu biološko-ratnu proceduru“. ¹³⁵ Stav koji ih je kasnije koštao i ostavio iznenađenima japanskim zračnim napadom na Pearl Harbor u prosincu 1941. Nakon tog događaja, Amerikanci su imali još jači razlog da obrate pozornost na mnoge izvještaje o bakteriološkim napadima japanskih okupatora, koji su pristizali iz Kine.¹³⁶ Najpoznatiji kineski izvještaj bio je takozvani *Chen Report*, u travnju 1942. Ovaj izvještaj bio je prvo znanstveno razotkrivanje japanskih zračnih napada, pod vodstvom dr. Chena Wen-Kweija u suradnji sa specijalistima kineskog Crvenog križa, koji su zajedno objavili dokumentarni prikaz japanskog bakteriološkog ratovanja, upotpunjen s laboratorijskim rezultatima.¹³⁷ Osim na engleski, ovaj izvještaj preveden je na nekoliko stranih jezika te je dostavljen u deset stranih ambasada u onovremenom glavnom kineskom gradu Chongqing.¹³⁸ Šokirani ovim saznanjem, američki dužnosnici napravili su sve u svojoj moći ne bi li obustavili daljnje širenje tih informacija u javnost. Sam izvještaj nije bio popraćen komentarima američke vlade, kao ni komentarima drugih savezničkih nacija, ali su američke vlasti potajno uzele u obzir njegove optužbe.¹³⁹ Već 1944. godine, američka vlada imala je poprilično dobar uvid u razvoj japanskog biološkog ratovanja.

¹³³ Williams; Wallace, 1990., str. 157.

¹³⁴ Harris, 1994., str. 161.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Barenblatt, 2004., str. 184.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid., str. 185.

¹³⁹ Ibid., str. 187.

5.1. Početak istrage

Prvi koji je započeo sustavno istraživanje Jedinice 731, njezinih aktivnosti i glavnih aktera, bio je pukovnik Murray Sanders. Kao visokokvalificirani bakteriolog, Sanders je odabran za posao otkrivanja onog što je Japan ostvario u polju biološkog ratovanja.¹⁴⁰ Izabrao ga je nitko drugi, nego sam general MacArthur, koji ga je poslao u Japan s misijom da „otkrije što više može, što brže može, o japanskoj biološko-ratnoj mašini - i o Shiru Ishiiju“.¹⁴¹ Kada je stigao u Japan, na obali ga je dočekaio dr. Naito Ryoichi, jedan od Ishiijevih najbližih pomoćnika. Naito ga je dočekaio s osmijehom, držeći njegovu fotografiju¹⁴² u svojoj ruci, spreman da manipulira smjerom cijele istrage. Izgleda da je Naito bio iznimno vješt u toj manipulaciji jer Sandersova istraga nije uspijevala postići značajan napredak.¹⁴³ Ipak, u jednom trenutku bespomoći, Sanders je došao na ideju da prevari Naita, govoreći mu da će se sovjetski istražitelji, poznati po svojim žestokim metodama ispitivanja, morati pridružiti istrazi. Njegov blef je upalio jer se Naito već iduće jutro pojavio s ručno pisanim dokumentom u opsegu dvanaest stranica na kojima su bili izloženi detalji o *Jedinici za pročišćavanje vode* (često korišten alias za Jedinicu 731).¹⁴⁴ Rukopis je potvrdio njihovu aktivnost u biološkom naoružanju, naveo najvažnija imena, uključujući i ime cara Hirohita koji je naveden kao sam vrh zapovjednog lanca te je naveo eksperimentalne metode ratovanja, kao i sisteme isporuke. Ipak, jedno pitanje ostalo je neriješeno: jesu li u tim eksperimentalnim metodama sudjelovali ljudi?

Četrdeset godina kasnije, autori Williams i Wallace održali su intervju sa Sandersom, u kojem je on objasnio kako je pitao Naita jesu li zatvorenici ikada bili upotrijebljeni kao pokusni kunići, na što se Naito zakleo da nisu.¹⁴⁵ Sanders se prisjetio svog intervjua s Naitom:

„Bio je to jedan od najzбудljivijih trenutaka u mojoj karijeri. Dokument je povezoao Ishiija s Jedinicom i biološkim naoružanjem i činilo se kao da povezuje cara, iako je Naito to negirao. To je bio proboj [eng. *breakthrough*] koji nam je trebao. (...) Ali kako smo mogli doći do znanstvenih detalja koje smo morali imati?

¹⁴⁰ Williams; Wallace, 1990., str. 194.

¹⁴¹ Ibid., str. 207.

¹⁴² Autori Williams i Wallace istaknuli su kako Murray Sanders nikad nije otkrio kako je Naito došao do njegove fotografije. Oni smatraju da ju je najvjerojatnije dobio od G-2 američke obavještajne službe, što može insinuirati da je cijela Sandersova istraga bila unaprijed isplanirana od strane američke vlade te da je Sanders bio samo marioneta u njihovoj predstavi.

¹⁴³ Gold, 2019., str. 102.

¹⁴⁴ Williams; Wallace, 1990., str. 209.

¹⁴⁵ Ibid., str. 210.

Pitao sam. Morali smo sami pronaći [te] znanstvenike. Gdje je bio Ishii, na primjer? Rusi su već zahtijevali da ga ispituju kao ratnog zločinca.“

Ne znajući istinu o eksperimentiranju na zatvorenicima i uzbuđen od količine informacija koje su počele izvirati na površinu, Sanders je predložio MacArthuru da obećaju Naitu da nitko uključen u biološko naoružanje neće biti osuđen kao ratni zločinac, ne bi li sačuvali te dragocjene znanstvene „detalje“ za sebe.

Povratno na intervju, Sanders je rekao autorima Williamsu i Wallaceu:

S: Vjerovao sam mu na kratko. [Naitu]

WiW: Je li vam odgovaralo to da mu vjerujete?

S: Pa olakšalo mi je da budem prijatelj s njim.

WiW: Da, ali je li vam također olakšalo [to] da ga zaštitite i provedete dogovor?

S: Da. Na svaki način. Trebao mi je taj dokument.¹⁴⁶

Ipak, ubrzo nakon toga, Sanders je otkrio pravu istinu o prirodi eksperimenata, no bilo je prekasno i dogovor je već bio postignut, a Ishii je, saznajući za taj novi dogovor, izašao iz svog skrivanja i bio spreman na suradnju s Amerikancima, ali i s novim istražiteljem. MacArthur je procijenio važnost dokumenta koji je pripremio Naito i zaključio da informacije o ljudskom eksperimentiranju moraju ostati strogo povjerljive te je naredio Sandersu da se vrati u Ameriku¹⁴⁷ i odredio novog, strožeg istražitelja koji će ispitati Ishiija - potpukovnika Arva Thompsona. Čini se kao da je Sanders otkrio i više nego što je očekivao te da MacArthur i ostatak visokopozicioniranih dužnosnika nisu bili spremni odustati od tih informacija. „Informacije koje su trebali dobiti bile su jedinstvene - prvi sveobuhvatni podatci o učincima biološkog ratovanja na ljudsko tijelo.“¹⁴⁸

Novi istražitelj, Arvo Thompson nije bio tako blag kao što je bio njegov prethodnik, niti je tako olako prihvaćao evazivne odgovore.¹⁴⁹ Unatoč tomu, ni Thompson nije bio spreman na Ishiijevu lukavost, kao ni na njegovu mogućnost da bilo koga uvjeri u svoju priču. Ishii je inzistirao da je njegov rad bio usmjeren isključivo na dobrobit vojnika. „U trenutku velikog

¹⁴⁶ Williams; Wallace, 1990., str. 211.

¹⁴⁷ Murray Sanders je bio jedini liječnik među istražiteljima i jedini koji se obvezao Hipokratovom zakletvom, zbog koje je bio svjestan svetosti ljudskog života. Iz tog je razloga predstavljao smetnju u ispitivanjima pa je morao biti smijenjen novim istražiteljem koji neće biti spriječen etičkim skrupulama. Prema: Williams; Wallace, 1990., str. 219.

¹⁴⁸ Ibid., str. 219.

¹⁴⁹ Gold, 2019., str. 102.

blefa“ čak je izjavio da su „mnoge lažne optužbe bile zlonamjerno proširene o njegovoj Jedinici“.¹⁵⁰ S obzirom na to da se Ishii kroz godine pokazao kao uvjerljiv glumac i iznimno uvjerljiv govornik, nije ni čudno da je Thompson bio nasamaren jednako kao i njegov prethodnik. U svom izvještaju naveo je kako:

„Kada je bila riječ o biološko-ratnom istraživanju i razvoju, Ishiievi odgovori na pitanja bili su pažljivi, kratki i često evazivni. Kada je bila riječ o preventivnom medicinskom istraživanju, vodoopskrbi i pročišćavanju, Ishii je govorio slobodno. Bilo je očito tijekom intervjua da je želio naglasiti aktivnosti koje se odnose na preventivnu medicinu, pročišćavanje i opskrbu vode, i minimalizirati biološko-ratne aspekte organizacije koju je vodio.“¹⁵¹

Premda se približio opsegu eksperimenata i Thompson je ostao daleko od realne slike Ishiieve organizacije. Sudeći po izvještajima koje su predali Sanders i Thompson, izgleda kao da su Japanci uspjeli sklopiti tajni dogovor s visokopozicioniranim američkim dužnosnicima i to bez Sandersova i Thompsonova znanja. Čini se pomalo nevjerojatnim da je MacArthurova obavještajna služba obavila tako loš posao, kad su dokazi o ratnim zločinima izvirali na svim mjestima.¹⁵² Naime, istovremeno s američkim istragama, Rusi su ostvarivali bolje rezultate u svojim ispitivanjima japanskih ratnih zarobljenika. Sav materijal s njihovih ispitivanja sabran je u knjizi „*Materials on the trial of former servicemen of the Japanese army charged with manufacturing and employing bacteriological weapons*“, tiskanoj 1950. godine u Moskvi. Ruskim ispitivanjima i njihovom suđenju u Habarovsku posvetit ćemo više pozornosti u zasebnom potpoglavlju. Premda je istina da Amerikanci nisu koristili silu tijekom svojih ispitivanja, čak štoviše, bili su poprilično prijateljski nastrojeni prema ljudima s kojima su donedavno bili u sukobu, neobično je da su se iskazali tako neučinkovitim istražiteljima, pogotovo u usporedbi s Rusima koji do tada nisu imali pristup glavnim akterima Jedinice 731. Moguće objašnjenje je, smatraju Williams i Wallace, da su Sanders i Thompson bili spriječeni u pokušaju otkrivanja cijele priče i to od strane vlastitih sunarodnjaka.¹⁵³

MacArthur i njegov tim bili su svjesni kako opasnosti, tako i potencijala biološkog ratovanja. Shvaćali su da bi objava informacija o takvom biološko-ratnom programu omogućila pristup tim podacima i neprijateljskim silama, posebno u kontekstu rastućih tenzija između Sjedinjenih Država i Sovjetskog saveza. Zbog toga dopuštanje da te informacije dospiju u javnost nije dolazilo u obzir. MacArthur i njegovi ljudi bili su zabrinuti da bi japanski podatci,

¹⁵⁰ Williams; Wallace, 1990., str. 238.

¹⁵¹ <https://www.bulletpicker.com/pdf/Report-on-Japanese-Biological-Warfare-Activities-1946.pdf> (pristup ostvaren 2.7.2024.)

¹⁵² Williams; Wallace, 1990., str. 247.

¹⁵³ Ibid.

ako bi dospjeli u ruke Rusa, mogli predstavljati prijetnju nacionalnoj sigurnosti. Iz tog su razloga napravili svjesnu odluku da sačuvaju te informacije od javnosti, ali i od Washingtona čiji bi moralni bijes sigurno pokrenuo suđenje Ishiiju i suradnicima kao ratnim zločincima.¹⁵⁴ Znali su da je javno suđenje, pogotovo jedno velikog razmjera kakvo je bilo suđenje Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki istok, bilo nespojivo s potrebom da se očuva nacionalna sigurnost. „Za američke vlasti, cijena oslobađanja ratnih zločinaca očito je bila prihvatljiva radi većeg dobra SAD-a.“¹⁵⁵ Moralna problematika ovakvog postupka bit će analizirana u kasnijim poglavljima: *Etički problemi u eksperimentima Jedinice 731* i *Moralna reparacija*.

5.2. Tokijski proces

Tokijski proces ili u punom nazivu Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok, započeo je u prvom tjednu svibnja 1946. godine, četiri mjeseca nakon što je Arvo Thompson intervjuirao Ishiija.¹⁵⁶ Količina dokaza koja je pristizala u sjedište MacArthurove obavještajne službe bila je tolika da su se jedva mogli nositi s njom. „Obavještajna služba imala je pune ruke posla.“¹⁵⁷ Ipak, Ishii je bio vješt lažljivac i uspio je prevariti čak i najbolje istražitelje. Bio je toliko vješt da je njegova biografska skica iz 1947. godine bila izvan svake realnosti. U toj skici, Ishii je opisan kao „studiozan, dobronamjieran i ljubazan“ čovjek koji „nije pripadao nijednoj organizaciji, niti je bio politički opredijeljen“.¹⁵⁸ Znajući ono što znamo danas, teško je povjerovati da je jedan čovjek, koji je bio potpuna suprotnost onome što je navedeno u toj biografskoj skici, uspio nasamariti cijelu službu čiji je primaran posao bio razotkriti nečiju osobnost i njegove sposobnosti. Bez obzira na to, informacije i dokazi nisu stizali samo iz ispitivanja, već i iz drugih izvora. Joseph B. Keenan, glavni tužitelj na Međunarodnom vojnom tribunalu za Daleki istok, osobno je dobivao izvještaje o biološko-ratnim aktivnostima.¹⁵⁹ Keenan je imao ključnu ulogu u prezentiranju slučaja protiv optuženika i traženju pravde za zločine koje su počinile japanske vojne snage. Pravde koju, nažalost, nikad nije proveo. Nije

¹⁵⁴ Williams; Wallace, 1990., str. 249.

¹⁵⁵ Nie, 2006., str. 24.

¹⁵⁶ Gold, 2019., str. 107.

¹⁵⁷ Harris, 1994., str. 180.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Gold, 2019., str. 109.

učinjeno ništa kako bi se dodatno ispitalo treba li koji sudionik japanskih biološko-ratnih aktivnosti biti pozvan da odgovara pred tribunalom.¹⁶⁰

Za vijeće tribunala odabrano je jedanaest sudaca, jedan iz svake savezničke zemlje koja je pomogla pobijediti Japan.¹⁶¹ Na čelu sudskog vijeća bio je *sir* William Webb, porijeklom Australac, kojeg je MacArthur odabrao za predsjedavajućeg suca. Ostali suci bili su: Edward Stuart McDougall, predstavnik Kanade; general-bojnik Mei Ju-ao, predstavnik Kine; sudac Henri Bernard, predstavnik Francuske; sudac Radhabinod Pal, predstavnik Indije koji se naknadno priključio suđenju zajedno sa sucem Delfinom Jaranillom, predstavnikom Filipina; profesor i sudac Bert Röling, predstavnik Nizozemske; *Časni Lord* Patrick, predstavnik Škotske; sudac John P. Higgins, predstavnik iz Massachusettsa, kojeg je kasnije zamijenio general-bojnik Myron C. Cramer; sudac Erima Northcroft, predstavnik Novog Zelanda; i na kraju, ruski general-bojnik Ivan Michyevich Zaryanov.¹⁶²

Godinu dana ranije, u ljeto 1945. godine, Velika četvorka (SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo, ondašnji Sovjetski Savez, Francuska) sastala se u Londonu kako bi sastavila povelju za suđenje velikim njemačkim ratnim zločincima¹⁶³, namijenjenu za događaj koji je povijesno poznat kao Nürnberški proces. Na tom sastanku odlučeno je da će se nacističkim vođama suditi ne samo za konvencionalne ratne zločine (klasa B), već i za dvije nove kategorije zločina:

(klasa A) **Zločini protiv mira** definirani kao „planiranje, priprema i iniciranje agresivnog rata, ili rata koji krši međunarodno pravo, ugovor ili sporazume, kao i sudjelovanje u zajedničkom planu ili uroti za postizanje bilo kojeg od navedenog“.¹⁶⁴

(klasa C) **Zločini protiv čovječnosti** definirani kao „okrutnosti i zločini, uključujući, ali ne ograničavajući se na ubojstvo, istrebljenje, porobljavanje, deportiranje, zatočenje, mučenje, silovanje, ili ostala nečovječna djela počinjena prema bilo kojem civilnom stanovništvu, ili progone na političkoj, rasnoj ili religijskoj osnovi, neovisno o tome predstavljaju li oni kršenje unutarnjeg prava zemlje u kojoj su počinjeni“.¹⁶⁵

Ovi aspekti zakona nisu postojali u međunarodnom pravu do tada, što je predstavljalo izazov u odlučivanju mogu li se određeni zločini osuditi prema pravilima koja nisu bila na snazi

¹⁶⁰ Gold, 2019., str. 109.

¹⁶¹ Williams; Wallace, 1990., str. 253.

¹⁶² Dokument i informacije o Međunarodnom vojnom tribunalu dostupni su na: https://www.worldcourts.com/imtfe/eng/decisions/1948.11.04_IMTFE_Judgment.htm (pristup ostvaren 3.7.2024.)

¹⁶³ Williams; Wallace, 1990., str. 254.

¹⁶⁴ Za više informacija o povelji, vidi u : *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946*, objavljeno u Nürnbergu, Njemačka, 1947., vol. 22., str. 414.

¹⁶⁵ Članak 2(1)(c) Zakona broj 10, prema: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2134&context=ils#page=4.00> (pristup ostvaren 3.7.2024.)

u vrijeme njihova počinjenja. Drugim riječima, takav postupak označavao bi retroaktivnu primjenu novih zakona na prošle događaje. Bez obzira na to, tužiteljstvo je u ono vrijeme izjavilo da „postoji opravdanje za primjenu retroaktivnog zakona koji uključuje postupke za koje je počinitelj[,] u vrijeme njihova izvršenja[,] znao da predstavljaju kršenje općih moralnih i etičkih zakona, odnosno univerzalnog zakona“.¹⁶⁶

Dok je konferencija u Londonu još uvijek trajala, Saveznici su obznanili svoju namjeru da osude japanske ratne zločince, s tim da će ovoga puta uspostava vojnog tribunala biti povjerena isključivo i jedino Amerikancima.¹⁶⁷ Zahvaljujući svom statusu vrhovnog savezničkog zapovjednika na Pacifiku, MacArthur je bio ovlašten za osnivanje službe koja će pod njegovim nadzorom prikupljati i analizirati dokaze te ih prezentirati pred vojnim tribunalom. Sada kada znamo koji su bili MacArthurovi interesi povezani s japanskim podacima o biološkom naoružanju, nije ni čudno što je cijelo suđenje imalo ishod kakav je imalo.

MacArthur je također imao tu moć da potvrdi, umanjiti ili potpuno promijeniti bilo koju osudu dodijeljenu od strane suda ili Tribunala.¹⁶⁸ Ipak, morao je biti u stalnoj korespondenciji s Državno-ratno-mornaričkim koordinacijskim odborom (eng. *State-War-Navy Co-ordinating Committee*, skraćeno SWNCC) od kojeg je dobivao smjernice. Sudeći po ukupnoj istrazi i svim dokazima koji su dostizali u MacArthurovo sjedište obavještajnih služba, evidentno je da je MacArthurov tim sustavno pokušavao sakriti informacije o japanskim grozotama na području biološkog ratovanja. Nema sumnje da se Ishii i njegovi najvažniji suradnici kvalificiraju kao ratni zločinci visokih kategorija. Prvenstveno se Ishii, sa svojim visokim vojnim činom generala pukovnika, može kvalificirati kao ratni zločinac „A“ klase. Ostali glavni akteri, primjerice Kitano Masaji, Wakamatsu Yujiro i Masuda Tomosada kvalificiraju se barem kao zločinci „B“ ili „C“ klase. Njihovo planirano eksperimentiranje na ratnim zarobljenicima, koje je u najmanju ruku bilo okrutno, ako ne i sadističko te njihovi planirani napadi na civilnu populaciju s namjerom istrebljenja utemeljenog na rasnoj osnovi, predstavljaju zločine protiv mira i čovječnosti. Međutim, „ne samo da se Ishii i njegovi suradnici nisu pojavili kao svjedoci ili optuženici, nego biološko ratovanje nije ni razmotreno kao jednom od tema na ovim suđenjima.“¹⁶⁹ Ovo postaje još više iznenađujuće kada uzmemo u obzir da su Ishiijevi prijatelji

¹⁶⁶ *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946*, objavljeno u Nürnbergu, Njemačka, 1947., vol. 22., str. 95.

¹⁶⁷ Williams; Wallace, 1990., str. 255.

¹⁶⁸ Ibid., str. 256.

¹⁶⁹ Ibid.

na visokim pozicijama bili osuđeni upravo u tim kategorijama. General Araki Sadao, Ishiijeva podrška od samog početka, osuđen je na doživotni pritvor; general Tojo Hideki, koji je bio upoznat s Ishiijevim radom još od dana kad je zapovjedao *Kenpeitai* policijom, osuđen je na smrt vješanjem; general Umezu Yoshijiro, čovjek koji je autorizirao isporuku ljudskih ispitanika i koji je odobrio Ishiijeve napade na kineska sela, osuđen je na doživotni pritvor.¹⁷⁰ Sve su to optuženici koji su mogli unakrsnim ispitivanjem potvrditi aktivnosti biološkog ratovanja.¹⁷¹

Dok su Amerikanci svom silom pokušavali preusmjeriti istragu od pitanja biološkog ratovanja, Rusi su ostvarivali bolje rezultate u vlastitim istragama. Jedina prepreka na koju su nailazili bila je ta da nisu imali pristup Ishiiju i ostalim glavnim akterima. Ipak, u ruševinama koje su Japanci ostavili prilikom rješavanja dokaza o postojanju Jedinice 731, Rusi su uspjeli pronaći dokumente koji su bili inkriminirajući. Između pola milijuna japanskih vojnika koje su zarobili završetkom rata, ruske vlasti započele su svoj lov na članove tajnovite *Jedinice za prevenciju epidemija i pročišćavanje vode*.¹⁷² Ubrzo su uhvatili voditelja proizvodnje bakterija iz centralne jedinice u Pingfanu, Kawashimu Kiyoshija. Kawashima je započeo razotkrivanje jednog od najskrovitijeg svijeta Jedinice 731. Potvrdio je postojanje cijele tajne organizacije koja se primarno bavila biološkim naoružanjem, uključujući strukturu i osoblje Ishiijeve jedinice, ali i eksperimente koji su provedeni na ljudskim ispitanicima. Sve su to informacije koje su se mogle predstaviti međunarodnom tužiteljstvu kao dokaz o biološkom ratovanju, međutim takvi dokazi nisu nikada bili podignuti. Rusi su u nekoliko navrata pokušali doći do Ishiija i još dvojice vodećih znanstvenika, pukovnika Kikuchija i Ote.¹⁷³ Informacije dobivene od japanskih ratnih zarobljenika u Mandžuriji, potaknule su njihov interes za daljnju istragu i detalje o biološko-ratnom programu; detalje koje su mogli dobiti samo od glavnih aktera organizacije. Dok su Rusi slali svoje zahtjeve u sjedište MacArthurovih obavještajnih službi, Amerikanci su nastavili intervjuirati Ishiija i suradnike, istovremeno odugovlačeći korespondenciju između dviju država. Preplavljen ruskim zahtjevima, MacArthur se odlučio savjetovati s državnim stožerom u Washingtonu:

¹⁷⁰ Pritchard; Zaide, 1981., str. 588.

¹⁷¹ Williams; Wallace, 1990., str. 265.

¹⁷² Ibid., str. 277.

¹⁷³ Gold, 2019., str. 109.

„Mišljenje ovdje...da Rusi vjerojatno neće dobiti informacije od Japanaca koje nisu već poznate Sjedinjenim Državama i da bi Sjedinjene Države mogle dobiti dodatne informacije iz ruske linije ispitivanja u nadgledanim istragama.“¹⁷⁴

Amerikanci su uspjeli odugovlačiti i zanemarivati ruske zahtjeve sve do ožujka 1947. godine, kada je Rusima konačno odobren pristup Ishiju, Kikuchiju i Oti. Napokon su mogli intervjuirati ove pojedince, ali ne prije nego što ih je MacArthurov tim unaprijed pripremio za ispitivanje. 1982. godine, u intervjuu s japanskim novinama *Japan Times*, Ishijeva kći Harumi prisjetila se kako su Rusi ispitivali njezinog oca u njihovoj obiteljskoj kući:

„Jednog dana su mi Amerikanci rekli da će ruski časnici doći posjetiti moga oca. Upozorili su me da ne odajem ni trunku prijateljstva koje smo [prethodno] pokazali američkim časnicima koji su došli u pratnji Sovjeta[,] čak i ako prepoznamo nekoga...“¹⁷⁵

Na kraju, ruski istražitelji nisu uspjeli izvući nikakve korisne informacije od Ishiija. Njegova *tajna svih tajni* postala je zajednička tajna između njega i njegovih najpouzdanijih saveznika te Amerikanaca koju su ponudili visoku cijenu za te podatke: „imunitet od progona za ratne zločine“.¹⁷⁶ Ishii je bio svjestan koliko su Amerikanci bili očajni za njegovim znanstvenim podacima. Znao je da, ako se uspije dobro postaviti, može osigurati slobodu za sebe i svoje suradnike. Dok je G-2 obavještajna služba pokušavala zadržati Ruse po strani, agenti *SWNCC*-a planirali su kako će preuzeti Ishiijeve podatke u svoje ruke i osigurati da isti ne padnu u neprijateljske (ruske) ruke.

Idući koji je ispitao Ishiija bio je Norbert Fell, američki znanstvenik-istraživač s doktoratom u mikrobiologiji¹⁷⁷, koji je stigao u Japan u travnju 1947., u vrijeme kada su se trebala održati suđenja za ratne zločine. Fell je pristupio Ishiju s nešto više predznanja od svojeg prethodnika Thompsona. Kada je tek stigao u Japan, dočekao ga je dr. Kamei Kanichiro, čovjek koji je prevodio i asistirao Sandersovim ispitivanjima. Prisjetivši se Sandersovog obećanja o imunitetu za ratne zločine, Kamei je natuknuo Fellu da postoje pojedinci koji će biti korisni za njegova buduća ispitivanja¹⁷⁸; pojedinci koji su se isprva bojali istupiti zbog straha od progona za ratne zločine:

¹⁷⁴ Gold, 2019., str. 110.

¹⁷⁵ Barenblatt, 2004., str. 209.

¹⁷⁶ Harris, 1994., str. 213.

¹⁷⁷ Barenblatt, 2004., str. 210.

¹⁷⁸ Gold, 2019., str. 111.

„Ispitivanja su provedena prebrzo nakon predaje. Japanci su bili nesigurni i nisu mogli slobodno govoriti. Od tada je [američka] okupacija dobro napredovala, Japan se smirio, i vjerujem da možete dobiti više informacija ako je navedenim Japancima zajamčeno da njihove informacije neće biti korištene za progon ratnih zločina...“¹⁷⁹

Nastavno na to, Fell je prije svog susreta s Ishijem proveo nekoliko intervjua s drugim vodećim znanstvenicima biološko-ratnog programa, uključujući Masuda Tomosadu (zapovjednika Jedinice Ei 1644); Wakamatsu Yujira (zapovjednika Jedinice 100); Kitano Masajija (drugog zapovjednika Jedinice 731) i Naita Ryoichija (Ishijevog bliskog savjetnika).¹⁸⁰ U tim ranijim intervjuima je došao do dramatičnih otkrića; Masuda mu je priznao da su eksperimenti provedeni na ljudskim ispitanicima.¹⁸¹ Uz to, dobio je „šezdeset stranica sastavljenog izvještaja o biološkom ratovanju...dvjesto stranica izvještaja o eksperimentima uništavanja usjeva, izvještaj koji se fokusira na eksperimentiranje s bubonskom kugom...i otprilike osam tisuća slajdova i mikrofotografija koje su prenesene iz Jedinice 731 i njenih povezanih jedinica“.¹⁸² Zahvaljujući tom predznanju, Fell je bio spreman pristupiti Ishiju, ne ostavljajući mu nimalo prostora za manipulaciju. Ishii je sada bio spreman na suradnju, ali pod jednim uvjetom: dokumentirani imunitet od progona za ratne zločine. „Dokumentirani imunitet značio je da su krive strane imale dodatno osiguranje u formi pismenog obećanja.“¹⁸³ S obzirom na to da Fell nije imao autoritet da odobri takav pismeni dokument o imunitetu, iskomunicirao je važnost Ishijevih znanstvenih postignuća s MacArthurom i generalom Aldenom Waittom, najvećim stručnjakom za istraživanje kemijskog i biološkog ratovanja u Pentagonu. 6. svibnja 1947. godine, MacArthur je poslao radijsku poruku u Washington, tražeći da se odobri njegov zahtjev za dokumentiranim imunitetom:

„Eksperimenti na ljudima bili su poznati i opisani od trojice Japanaca te prešutno potvrđeni od Ishijia...Ishii tvrdi da[,] ukoliko se zajamči imunitet od 'ratnih zločina' u dokumentiranoj formi za njega, nadređene i podređene[,] može opisati program u detalju. Ishii tvrdi da posjeduje opsežno teoretsko znanje na visokoj razini[,] uključujući strateško i taktičko korištenje biološkog ratovanja u obrani i napadu, poduprto istraživanjem o najboljim biološko-ratnim agentima za korištenje u geografskim područjima Dalekog istoka i primjeni biološkog ratovanja u hladnim klimama. (...) Dodatni podatci...mogu vjerojatno biti dobiveni putem dokumentiranog imuniteta za Ishijia i njegove suradnike. (...) Molim odgovor što prije.“¹⁸⁴

Odgovor na MacArthurov zahtjev nije došao tako brzo kako se on nadao. Umjesto toga, *SWNCC* je poslao u Japan još dvojicu bakteriologa, dr. Edwina V. Hilla i dr. Josepha Victora,

¹⁷⁹ Williams; Wallace, 1990., str. 288.

¹⁸⁰ Barenblatt, 2004., str. 210.

¹⁸¹ Williams; Wallace, 1990., str. 289.

¹⁸² Barenblatt, 2004., str. 210.

¹⁸³ Ibid., str. 211.

¹⁸⁴ Potpuni prijepis poruke vidi u: Williams; Wallace, 1990., str. 295.

čija je zadaća bila procijeniti informacije koje su predane Fellu.¹⁸⁵ Osim procjene valjanosti tih informacija, Hill i Victor ispitali su velik broj sudionika japanskog biološko-ratnog programa. Evidentno impresioniran informacijama koje su otkrili, Hill je poslao dopis u Pentagon:

„Dokazi prikupljeni u ovoj istrazi značajno su dopunili i proširili prethodna saznanja u ovom području. Predstavljaju podatke koje su japanski znanstvenici prikupili u vrijednosti od mnogo milijuna dolara i godina rada. Informacije su prikupljene u vezi s ljudskom podložnosti tim bolestima, u označenim specifičnim infektivnim dozama bakterija. Takve informacije ne mogu biti dobivene u našim laboratorijima zbog skrupula povezanih uz eksperimentiranje na ljudima. Ovi podatci su osigurani s ukupnim iznosom od 250.000 jena [otprilike 1.450€] do sada, što je samo sitnica u usporedbi sa stvarnim troškovima studija. (...) Nadamo se da će pojedinci koji su dobrovoljno pridonijeli ovim informacijama biti pošteđeni sramote i da će se uložiti svi napori kako bi se spriječilo da ove informacije dospiju u tuđe ruke.“¹⁸⁶

Ono što se može izuzeti iz ovog dopisa je to da su Amerikanci (u ovom slučaju Victor i Hill) bili svjesni skrupula povezanih uz eksperimentiranje na ljudima te da su unatoč tomu, obraćali više pozornosti na to hoće li japanski znanstvenici biti posramljeni, nego tome da se isti znanstvenici privedu pravdi. Bez obzira na to, *SWNCC* je bio zadovoljan time što je dobio cijelu priču, no to ih je ostavilo s dva velika problema: „prvo, politički osjetljivo pitanje pismene garancije imuniteta za japanske ratne zločine, i drugo, opasnost da Rusi razotkriju ovaj sramotni dogovor na Tokijskom suđenju“.¹⁸⁷ Još veći problem bila je činjenica da je američka vlada istovremeno sudila njemačkim znanstvenicima za zločine koji su bili identični onima koje su počinili znanstvenici iz Jedinice 731. Toga je bio svjestan i sam pododbor *SWNCC*-a koji je u svom izvještaju zabilježio da:

„Eksperimenti na ljudima slični onima koje je provodila Ishijeva grupa za biološko ratovanje osuđeni su od strane Međunarodnog vojnog tribunala za suđenje glavnim nacističkim ratnim zločincima u odluci donesenoj u Nürnbergu 30. rujna 1946. (...) Ova vlada [američka] trenutno sudi vodećim njemačkim znanstvenicima i liječnicima u Nürnbergu za zločine koji uključuju eksperimente na ljudima, koji su rezultirali patnjom i smrću onih na kojima su eksperimenti provedeni.“¹⁸⁸

Unatoč ovim problemima, *SWNCC* je odlučio prihvatiti MacArthurov zahtjev za imunitet, no ne bez nesuglasica unutar Državnog odjela. Njihov predstavnik naglasio je u gotovo „proročanskom upozorenju“ da bi pružanje takvog pismenog jamstva, „moglo biti izvor ozbiljne sramote za Sjedinjene Države“.¹⁸⁹ Zbog toga se pravni odjel *SWNCC*-a, konkretno Alva C. Carpenter, istražitelj u MacArthurovom timu, odlučio obraniti od mogućih pokušaja

¹⁸⁵ Barenblatt, 2004., str. 212.

¹⁸⁶ Williams; Wallace, 1990., str. 320.

¹⁸⁷ Ibid., str. 303.

¹⁸⁸ SFE 188/2, 1 August 1947. Appendix „A“; prema: Harris, 1994., str. 218.

¹⁸⁹ Williams; Wallace, 1990., str. 314.

drugih zemalja (Rusije i Kine) da pokrenu ove optužbe. Naglasio je kako njegov odjel posjeduje samo „anonimna pisma, affidavite, i glasine o Ishiiju i njegovim suradnicima“¹⁹⁰ te kako nema dovoljno dostatnih dokaza koji bi optužili Ishiija i ostale kao krivce za ratne zločine. Osim toga, ukoliko bi došlo do eventualne situacije koja bi se pokazala sramotnom za Sjedinjene Države, važnost osiguravanja japanskih podataka bila je „od tolike važnosti za sigurnost ove zemlje[,] da je [bilo] potrebno poduzeti rizik naknadne sramote...“.¹⁹¹

Čini se kao da su se problemi Amerikanaca riješili sami od sebe jer je na cijelom Tokijskom suđenju slučaj biološkog naoružanja i tajne vojno-medicinske organizacije bio spomenut tek jedanput u prolaznom razgovoru. Naime, 17. studenoga 1946. godine, biološko ratovanje napravilo je svoju jedinu pojavu tijekom suđenja, u iskazu tužitelja Davida Suttona. Sutton je pročitao odlomak naslovljen „*Particulars Regarding Other Atrocities*“ (hrv. *Pojedinosti o Drugim Zločinima*):

„Neprijateljski Tama odred [drugo ime za Jedinicu 1644] odvodio je svoje civilne zarobljenike u medicinski laboratorij gdje su testirali [njihove] reakcije na otrovne serume. Ovaj odred bio je jedna od najtajnijih organizacija. Broj osoba ubijenih od strane ovog odjela ne može se utvrditi.“¹⁹²

Ova izjava šokirala je sve prisutne u sudnici, osobito suca Williama Webba, koji je prekinuo Suttona, tražeći dodatne dokaze koji će je potvrditi. Webb ga je izravno pitao: „Ovo je nešto potpuno novo, nismo to čuli ranije. Hoćete li to ostaviti na tome?“, na što je Sutton odgovorio: „Trenutno ne planiramo uvesti dodatne dokaze o toj temi“.¹⁹³ Koristeći Webbove riječi, upravo na tome je i ostalo jer tema biološkog ratovanja više nije bila podignuta na suđenju, barem ne na onom u Tokiju. Ishii i suradnici uspjeli su se izvući, a Amerikanci su dobili ono što su željeli; njihove podatke.

5.3. Suđenje u Habarovsku

Premda je izvorni plan bio održati dodatna suđenja, Britanci i Amerikanci objavili su kako ih ipak ne namjeravaju održati.¹⁹⁴ Međutim, Rusi su odlučili da će preuzeti stvar u svoje ruke i da će održati samostalno suđenje dvanaestorici japanskih službenika koji su u jednom

¹⁹⁰ Gold, 2019., str. 116.

¹⁹¹ SFE 188/2, 1 August 1947., RG 153, MFB, WNA; prema: Williams; Wallace, 1990., str. 315.

¹⁹² Barenblatt, 2004., str. 216.

¹⁹³ Ibid., str. 217.

¹⁹⁴ Williams; Wallace, 1990., str. 325.

trenutku djelovali u sklopu Jedinice 731. Suđenje, koje je započelo na božićni dan 1949. godine, odvijalo se u industrijskom gradiću Habarovsku, na dalekom istoku današnje Rusije.¹⁹⁵ Unatoč snažnom ideološkom tonu i brojnim proceduralnim problemima, poput nedostatka međunarodnog sudjelovanja¹⁹⁶, suđenje je nedvojbeno utvrdilo osnovne činjenice o postojanju specijalne jedinice posvećene biološkom naoružanju, uključujući i sustavno provođenje okrutnih eksperimenata nad ratnim zarobljenicima različitih nacionalnosti. U unakrsnim ispitivanjima dvanaestorice optuženika, Rusi su uspjeli doći do informacija o strukturi Jedinice 731, uključujući njezino sjedište i glavne lokacije, kao i do informacija o različitim divizijama i njihovim glavnim zadaćama. Najveći proboj informacija o jedinici ostvaren je u ispitivanju generala bojnika Kawashime Kiyoshija, bivšeg voditelja Prve divizije (zaslužne za bakteriološko istraživanje) i Četvrtke divizije (zaslužne za masovnu proizvodnju i skladištenje bakterija).¹⁹⁷ Kawashima je u Jedinici 731 djelovao u periodu od pet godina, počevši od 1939. do 1941.¹⁹⁸ Tijekom tog razdoblja, Kawashima je bio svjedok brojnih okrutnih eksperimenata koje je kasnije opisao u detalju. Isti eksperimenti su kasnije potvrđeni na više načina: kroz osobna svjedočenja bivših članova jedinice, koji su nakon dugogodišnje šutnje odlučili priznati svoje sudjelovanje, ili kroz podudaranje s rezultatima unakrsnih američkih ispitivanja glavnih sudionika biološko-ratnog programa, koji su deklasificirani tek nakon velikog suđenja u Tokiju. Kawashima je progovorio o prirodi eksperimenata, kao i nacionalnostima žrtava koje su poslužile kao eksperimentalni materijal. Pored toga, potvrdio je broj žrtava poginulih u vrijeme njegove petogodišnje službe. Prema njegovom svjedočenju, „samo Jedinica 731 godišnje je istrebljivala 600 ljudi“.¹⁹⁹ Dakle, to je otprilike 3000 ljudi u periodu od pet godina, ne uključujući žrtve iz drugih, sporednih jedinica. Uz to, konačan broj žrtava ne uključuje one koji su stradali prije 1939. godine, kao ni masovni broj žrtava koje su poginule 1945. kada su japanske vlasti pokušavale izbrisati svoje tragove na području cijele Mandžurije. Procjenjuje se da je sveukupni broj osoba koje su poginule kao rezultat japanskog biološko-ratnog programa bliži šesteroznamenkastom broju.

Uzmemo li u obzir količinu dokaza koje su Rusi prikupili tijekom svojih ispitivanja i prije samog suđenja u Habarovsku 1949. godine (Tokijski proces završio je godinu ranije), postavlja se pitanje zašto Rusi nisu iznijeli ove dokaze pred vojnim tribunalom? Ipak je veliki

¹⁹⁵ Williams; Wallace, 1990, str. 327.

¹⁹⁶ Nie, 2006., str. 26.

¹⁹⁷ Nie, 2004., str. 34.

¹⁹⁸ *Materials on the trial of former servicemen of the Japanese army charged with manufacturing and employing bacteriological weapons*, 1950., str. 249.

¹⁹⁹ *Ibid.*, str. 430.

broj njihovih sunarodnjaka stradao u „raljama“ Jedinice 731. Jing-Bao Nie u svom članku ističe da je neodlučnost i nedostatak ruske akcije pridonio tome da se Amerikanci izvuku s davanjem imuniteta ratnim zločincima.²⁰⁰ Kako bismo bolje shvatili zašto Rusi nisu uložili veće napore da prilože svoje dokaze na Tokijskom procesu, moramo razumjeti motivaciju koja je stajala iza njihovog naknadnog suđenja u Habarovsku. Njihov glavni cilj nije bio toliko usmjeren na provođenje pravde, koliko su željeli poniziti SAD i pokazati svoju „moralnu superiornost“²⁰¹ pred ostatkom svijeta. Drugim riječima, žrtve koje su poginule u stravičnim eksperimentima, među kojima su bile i osobe ruskog podrijetla, nisu nikada bile prioritet za Ruse. Da im je prioritet bio provođenje pravde, a ne japanski podatci o biološkom naoružanju, možda bi više inzistirali kod predstavljanja dokaza pred vojnim tribunalom. Važno je naglasiti da su Rusi, podjednako kao i Amerikanci, imali svoje razloge da osiguraju japanske podatke, pogotovo u kontekstu Hladnog rata i njihovog ideološkog, političkog i vojnog rivalstva sa SAD-om.

Bez obzira na njihovu motivaciju, ne smijemo zanemariti kredibilitet dokaza koje su prikupili tijekom suđenja u Habarovsku. Takvi čvrsto utemeljeni dokazi, koji su se podudarali s ostalim informacijama iz drugih izvora, trebali su navesti međunarodnu zajednicu na pokretanje dodatnih suđenja s fokusom na biološko-ratnu aktivnost japanske vojne i medicinske zajednice. Dok su Rusi energično pokušavali podijeliti svoje dokaze s ostatkom svijeta²⁰², gotovo cijeli Zapad je zanemario i odbacio njihovu priču kao pokušaj propagande. Čak i kada su mediji pokušali provesti dodatna istraživanja o cijeloj priči, poruke iz diplomatskih krugova s obje strane Atlantika bile su jasne: „[na] cijelo suđenje u Habarovsku treba gledati kao na trik“.²⁰³ S druge strane, da su Rusi dozvolili međunarodnoj zajednici da pristupi njihovom suđenju, možda bi uspjeli izvršiti veći pritisak na SAD i pokrenuti dodatna suđenja japanskim zločincima. Nekoliko godina nakon suđenja u Habarovsku, Rusi su u više navrata pokušali u diplomatskim krugovima progurati svoj zahtjev da Ishii i njegovi suradnici budu izvedeni pred sud, no s vremenom su i ti protesti utihnuli.²⁰⁴ Zapadno odbacivanje ruskog suđenja „mora se staviti u politički i povijesni kontekst Hladnog rata koji je doveo do međusobnog nepovjerenja, neprijateljstva i sukoba između dva bloka...“²⁰⁵ Najveći doprinos tim političkim sukobima imao je SAD, koji je pustio japanske ratne zločince na slobodu i samim time onemogućio Rusima potpuni pristup glavnim akterima biološko-ratne jedinice. Način na koji su se Amerikanci

²⁰⁰ Nie, 2006., str. 25.

²⁰¹ Ibid., str. 27.

²⁰² Williams; Wallace, 1990., str. 329.

²⁰³ Ibid., str. 337.

²⁰⁴ Ibid., str. 339.

²⁰⁵ Nie, 2004., str. 38.

ponijeli prema japanskim ratnim zločincima u zapanjujućem je kontrastu s njihovim agresivnim stavom koji su zauzeli na suđenju u Nürnbergu, kada se nacistima sudilo za zločine identične onima koje su počinili Japanci.

Pored svih problema i nedostataka povezanih s ruskim suđenjem u Habarovsku, poput nedostatka međunarodnog sudjelovanja koje je namjerno uzrokovano biranjem lokacije suđenja (mali gradić u Rusiji)²⁰⁶, ne možemo zanemariti cijeli svezak materijala koji je objavljen još u vrijeme Sovjetskog saveza i koji je distribuiran na nekoliko svjetskih jezika, uključujući i engleski. Jing-Bao Nie ističe važnost tog ruskog dokumenta:

„Čitajući ovu knjigu danas, ne možemo se ne zapitati kako su tako uvjerljivi dokazi mogli biti potpuno odbačeni kao puka propaganda. Svaka razumna osoba, čija prosudba nije namjerno zamagljena predrasudama i fiksnim ideološkim vjerovanjima, barem bi stekla uvjerenje da se nešto užasno dogodilo u Kini za vrijeme rata, čak i ako nije prihvatila sve zaključke i detaljne dokaze utvrđene na ruskom suđenju.“²⁰⁷

Nie smatra kako je ovo još jedan povijesni trenutak iz kojega možemo izvući neku intelektualnu i moralnu lekciju. Suđenje u Habarovsku pokazalo je s kojom lakoćom činjenice i neoborivi dokazi mogu izgubiti svoju važnost u sjeni ideologije.²⁰⁸ Od iznimne je važnosti da naučimo kako donositi racionalne prosudbe o činjenicama i stvarnosti, unatoč prisutnosti ideologija koje su neizbježne.

Konačno, uzmemo li u obzir oba suđenja, shvatit ćemo da nijedno od njih nije uspjelo provesti pravdu za tisuće žrtava poginulih u eksperimentima Jedinice 731. Amerikanci su tu pravdu zamijenili za japanske podatke o biološkom naoružanju i ostavili Ruse izvan pregovora s japanskim znanstvenicima. Ishii je bio svjestan koliko su Amerikanci žarko željeli zadržati te podatke za sebe pa se uspio nagoditi s njima i osigurati imunitet za sebe i svoje suradnike. Jednom kada su bili na slobodi, bivši članovi Jedinice 731 bili su pod američkom zaštitom, što je onemogućilo Rusima da ih privedu i osude kao ratne zločince. Tokijski proces je završio bez značajnog spomena o japanskoj biološkoj aktivnosti za vrijeme rata, nakon čega su Rusi odlučili da će pokrenuti vlastito suđenje u malenom gradu na najistočnijem dijelu Rusije. Njihovo suđenje nije imalo odjeka na Zapadu, ali je pružilo velikoopsežni svezak koji daje uvid u jednu od najtajnovitijih organizacija u Drugom svjetskom ratu. Od završetka rata nakupilo se toliko dokaza koji povezuju Ishiija i njegove najbliže suradnike s kršenjem međunarodnog prava, ali i osnovnih ljudskih prava, „da je bilo koji tužitelj mogao preuzeti njihove slučajeve i podnijeti

²⁰⁶ Nie, 2004., str. 38.

²⁰⁷ Ibid., str. 39 – 40.

²⁰⁸ Ibid., str. 40.

ih odgovarajućim vlastima te osigurati optužnice i odgovarajuće osude. Sve što je bilo potrebno za takav scenarij, bila je želja odgovornih dužnosnika da se pravda provede.“²⁰⁹ Američka nesposobnost u provođenju pravde može nam poslužiti kao važna moralna lekcija za budućnost, podsjećajući nas na potrebu za nepristranom i temeljitom provjerom činjenica, kao i na važnost održavanja visokih moralnih i etičkih standarda.

²⁰⁹ Harris, 1994., str. 189.

6. MOTIVACIJA IZA EKSPERIMENTIRANJA NA LJUDIMA

Kada se suočimo sa svim stravičnim prizorima iz ranije navedenih eksperimenata, pojedinac se može zapitati: Zašto i kako netko može činiti takve grozote? Je li to djelovanje prema naredbi ili stvar puke radoznalosti? Rasizam ili nešto još kompleksnije? Zašto bi doktori, koji su svojevrijem odabrali profesiju posvećenu liječenju i pomaganju ljudima, sudjelovali u užasavajućim ljudskim eksperimentima?

Kada se razmatraju ratni zločini, često se dehumanizacija pretpostavlja kao ključan faktor²¹⁰ koji vodi grozotama poput onih koje je provodila Jedinica 731. Međutim, kada detaljnije proučimo rad jedinice, postaje nam jasno da su žrtve bile korisne znanstvenicima upravo zbog njihove ljudskosti. Prisjetimo se da su znanstvenici imali pozamašan broj životinjskih primjeraka na kojima su mogli vršiti eksperimente, no ljudski rezultati su ti bili koji su potrebni kako bi se ustanovila efikasnost biološkog naoružanja. Premda su znanstvenici u svakodnevnom razgovoru dehumanizirali svoje žrtve, koristeći za njih pogrdne termine poput *maruta*, oni nisu stvarno vjerovali da njihove žrtve nisu ljudska bića. Gledajući dalje od faktora dehumanizacije, možemo primijetiti da se njihovi postupci mogu djelomično objasniti kompleksnom interakcijom sebičnih motiva i grupno-usmjerenih evolucijskih mehanizama.²¹¹ U ostatku odlomka, detaljnije će se analizirati motivacija koja stoji iza njihovog djelovanja.

Važno je naglasiti da se Japan nije oduvijek na ovaj način odnosio prema ratnim zarobljenicima. Prije Drugog svjetskog rata, Japan je bio poznat po tome da je dobro postupao s ratnim zarobljenicima i pružao im adekvatnu njegu.²¹² Perspektivu o japanskoj vojnoj medicini i odnosu prema ratnim zarobljenicima tijekom Rusko-japanskoga rata (1904–05.), ponudio je američki vojni liječnik Louis Livingston Seaman, bivši ataše (franc. *attaché*) i pratioc japanskih trupa u Mandžuriji. Osim što je posjećivao bolnice na bojištima i u vojnim bazama na euroazijskom kontinentu, obišao je i bolnice u Japanu. Nakon bitke kod Mukdena, posljednje i najodlučnije kopnene bitke u Rusko-japanskome ratu, Seaman je zabilježio kako su Japanci brinuli o zarobljenim vojnicima, pažljivo vodeći brigu o njihovim ozljedama i previjajući im rane. „Ovu činjenicu treba dobro zapamtiti, budu li se kasnije pravile nepovoljne

²¹⁰ Yang, 2022., *Cognitive dissonance, social psychology, and Unit 731*.

²¹¹ Ibid.

²¹² Barenblatt, 2004., str. 4.

usporedbe povezane s niskom stopom smrtnosti ranjenih Rusa, Japan je taj kojemu pripada zasluga“.²¹³

Seaman je, također, pohvalio prijenosni set za ispitivanje vode (Ishii je kasnije razvio sistem filtracije i pročišćavanja vode*) koji su razvili Japanci i koje su tehničari nosili na teren ispred vojnih jedinica. Pored toga, spomenuo je njihovo rješenje za vladajući problem unošenja bakterija hranom. Kako bi riješili navedeni problem, japanska je vojska izdavala tablete s kreozotom, nekadašnjim pouzdanim sredstvom za liječenje bronhijalnih problema.²¹⁴ Vojska ih je izdavala vojnicima uz upute da uzimaju jednu tabletu nakon svakog obroka. Međutim, zbog lošeg okusa, većina tableta završila bi na tlu. Kako bi osigurali konzumaciju tableta i smanjili problem unošenja bakterija, vojska je osmislila rješenje: limenke s tabletama od sada će dolaziti s porukom „volja je cara da svaki vojnik uzme ovaj lijek nakon obroka“.²¹⁵ Novo rješenje je funkcioniralo i od tog trenutka nijedna tableta nije bila bačena. Početkom stoljeća, japanska vojna medicina bila je među najboljima u svijetu. To je bilo moguće jer su Japanci u ono vrijeme smatrali da je medicina jednako važna za doprinos vojnoj učinkovitosti, kao što je to bilo oružje i granate.²¹⁶ Zbog toga je, smatra Seaman, Japan prakticirao „najrazrađeniji i najefikasniji sistem sanitarije ikada primijenjen u ratu“.²¹⁷ Međutim, ova pohvalna medicinska praksa ubrzo je poprimila mračnu stranu u rukama Ishiija Shira, koji je prakticirao tzv. *obrnutu medicinu*²¹⁸. Dolaskom Ishiija, izvorni bakteriološki ciljevi Japana izokrenuli su se prema izazivanju bolesti, umjesto njihovom sprječavanju.²¹⁹

Kao što je ranije navedeno, iza ogromne organizacije koju zajedničkim imenom obuhvaća termin Jedinica 731, uz Ishiija stoji na stotine znanstvenika i liječnika koji su svojim bistrim umovima pridonijeli radu jedinice. To su pojedinci koji su dobro razumjeli da je nanošenje boli drugim ljudima nemoralno u svakom pogledu. Međutim, takvo opće shvaćanje bilo je u oštroj suprotnosti s njihovim ponašanjem tijekom eksperimentiranja na ljudima.²²⁰ Ta kontradikcija stvorila je mentalno stanje poznato kao kognitivna disonanca²²¹; stanje u kojem su njihova vjerovanja, stavovi i ponašanje bili u stalnom sukobu. Kognitivna disonanca

²¹³ Seaman, 1907., *The Real Triumph of Japan: the conquest of the Silent Foe*, prema: Gold, 2019., str. 28.

²¹⁴ Gold, 2019., str. 29.

²¹⁵ Ibid, str. 29.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Seaman, 1907., *The Real Triumph of Japan: the conquest of the Silent Foe* prema: Gold, 2019., str. 29.

²¹⁸ Powell, 1981., *A hidden chapter in history*, str. 44.

²¹⁹ Gold, 2019. str. 30.

²²⁰ Yang, 2022., *Cognitive dissonance, social psychology, and Unit 731*.

²²¹ Kognitivna disonanca je psihološki koncept koji se odnosi na mentalnu nelagodu ili stres koji pojedinac proživljava kada njegovo ponašanje nije u skladu s njegovim uvjerenjima ili vrijednostima. Vidi više u: Festinger, 1962.

uzrokuje mentalnu nelagodu pa ljudi nastoje riješiti tu nelagodu promjenom jednog od konfliktnih elemenata.²²² Na primjer, mogu prilagoditi svoja uvjerenja kako bi bila u skladu s njihovim ponašanjem, ili obrnuto, mogu promijeniti svoje ponašanje kako bi ono bilo u skladu s njihovim uvjerenjima. S obzirom na to da su se liječnici i znanstvenici nalazili u takvoj atmosferi da nisu mogli promijeniti svoje ponašanje (eksperimentiranje na ljudima), oni su morali promijeniti svoje uvjerenje. Kako bi sami sebe uvjerali da eksperimentiranje na ratnim zarobljenicima nije moralno pogrešno, odstranili su ljudski aspekt u svojim žrtvama i degradirali ih na poziciju manje vrijednosti.

Ideja o manjoj i većoj vrijednosti nije novost koju su unijeli Ishii i njegovi suradnici; ona je već duboko prožimala japansko imperijalno društvo. Kao otočna država, Japanova fizička izolacija od ostatka svijeta znatno je doprinijela i njegovoj kulturnoj izolaciji. Ova izolacija utjecala je na razvoj jedinstvene kulture, tradicija i društvenih normi koje su se razvijale neovisno o vanjskim utjecajima, što je dodatno utvrdilo osjećaj japanske ekskluzivnosti i nadmoći. „Japanci su vjerovali da su njihovi otoci dom jednog posebnoj rasi ljudi koja je uživala u posebnoj i superiornoj kulturi“.²²³ Pored toga, imali su najsvjetliju kožu među narodima istočne Azije te su gledali s prijezirom na ostale Azijate tamnije puti. Naime, prema šintoističkom vjerovanju²²⁴, japanski car bio je izravni potomak božice koja je stvorila japanski narod te je kao takav smatran živućim božanstvom.²²⁵

Visok level japanskog rasizma, zabilježen je i u optužnici Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki istok:

„Um japanskih ljudi bio je sustavno trovan štetnim idejama o navodnoj rasnoj superiornosti Japana nad drugim narodima Azije, ali i ostatkom svijeta. Postojeće parlamentarne institucije u Japanu koristile su se kao alati za široko rasprostranjenu agresiju...“²²⁶

Tog koncepta o božanskom podrijetlu zemlje i cara, držali su se i militaristi unutar Kwantunške vojske. Njihova filozofija nalagala je da, zbog svog božanskog podrijetla, Japan ima pravo i dužnost proširiti svoj utjecaj te upravljati ostalim inferiornim azijskim državama.

²²² Festinger, 1962., *A Theory of Cognitive Dissonance* prema: Yang, 2022., *Cognitive dissonance, social psychology, and Unit 731*.

²²³ Harris, 1994., str. 45.

²²⁴ Šintoizam je japanska autohtona religija koja se temelji na štovanju *kami*, što su božanstva ili duhovi prirodnih sila (planine, rijeke, jezera, stabla, sunce, mjesec i pokoje životinje). Od prabožanstava Izanami i Izanagi potekli su ostali bogovi; oni su stvorili i japanske otoke na kojima je prvi vladar bio unuk sunčane božice Amaterasu. Prema: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sintoizam> (pristup ostvaren 10.6.2024.)

²²⁵ Harris, 1994., str. 45.

²²⁶ Optužnica Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki istok. <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/#page=15.83> (pristup ostvaren 10.6.2024.)

„Japanska vojna agresija omogućila je eksperimentiranje na ljudima, [a] japanska medicinska zajednica bila je tihi inkvizitor“.²²⁷ Nadalje, japanski obrazovni sistem indoktrinirao je mlade ljude u uvjerenju da su oni superioran narod predodređen za vladanje nad manje vrijednim narodima Azije.²²⁸ Odrastanje u takvom ultra-nacionalističkom okruženju omogućilo je Ishiju i njegovim suradnicima lakše provođenje eksperimenata nad ljudima koje su smatrali inferiornima vlastitoj rasi. Svjedočanstvo bivšeg vojnog liječnika Yuase Kena dodatno potvrđuje ove tvrdnje:

„Kad sam bio dijete, govorili su nam da preziremo Kineze, [da] preziremo Korejce. 'U redu je pokoriti ih. Mi smo odabrani [narod] i trebamo...pokoriti Aziju.“²²⁹

Svjedočanstvo Kojima Takea, upotpunjuje ove činjenice iz perspektive bivšeg kapetana Carske japanske vojske:

„Smatrali smo da je Japan sveta zemlja, da su ljudi Japana nadmoćna rasa, [a] da su ljudi Kine, Koreje, jugoistočne Azije i Rusije sve inferiorni narodi te da nadmoćna rasa mora vladati njima. I da ćemo im, čineći to, donijeti sreću. (...) Takvo je bilo naše predratno obrazovanje.“²³⁰

Ova duboko usađena ideja o rasnoj superiornosti ne samo da je služila kao opravdanje za njihova djela, već je poticala njihovo „pravo“ na iskorištavanje i zlostavljanje onih koji su smatrani manje vrijednima. Ultra-nacionalizam je bio toliko duboko usječen u njihov najraniji odgoj, da su znanstvenici i doktori doista vjerovali da je ono što čine potrebno kako bi proizveli što efikasnije biološko oružje i osigurali ekspanziju Japana, omogućavajući mu da zauzme svoje zasluženno mjesto u svijetu. U njihovim očima, oni su žrtvovali ljude za neki viši cilj. „Superiorna japanska rasa imala bi neizmjernu korist od žrtava ljudi koji su, općenito, imali malu vrijednost za čovječanstvo.“²³¹

Pored dehumanizacije i degradacije na rasnoj osnovi, postoji još jedan razlog zašto su liječnici i znanstvenici vršili eksperimente na ljudima, a to je njihova osobna i profesionalna znatiželja. Ta je znatiželja bila potaknuta željom za znanstvenim napretkom i priznanjem, ali i poduprta izdašnom financijskom naknadom koja je nadmašivala onu u drugim medicinskim ili znanstvenim poljima. Visoka plaća bila je motivirajući faktor i za velik broj civila koji su se

²²⁷ Gold, 2019., str. 69 – 70.

²²⁸ Barenblatt, 2004., str. 17.

²²⁹ Gold, 2019., str. 206.

²³⁰ Ibid., str. 244 – 245.

²³¹ Harris, 1994., str. 47.

svojevoljno prijavili za rad u jedinici. O tome nam svjedoči ispovijest bivšeg civilnog zaposlenika Jedinice 731 u Tokiju:

„Ja nisam želio eksperimentirati na *maruti*. Glavni razlog zbog kojeg je mnogo ljudi pristupilo [jedinici] bio je zaštita zdravlja higijenom, a [i] plaća je bila dobra. Kao osamnaestogodišnjaci i devetnaestogodišnjaci, dobivali smo veću plaću nego učitelji koji su nas obučavali...Nisam bio previše oduševljen idejom zapošljavanja u vojsci, ali plaća je bila velika atrakcija. (...) Vidio sam priliku da preuredim svoj život ispočetka.“²³²

Možda je dobra plaća nekima pružila priliku za novi početak i možda je za neke to bila jedina prilika da prehrane svoje obitelji, ali to ne opravdava njihova djela ni na koji način. Nečiji novi početak ne bi trebao doći po cijeni tuđih života.

Civili koji su se priključili jedinici bili su „prosječni ljudi koji izabrani zbog svoje medicinske ili znanstvene stručnosti, a ne zato što su sadisti ili zlobni po prirodi“.²³³ Osim toga, mnogo njih nije imalo stvarnog izbora jer su bili pod značajnim pritiskom svojih profesora ili nadređenih. Suprotstavljanje profesoru u strogom akademskom sustavu Japana, bilo je ekvivalentno profesionalnom samoubojstvu.²³⁴ Možemo reći da je njihovo djelovanje, barem djelomično, bilo motivirano strahom od autoriteta ili profesionalnog oštećenja.

Ipak, postojao je velik broj onih koji su se svojevoljno priključili jedinici jer su ondje mogli provoditi istraživanja neometena etičkim skrupulama. Za njih, tu nije bilo etičke problematike; to su inteligentni ljudi koji su znali prepoznati ispravno od pogrešnoga, međutim, „u njihovim očima, napredno istraživanje nije trebalo biti ograničeno etičkim obzirima.“²³⁵ Ako stavimo novac sa strane, to su ljudi koji su bili motivirani svojom znatiželjom i koji su iskoristili priliku koja im se ponudila.

Neki od eksperimenata nisu imali nikakve veze s unaprjeđenjem biološkog naoružanja.²³⁶ Takvi eksperimenti često su rezultirali nepotrebnim patnjama i smrću mnogih žrtava, bez ikakve stvarne koristi za vojne ili znanstvene svrhe; eksperimenti koji su jednostavno izgledali kao da uključuju znanstvenu znatiželju:

„U jednom takvom eksperimentu, žrtvine ruke su odsječene i kirurški ponovo prišivene tako da je desna ruka bila zašivena na mjesto lijeve, a lijeva ruka prišivena na mjesto desne...zatvorenici su bili obješeni naopako da bi se utvrdilo koliko je potrebno da se osoba uguši do smrti...drugi su skuhani živi...ogromna

²³² Gold, 2019., str. 218.

²³³ Harris, 1994., 42.

²³⁴ Gold, 2019., str. 67.

²³⁵ Harris, 1994., str. 43.

²³⁶ Gold, 2019., str. 222.

rotirajuća centrifuga ubijala je ispitanike na okrutan način...na zatvorenicima su provedeni testovi s izlaganjem smrtonosnim razinama zračenja...“²³⁷

Nekoliko je faktora koji su privukli znanstvenike da eksperimentiraju na ljudskim ispitanicima; to je prije svega dostupnost potrošnog eksperimentalnog materijala ili *maruta*, zatim element tajnosti i ekskluzivnosti te na kraju, možda najvažnije, mogućnost novih znanstvenih otkrića i proučavanje izravnih utjecaja zaraznih bolesti na ljudsko tijelo. Privlačnost takvog neograničenog i tajnog medicinskog istraživanja pokazala se vrlo snažnom za tisuće civilnih znanstvenika koji su dobrovoljno doputovali iz Japana kako bi radili za Jedinicu 731 i njezine sestrinske instalacije u Mandžuriji i okupiranoj Kini.²³⁸ „Za ljude koji rade u laboratoriju, ovo je ekstaza i poziv na njihovu profesiju. Pokazivanje suosjećanja prema smrti osobe nije imalo nikakvu vrijednost za mene“²³⁹; posvjedočio je bivši zaposlenik centralne jedinice u Pingfanu, Ueda Yataro, nakon što je prisilno izvadio krv jednome od zatvorenika. Prepričavajući događaj, Ueda se prisjetio osjećaja ushićenosti, pobjede i neopisivog uzbuđenja dok je čovjek pred njim postajao sve bljeđi od gubitka velike količine krvi.

Motivaciju koja je stajala iza ovakvih eksperimenata dodatno je pojasnio Nakagawa Yonezo, bivši profesor emeritus Carskog sveučilišta u Kyotu:

„Postoji nešto poput profesionalne znatiželje: 'Što bi se dogodilo kada bismo napravili slično i slično'. Kakva medicinska svrha bi se postigla izvođenjem i proučavanjem odrubljivanja glave? Niti jedna. To je bilo samo igranje. Čak i profesionalni ljudi se vole igrati.“²⁴⁰

Činjenica da je na stotine tisuća ljudi izgubilo svoje živote u rukama takvih „profesionalaca koji su se voljeli igrati“ zastrašujuća je, ali i realna reprezentacija uvjerenja kojeg su dijelili doktori i znanstvenici u Jedinici 731.

Dalje od tog zastrašujućeg faktora profesionalne znatiželje, stajala je mogućnost znanstvenog otkrića. Znanstvenici su u raznim eksperimentima pokušavali doći do „novih otkrića ili revolucionarnog proboja koji bi koristio cijelom čovječanstvu“.²⁴¹ Jedan takav eksperiment obuhvaćao je ubrizgavanje konjske krvi u ispitanike, ne bi li se utvrdilo može li ona djelovati kao zamjena za ljudsku krv.²⁴² Takvo bi otkriće zaista bilo revolucionarno jer bi

²³⁷ Barenblatt, 2004., str. 78.

²³⁸ Ibid., str. 44.

²³⁹ Gold, 2019., str. 51.

²⁴⁰ Ibid., str. 222.

²⁴¹ Tsuneishi; Asano, 1982., *The Bacteriological Warfare Unit and the Suicide of Two Physicians* prema: Harris, 1994., str. 22.

²⁴² Barenblatt, 2004., str. 79.

ukinulo potrebu za bankama krvi, a pojedinac koji bi došao do njega zasigurno bi stekao slavu i bio bogato nagrađen. Želja za statusom je temeljni ljudski motiv i jedan od glavnih pokretača mnogih počinitelja ljudskih eksperimenata, posebno u kontekstu napredovanja u karijeri.²⁴³ Prema Maslowljevoj teoriji ljudske motivacije²⁴⁴, jedna od osnovnih ljudskih potreba je potreba za poštovanjem. Ta se potreba dijeli na dvije vrste: samopoštovanje koje se očituje u osjećaju postignuća, kompetencije ili majstorstva, i druga vrsta, poštovanje koje dolazi od drugih, a očituje se u želji za prestižem, statusom i priznanjem.²⁴⁵ Gledamo li motivaciju zaposlenika Jedinice 731 u okvirima Maslowljeve hijerarhije potreba, možemo reći da je rad u jedinici nekima možda ponudio prilike za napredak u karijeri, priznanje i poštovanje unutar znanstvenih i medicinskih zajednica. Mogućnost stjecanja profesionalnog priznanja, postizanja znanstvenih otkrića i poboljšanja ugleda unutar elitnih krugova japanske medicinske i znanstvene zajednice čini se kao snažan motivator pa se njihova djela mogu, djelomično, shvatiti kao pokušaj zadovoljavanja tih dubokih psiholoških potreba, unatoč etičkim prijestupima koji su ih pratili.

U konačnici, motivacija koja stoji iza rada Jedinice 731 bila je složena i višestruka, odražavajući mračnu stranu ljudske ambicije, znatiželje i društvenih uvjerenja. Na jednoj strani imamo kulturni i društveni kontekst japanskog imperijalnog društva, s naglaskom na rasnu superiornost koja je omogućila dehumanizaciju žrtava. S druge strane, imamo složeni splet psiholoških čimbenika te znanstvenike i liječnike koji su bili vođeni željom za napretkom i profesionalnim priznanjem. Ne smijemo isključiti ni velik broj civila koji je pristupio jedinici zbog atraktivne financijske naknade, niti one koji su na tom mjestu završili zbog društvenog ili akademskog pritiska. Premda ne možemo svima pripisati krivicu u jednakoj mjeri, svakome od njih pripada odgovarajući stupanj odgovornosti.

²⁴³ Yang, 2022., *Cognitive dissonance, social psychology, and Unit 731*.

²⁴⁴ Teorija ljudske motivacije psihološka je teorija prema kojoj su ljudske potrebe organizirane u hijerarhijski sustav, pri čemu su osnovne potrebe na dnu piramide, a složenije na vrhu piramide. Maslowljeva hijerarhija potreba organizirana je ovim redoslijedom (počevši od najniže do najviše): 1) Fiziološke potrebe; 2) Sigurnosne potrebe; 3) Ljubav i pripadnost; 4) Potrebe za poštovanjem; 5) Samoaktualizacija. Vidi više u: Maslow, 1943.

²⁴⁵ Maslow, 1943., *A Theory of Human Motivation* - Excel Centre.

<https://www.excelcentre.net/TheoryHumanMotivation.pdf> (pristup ostvaren 11.6.2024.)

6.1. Krivnja i kajanje među počiniteljima ljudskog eksperimentiranja

Određiti stupanj krivnje ili kajanja kod pojedinaca uključenih u zločine Jedinice 731, složeno je i višeslojno pitanje iz nekoliko razloga. Prvenstveno, nisu svi počinitelji javno priznali svoju uključenost u rad jedinice; neki su nastavili negirati svoje sudjelovanje, noseći ovu mračnu i dugogodišnju tajnu sa sobom u smrt. Osim toga, postoji i važan faktor izostanka pravne odgovornosti koji je nastao zbog poslijeratne suradnje sa SAD-om. Mnogi od ovih pojedinaca izbjegli su kazneni progon zahvaljujući zaštiti koju im je pružila američka vlada u zamjenu za njihove istraživačke podatke. Ova situacija dodatno je otežala razumijevanje njihovih osjećaja krivnje ili kajanja. Još jedan razlog zbog kojeg pojedinci nisu istupili u javnost, bila je izravna naredba njihovog zapovjednika Ishiija, da nikada ne govore o onome što se događalo u jedinici. Zakleo ih je na život u sjeni i zapovjedio im da „nikada ne govore o svojoj vojnoj prošlosti, [da] ne zauzimaju službene pozicije u budućnosti, i da nikada više ne kontaktiraju jedni druge.“²⁴⁶

Ipak, neki su pojedinci odlučili istupiti iz te sjene i javno priznati svoju krivicu. Ne možemo reći sa sigurnošću jesu li to učinili iz sebičnih razloga, kako bi sa sebe skinuli taj dugogodišnji teret, ili su to napravili kako bi se iskreno ispričali obiteljima žrtava. Međutim, sama činjenica da su izašli pred javnost i odlučili prekinuti tu šutnju, označila je prvi korak prema otkrivanju istine.

U srpnju 1993. godine, u Japanu je počela cirkulirati Izložba Jedinice 731, a nastavila se sve do prosinca 1994.²⁴⁷ Izložba, koja je bila upotpunjena relikvijama opreme korištene od strane vojnika i znanstvenika Jedinice 731 te svjedočanstvima starijih Japanaca koji su priznali svoje sudjelovanje u tajnim eksperimentima, privlačila je ogromne gužve dok je putovala iz grada u grad.²⁴⁸ S obzirom na to da su fotografije jedinice iznimno rijetke, velik dio izložbe sastojao se od pismenih panela koji su poslužili da bi dočarali sliku u mislima posjetitelja. Unatoč velikoj količini pismenog materijala, organizatori različitih lokalnih izložba napomenuli su da su se posjetitelji zaustavljali i izdvojili vrijeme da ga pročitaju.²⁴⁹ Ova izložba je od velikog značaja jer je skrenula pozornost na jedno mračno poglavlje japanske povijesti, koje je dugo godina bilo obavijeno tajnovitošću i negiranjem. Osim toga, poslužila je kao

²⁴⁶ Morimura, 1983., *The Devil's Gluttony* prema: Williams; Wallace, 1990., str. 148.

²⁴⁷ Gold, 2019., str. 151.

²⁴⁸ Barenblatt, 2004., ix.

²⁴⁹ Gold, 2019., str. 151.

platforma za bivše članove jedinice, koji su po prvi put prekinuli četrdesetogodišnju tišinu i svijetu otkrili *tajnu svih tajni*.

U nastavku će biti navedene izjave bivših članova Jedinice 731, koje su relevantne za pitanje grižnje savjesti s kojim je započeto ovo poglavlje;

Svjedočanstvo bivšeg člana *Kenpeitai* policije, Naganume Setsujija:

„Ja sam ratni zločinac. (...) Dobio sam naredbu od zapovjednika svoje jedinice da pošaljem četvoricu uhićenih muškaraca u Jedinicu 731. U to vrijeme nisam imao osjećaj da sudjelujem u bilo kakvom ubijanju. Samo sam ispunjavao papire i slao te ljude u Jedinicu 731. 1992., grupa nas[,] bivših *Kenpeitai* članova[,] uputila se u Kinu da bismo se ispričali članovima obitelji ljudi koje smo poslali u Jedinicu 731. Jedna žena...bila je unuka jedne od žrtava. Rekla nam je 'Moj djed je ubijen u eksperimentima Jedinice 731. Ubijen je, jer su ga [ondje] poslali *Kenpeitai*. Da ga niste poslali, on bi preživio. Vi ste ubojice jednako kao i oni doktori'...I istina je! Baš kako je rekla. Isprika ne briše zločin.“²⁵⁰

Svjedočanstvo već spomenutog vojnog liječnika Yuase Kena:

„Nije mi lako govoriti o ovome, ali je nešto što moram priznati. Ono što sam radio je pogrešno. Istina je da mi je to nametnuto od vladine strane, ali to ne umanjuje veličinu mog zločina.“²⁵¹

Pored ovakvih izjava, postoje i ljudi koji nisu nikada uspjeli verbalizirati svoju ispriku. To su pojedinci koji su počinili samoubojstvo²⁵² jer se nisu mogli nositi s vlastitim psihološkim teretom i krivnjom povezanom s njihovim sudjelovanjem u stravičnim ljudskim eksperimentima. Pojedini članovi jedinice, poput Uezono Naojija*, godinama su patili od noćnih mora.²⁵³ Naravno, njihove se noćne more ne mogu ni usporediti s onim noćnim morama koje su na tisuće i tisuće žrtava svakodnevno proživljavale pod njihovim rukama. Za razliku od većine bivših članova, Uezono i izuzetci osjećaju dužnost da pričaju o onome što se dogodilo u Jedinici 731.

S druge strane, velika većina bivših članova nastavila je svoje živote, uživajući na „udobnim [i] utjecajnim pozicijama u dekanatima visokih sveučilišta ili u upravnim odborima farmaceutskih tvrtki“²⁵⁴, ne mareći previše za zločine koje su počinili. Postoje i oni koji jednostavno nisu pronašli ništa pogrešno u grozotama koje su radili. Bivši voditelj obuke za

²⁵⁰ Gold, 2019., str. 203.

²⁵¹ Ibid., str. 206.

²⁵² Williams; Wallace, 1990., str. 148.

²⁵³ Ibid., str. 428. *Uezono Naoji bio je zaposlenik odjela za tiskanje (eng. *detachment's printer*).

²⁵⁴ Barenblatt, 2004., xxiii.

biološko naoružanje, Mizobuchi Toshimi, u jednom je intervjuu podijelio kako ne osjeća nikakav sram što je bio zaposlen u Jedinici 731:

„Ponosan sam što sam bio dio ove jedinice...Ovo je bila prva jedinica u svijetu koja je upotrijebila biologiju u borbi.“²⁵⁵

Na pitanje 'žali li zbog nečeg što je napravio u Jedinici 731', Mizobuchi je odgovorio: „Ne žalim. To je bio rat.“²⁵⁶ Ovakvo opravdanje bilo je uobičajeno među japanskim (i drugim) veteranima biološkog rata koji ne pokazuju kajanje; često su ga koristili kako bi umanjili svoju odgovornost za počinjene zločine i opravdali svoje postupke sebi i drugima. Dobar primjer toga je objašnjenje nacističkog ratnog zločinca Karla Brandta, koje je upotrijebio dok je davao iskaz pred sudom: „Svaki etički kodeks mora ustupiti mjesto ukupnom karakteru rata.“²⁵⁷ Ono naglašava sklonost rata da naruši temeljne etičke vrijednosti, u konačnici eliminišući sve osjećaje i emocije kod čovjeka.²⁵⁸ Ishijeva kći Harumi, upotrijebila je isto opravdanje braneci svog oca od moralnih osuda:

„Ono što je učinio, ili za što je optužen da je počinio u službi medicinskog časnika i vojnika u japanskoj carskoj vojsci, može biti osuđeno prema svim moralnim standardima. Ipak, ne smije se zaboraviti da se sve to dogodilo pod abnormalnih okolnostima. Bio je rat.“²⁵⁹

Čovjek koji je bio glava cijelog biološko-ratnog programa, Ishii Shiro, ostao je ponosan na postignuća svoje jedinice do samoga kraja. Ne samo da nije izrazio svoje žaljenje, već je ponudio svoje stručno znanje Amerikancima ne bi li im pomogao u pripremi za potencijalni rat s Rusima. Izgleda da jedno cijelo desetljeće eksperimentiranja na ljudima nije utajilo njegovu želju za takozvanim znanstvenim napretkom.

6.2. Etički problemi u eksperimentima Jedinice 731

Činjenica je da je eksperimentiranje na ljudima etički problematično, međutim, rad Jedinice 731 obuhvaća niz ključnih etičkih problema. Ovi problemi uključuju ozbiljna kršenja ljudskih prava, u sklopu toga nedostatak informiranog pristanka sudionika te dehumanizaciju

²⁵⁵ Barenblatt, 2004., str. 83.

²⁵⁶ Dateline NBC, August 6, 1995, NBC Television prema: Barenblatt, 2004., str. 83.

²⁵⁷ Hamilton, 1984., *Leaders and Personalities of the Third Reich: Their Biographies, Portraits and Autographs* prema: Roksandić Vidlička, 2016., str. 194.

²⁵⁸ Barenblatt, 2004., str. 83.

²⁵⁹ Tabata, 1982., *Daughter's-Eye View of Lt. Gen. Ishii, Chief of „Devil's brigade“*, The Japan Times. 29 August., prema: Harris, 1992., str. 39.

žrtava. Prisjetimo se da su žrtve dospijevale u jedinicu zbog minimalnih prekršaja ili zbog same činjenice da se nisu slagale s idejom Velikoga japanskoga carstva koje će vladati ostalim inferiornim azijskim zemljama. Svatko tko se nije slagao s tim „samoproglšenim rajem“²⁶⁰ bio je podložan uhićenju od strane *Kenpeitai* policije, koja je otpremljivala te navodne kriminalce u Pingfan i ostale područne jedinice. Ukoliko bi znanstvenicima i liječnicima ponestalo eksperimentalnog materijala, nesvjesni i nedužni ljudi nestajali bi s ulice i bili dovedeni u laboratorije iz kojih se nikad nisu vratili. Neki od njih bili su namamljeni lažnom mogućnošću zaposlenja.²⁶¹ Pored toga, majke i njihova djeca bile su među žrtvama čiji su životi prerano okončani u svrhu medicinskog eksperimentiranja. To su sve ljudi koji nikada nisu dobili priliku izbora ili slobodu da otiđu iz jedinice, niti su ikada informirani o prirodi eksperimenata u kojima su sudjelovali i poginuli. Jednom kada bi se našle u jedinici, žrtve bi bile lišene svih ljudskih prava. Svjedočanstvo bivšeg medicinskog tehničara Ishibashija Naokate potvrđuje tu činjenicu:

„Zatvorenici su svi nazivani '*maruta*', što je japanska riječ za komad drva. Iako su prilikom dolaska imali kartice s imenom, mjestom rođenja, razlogom uhićenja i dobi, mi smo ih jednostavno označavali brojem. *Maruta* je bio samo broj, komad eksperimentalnog materijala. Nisu se smatrali ljudskim bićima. (...) Činilo se kao da su bili svjesni svoje sudbine.“²⁶²

Oduzevši im imena, znanstvenici su žrtvama oduzeli i zadnji gram ljudskosti. Uz to, nedostatak takvih informacija dodatno otežava prepoznavanje tih osoba kao žrtava strašnog ljudskog eksperimentiranja.

Idući od etičkih problema je nedostatak moralne odgovornosti koja je spomenuta u prošleme poglavlju. Mnogi znanstvenici i liječnici koji su sudjelovali u radu Jedinice 731, nisu izrazili kajanje niti javno priznali svoje sudjelovanje u eksperimentima. Često su se opravdavali, tvrdeći da su samo slijedili zapovijedi ili da su njihova djela bila u službi vojne i nacionalne koristi. Ova moralna neodgovornost i manjak empatije prema žrtvama dodatno produbljuju etičke probleme povezane s njihovim djelovanjem. Uz to, ne smijemo zanemariti činjenicu da je Japan bio među zemljama koje su 17. lipnja 1925. godine potpisale Ženevski protokol o zabrani uporabe zagušljivih, otrovnih i drugih plinova te bakterioloških metoda ratovanja. Dokument je nalagao da „Visoke ugovorne stranke... prihvaćaju ovu zabranu, slažu se proširiti ovu zabranu na uporabu bakterioloških metoda ratovanja i slažu se biti vezane između sebe

²⁶⁰ Williams; Wallace, 1990., str. 79.

²⁶¹ Ibid., str. 82.

²⁶² Razgovor s Ishibashijem Naokatom, Atami, Japan, prosinac 1984., prema: Williams; Wallace, 1990., str. 83 – 84.

prema uvjetima ove deklaracije.“²⁶³ Budući da dokument poprilično jasno ističe zabranu bakterioloških metoda ratovanja, možemo reći da su znanstvenici uključeni u rad jedinice itekako bili svjesni da krše globalni konsenzus protiv ovih oblika naoružanja. Osim toga, veliki naponi su ostvareni da aktivnosti jedinice ostanu javna tajna pa ta tajnovitost može sugerirati da su zaposlenici u sklopu biološko-ratnog programa znali da ono što čine nije moralno ispravno.²⁶⁴

Veliki etički problem je i poslijeratna sudbina tih znanstvenika i liječnika. Kao što je već navedeno, nijedan od direktnih počinitelja ljudskog eksperimentiranja nije snosio pravne posljedice za svoje postupke, zahvaljujući suradnji s Amerikancima koji su zanemarili moral u zamjenu za znanstvene podatke koje su dobili. Barenblatt je najbolje istaknuo veličinu ovoga problema:

„Činjenica da su se ovi zločini dogodili, mračna je i poražavajuća činjenica povijesti. Činjenica da su ljudski eksperimenti i biološko ratovanje velikih razmjera bili negirani i marginalizirani šest desetljeća[,] predstavlja drugi zločin protiv čovječnosti i zločin protiv same povijesti.“²⁶⁵

Nedostatak pravnih posljedica i američko zataškivanje japanskih zločina ostavili su mnoge žrtve i njihove obitelji bez osjećaja pravde te su dodatno kompromitirali etičke standarde. Problematiku američkog suučesništva i suradnje s Japanom, opisao je Jing-Bao Nie u svome članku, nazivajući ovaj američki potez primjerom „moralne zapuštenosti“.²⁶⁶ Prema njemu, američko zataškivanje ratnih zločina je samo po sebi „zločin, [ili] bar teški prijestup, u moralnome smislu i s aspekta ljudskih prava, ako [već] nije u smislu međunarodnih zakona.“²⁶⁷ Važno je napomenuti kako su američke vlasti potaknule Tokijski, ali i Nürnberški proces. S obzirom na to da se Nürnberški proces smatra primjerom toga kako bi se trebali suditi zločini protiv mira i čovječnosti, pojedinac se može zapitati: kako to da se Amerikanci nisu držali istih standarda pri suđenju japanskim ratnim zločincima? Naravno, danas znamo kako je ovaj dvojni standard u američkom pristupu pravdi bio potaknut njihovim interesom za japanske podatke o biološkom naoružanju. Često uspoređivan s njemačkim procesom, koji je demonstrirao „pobjedu pravde, morala i čovječnosti“²⁶⁸, Tokijski proces je, u kontrastu, demonstrirao promašaj ili neuspjeh u provođenju pravde. To se dogodilo zahvaljujući odluci američkih vlasti

²⁶³ *Protokol o Zabrani Uporabe Zagušljivih, Otrovnih i Drugih Plinova te Bakterioloških Metoda Ratovanja* dostupan je na mrežnoj stranici Ujedinjenih Naroda: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (pristup ostvaren 19.6.2024.)

²⁶⁴ Hickey et al, 2016., str. 2.

²⁶⁵ Barenblatt, 2004., xxii.

²⁶⁶ Nie, 2006., str. 26.

²⁶⁷ Ibid., str. 28.

²⁶⁸ Ibid., str. 25.

da namjerno izostave dokaze o japanskoj biološko-ratnoj aktivnosti prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Ovakva „trampa“ pravde u ime američkog nacionalnog interesa, smatra Nie, predstavlja „univerzalni moralni problem“.²⁶⁹

Posljednji problem kojeg ćemo se dotaknuti je upotreba ili korištenje rezultata neetičkih eksperimenata. Korištenje japanskih podataka u modernoj znanosti i medicini predstavlja veliku moralnu dilemu. Postavlja se pitanje, mogu li se i na koji način upotrijebiti ovi podatci u korist unaprjeđenja medicine. Prije nego li pokušamo razmotriti ovo pitanje, potrebno je sagledati nekoliko ključnih problemskih točaka.

Prije svega, korištenje podataka dobivenih kroz nehumane i neetičke prakse moglo bi se smatrati odobravanjem ili legitimizacijom takve prakse. Ukoliko postavimo uvjet da bi se ti podatci iskoristili za dobrobit čovječanstva ili za neki viši cilj, usko se približavamo području u kojemu su isto opravdanje koristili i Japanci i Amerikanci. Naravno, njihovi viši ciljevi su se razlikovali; s jedne strane, za Japance je viši cilj bila geografska ekspanzija i širenje Velikoga japanskoga carstva, dok su Amerikanci planirali iskoristiti iste podatke u svrhu nacionalne sigurnosti i unaprjeđenja vlastitog biološko-ratnog programa. Japanci su, jednako kao i Amerikanci, racionalizirali da cilj doista opravdava sredstva.²⁷⁰

Ukoliko pokušavamo opravdati upotrebu naslijeđenih japanskih podataka, postavlja se pitanje može li bilo koji cilj opravdati sredstva kojima su ti podatci dobiveni. Nadalje, važno je istaknuti potrebu za poštovanjem žrtava i njihovih obitelji. Korištenje podataka dobivenih iz eksperimenata Jedinice 731 može se smatrati nepoštivanjem žrtava koje su pretrpjele ekstremnu patnju i izgubile svoje živote. Budući da nije bilo preživjelih zatvorenika iz Jedinice 731, moramo se usmjeriti na njihove obitelji, koje su također bile duboko pogođene ovom strašnom povijesnom tragedijom. Korištenje podataka prikupljenih po cijenu smrti njihovih voljenih, značilo bi umanjivanje njihove patnje i nastavak nepravde. Posljednje, uporaba podataka dobivenih iz ljudskih eksperimenata ugrožava integritet znanosti koja se mora temeljiti na visokim etičkim standardima te uključivati poštivanje osnovnih ljudskih prava i dostojanstva. Važno je napomenuti kako Ishii i njegovi suradnici u svojoj medicinskoj naobrazbi nisu nikada bili izloženi predmetu koji se bavio medicinskom etikom. U njihovo vrijeme, medicinski studij (u Japanu) nije uključivao predavanja iz etike i njihovi diplomirani studenti nisu se obvezivali Hipokratovom zakletvom.²⁷¹ Naime, Hipokratova zakletva ili prisega obvezuje liječnike da sve

²⁶⁹ Nie, 2006., str. 26.

²⁷⁰ Harris, 1994., str. 43.

²⁷¹ Ibid., str. 15.

svoje postupke usmjeravaju „prema svojim silama i znanju, na dobrobit bolesnika, u prvome redu ne nanoseći mu štetu“ te da ne iskorištavaju svoj položaj „radi zadovoljenja svojih materijalnih [i drugih] prohtjeva“.²⁷² Da su u svojoj naobrazbi bili upoznati s ovim etičkim standardima, možda bi znanstvenici i liječnici u Jedinici 731 drukčije pristupili svojem pozivu. Ipak, danas su standardi drukčiji i potrebno ih je održavati jer i najmanje odstupanje dovodi u područje u kojem „nemoguće postaje moguće i rezultira najodvratnijim činovima zla“.²⁷³ Korištenje podataka dobivenih neetičkim eksperimentima, poput onih Jedinice 731, razara te standarde i šalje poruku da su neetičke prakse prihvatljive ako donose korisne rezultate.

S druge strane, u današnjoj medicinskoj i znanstvenoj zajednici, ima onih koji smatraju da postoje uvjeti pod kojima bi se mogli upotrijebiti ovi podatci. Donedavna pandemijska situacija povezana s Koronavirusom, globalno poznata kao Covid-19, uzdrmala je svijet i uzrokovala preko sedam milijuna smrtnih slučajeva.²⁷⁴ Ova globalna zdravstvena kriza i njezine brojne mutacije pokazale su nam da moramo ažurirati naše obrambene metode kako bi se u budućnosti mogli adekvatno nositi sa svjetskim pandemijama. Neki stručnjaci smatraju kako bismo se trebali osvrnuti na podatke Jedinice 731, da steknemo dublje i sveobuhvatnije razumijevanje interakcije između ljudskog tijela i patogena. Prisjetimo se da su znanstvenici i liječnici imali direktan uvid u takvu interakciju tijekom vivisekcija koje su provodili na živućim zarobljenicima. Osim što su imali priliku promatrati kako ljudska tijela reagiraju na određene bolesti, mogli su vidjeti i kako se te bolesti šire i razvijaju u svom domaćinu. Zbog takvih eksperimenata, moguće je da Jedinica 731 posjeduje jednu od najiscrpnijih medicinskih baza podataka o interakcijama između čovjeka i patogena.²⁷⁵ Covid-19 samo je nedavni primjer zaraznih bolesti na globalnoj razini koje utječu na sve zajednice diljem svijeta, pa tako i Japan. Ako se u budućnosti suočimo s još jednom pandemijom visokog rizika, u interesu je japanske vlade podijeliti podatke Jedinice 731, kako bi se omogućila njihova analiza uz korištenje naprednih medicinskih tehnologija.²⁷⁶ Budu li ovi podatci ikada u potpunosti objavljeni, izuzetno je važno osigurati njihovu zaštitu od zloupotrebe. Drugim riječima, potrebno je uspostaviti stroge sigurnosne mjere i ograničiti pristup samo ovlaštenim istraživačima, kako bi

²⁷² Hipokratova prisega je prva poznata kodifikacija liječničke etike koja se pripisuje grčkom liječniku Hipokratu, često nazivanom ocem medicine. Ova prisega predstavlja etički kodeks i skup moralnih načela koje bi liječnici trebali slijediti u svome radu. Vidi više u: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hipokratova-prisega> (pristup ostvaren 19.6.2024.)

²⁷³ Barenblatt, 2004., str. 83.

²⁷⁴ Navedeni podatak je preuzet sa službene stranice Svjetske zdravstvene organizacije i u vremenu pisanja ovog rada službeni broj smrtnih slučajeva iznosio je 7,050,691. <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths> (pristup ostvaren 19.6.2024.)

²⁷⁵ Su et al, 2021., *The promise and perils of Unit 731 data to advance COVID-19 research.*

²⁷⁶ Ibid.

se spriječilo da ti podatci padnu u pogrešne ruke i budu iskorišteni u zlonamjerne svrhe. Najvažnije od svega je da se pokrenu prijeko potrebne rasprave o tome koje bi se procedure trebale poduzeti da bi se na odgovarajući način pristupilo boli i patnji žrtava Jedinice 731.²⁷⁷ O tome će detaljnije pisati u idućem poglavlju.

Važno je napomenuti i da ti podaci možda neće biti relevantni jer su informacije o provedenim eksperimentima i njihovim rezultatima dobivene iz poslijeratnih američkih intervjua s bivšim zaposlenicima jedinice. Medicinski istraživač Till Bärnighausen, smatra kako je nemoguće utvrditi valjanost japanskih izvješća zbog mogućnosti da su znanstvenici možda iskrivili svoje izvještaje o ljudskim eksperimentima „bilo da umanje zvjerstva eksperimenata (kako bi izbjegli progon) ili da preuveličaju važnost nalaza (kako bi povećali interes američkih znanstvenika za njihovo istraživanje)“.²⁷⁸ Bez obzira na to, neki članovi medicinske zajednice smatraju kako ti podatci trebaju biti objavljeni neovisno o njihovoj relevantnosti jer pružanje ovih informacija može podržati napore i omogućiti zdravstvenim stručnjacima agresivniji odgovor na buduće globalne pandemije, poput Covida-19.²⁷⁹ Suprotno njihovom razmišljanju, dr. Sunčana Roksandić Vidlička smatra kako trebamo biti poučeni povijesnim iskustvom koje nam iznova pokazuje da „plemenita želja za suzbijanjem teških bolesti ne smije biti ostvarena kršenjem temeljnih prava subjekata istraživanja“.²⁸⁰

Konačno, pitanje etičke problematike u eksperimentima Jedinice 731, složeno je na više razina. Ključni problemi koji se navode su, prije svega, kršenje ljudskih prava i nedostatak informiranog pristanka ispitanika, koji su u „raljama“ jedinice završili zbog optužbe o špijunaži, prisilne otmice ili lažnih obećanja o zaposlenju. Idući problem je dehumanizacija žrtava koja podrazumijeva odnos prema čovjeku kao prema potrošnom materijalu i subjektu istraživanja. Pored toga, problematičan je i nedostatak moralne odgovornosti od strane bivših članova Jedinice 731, ali i od strane američke vlade koja je žrtvovala pravdu u korist vlastitog nacionalnog interesa. Ta poslijeratna nekažnjivost zanemarila je svu bol i patnju žrtava, ali i njihovih obitelji koje nisu nikada dočekale pravdu za ove stravične zločine. Upotreba podataka i znanstvenih rezultata dobivenih po cijeni ljudskih života predstavlja veliku moralnu dilemu, jer iako su znanstvenici možda došli do nekih korisnih otkrića, sredstva kojima su to postigli su duboko neetična i moralno upitna. Ono na što moramo staviti fokus je ispravka ove velike povijesne pogreške i postavljanje visokih standarda za budućnost, da se prošlost ne bi ponovila.

²⁷⁷ Su et al, 2021., *The promise and perils of Unit 731 data to advance COVID-19 research*.

²⁷⁸ Bärnighausen, 2010., str. 82.

²⁷⁹ Su et al, 2021., *The promise and perils of Unit 731 data to advance COVID-19 research*.

²⁸⁰ Roksandić Vidlička, 2016., str. 189.

„Prepoznavanje da su eksperimenti bili neetični, jedna je lekcija. Sprječavanje budućih zločina je sljedeći korak.“²⁸¹

6.3. Moralna reparacija

Od Drugog svjetskog rata i japanskih ratnih zločina prošlo je gotovo osamdeset godina. Dok starije generacije mogu stvoriti jasnu sliku o tom razornom periodu čovječanstva, veliki postotak mlađih generacija ne shvaća težinu i posljedice koje rat donosi. Premda je već mnogo vremena prošlo od kad je Jedinica 731 ugašena, ona će uvijek ostati relevantnom temom jer govori o razdoblju koje je pokazalo najmračniju stranu ljudske prirode. To je razdoblje koje je pokazalo da ljudska mašta nema granice kada su u pitanju zločini protiv čovječnosti. Nasljeđe Jedinice 731 podsjeća nas na važnost suočavanja s poviješću kako bismo iz nje izvukli pouku i izbjegli ponavljanje sličnih stradanja u budućnosti. Japanski narod je prvi koji se mora suočiti s vlastitom prošlošću. Iako je konfrontacija s „hororima prošlosti“ bolan proces, ona predstavlja „nužan prvi korak u uspostavi čvrste osnove za buduće odnose između istočnoazijskih zemalja uključenih, posebice Kine i Japana.“²⁸²

Mlađe generacije Japanaca često nisu ni svjesne postojanja Jedinice 731. Razlog tomu je kolektivna amnezija japanske vlade i naroda o njihovoj vojnoj aktivnosti tijekom rata. Pored toga, Ministarstvo obrazovanja, znanosti i tehnologije u Japanu uložilo je velike napore kako bi umanjilo ili potpuno izbjeglo spominjanje ratnih zločina u školskim udžbenicima.²⁸³ Najpoznatiji član „*Grupe Koja će Napraviti Nove Udžbenike Povijesti*“²⁸⁴ (eng. „*The Group To Make New History Textbooks*“) bio je profesor povijesti na Sveučilištu u Tokiju, Fujioka Nobukatsu. Ti „novi udžbenici povijesti“ zapravo su u potpunosti slijedili stav japanske vlade o njihovim vojnim aktivnostima tijekom Drugog svjetskog rata, izbjegavajući bilo kakvu kritiku vojske i ignorirajući zločine koje su dokazano počinili.²⁸⁵ Ovakva politika bila je dio šireg napora da se povijest reinterpretera ili minimalizira, što je ostavilo duboke posljedice za

²⁸¹ Thomas, 2003., *Ethical Lessons of the Failure to Bring the Japanese Doctors' to Justice*.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Dickinson, 2007., *Biohazard: Unit 731 In Postwar Japanese Politics of National „Forgetfulness“*.

²⁸⁴ Harris, 1992., str. 491.

²⁸⁵ Ibid. Generalni stav japanskih vlasti o njihovoj ulozi u Drugom svjetskom ratu je taj da njihova zemlja nije bila agresor.

percepciju mladih Japanaca o povijesnim događajima. Bivši veteran Jedinice 731, Shimizu Hideo, u jednom je intervjuu komentirao ovu politiku:

„Danas mnoge snage u Japanu spominju samo patnje [naše] zemlje tijekom rata, bez spominjanja invazije i štete [koja je prouzročena] drugim zemljama. Odbijaju prikazati svjedočanstva i materijale bivših članova Jedinice 731 jer 'ne žele djeci govoriti o takvim okrutnim stvarnostima'. (...) Želim reći da je Japan počinio okrutne zločine, uključujući ubojstva. Govorimo istinu našoj djeci, zar ne?“²⁸⁶

Od iznimne je važnosti da starije generacije u Japanu educiraju mlađe generacije i samim time prihvate realnu prošlost svoje zemlje. Japan mora preuzeti odgovornost u jednakoj mjeri u kojoj je Njemačka preuzela odgovornost za zločine holokausta; u obliku javne isprike, otvorenih javnih memorijala za žrtve koje su poginule u eksperimentima i terenskim ispitivanjima te neke vrste financijske naknade za zemlje koje su bile direktno pogođene. Premda ovi postupci ne mogu izbrisati prošlost, „postoje mogućnosti za ljudska bića da isprave povijesne nepravde i pomognu u sprječavanju sličnih tragedija u budućnosti.“²⁸⁷ Jing-Bao Nie ponudio je u svojem članku dva prijedloga za suvremenu akciju; jedan upućen Sjedinjenim Američkim Državama, a drugi kolektivnoj međunarodnoj zajednici:

„Moj prvi prijedlog je da vlada SAD-a izda službenu ispriku, jasno osuđujući japanske ratne zločine, uključujući one povezane s biološkim ratovanjem i ljudskim eksperimentima te [da] ponudi neku vrstu kompenzacije kako bi ispravila svoje vlastite postupke u prikrivanju ovih zločina.“²⁸⁸

Najvažniji razlog zbog kojeg se Amerikanci trebaju ispričati je njihov moralni prijestup u zataškivanju japanskih ratnih zločina i pružanju imuniteta počiniteljima koji nikada nisu pravno odgovarali za svoja zlodjela. Duguju ispriku „tisućama žrtava ubijenih u japanskim *tvornicama smrti* i daleko većem broju [žrtava] ubijenih i ozlijeđenih u velikim terenskim ispitivanjima provedenim u gradovima i selima“²⁸⁹, jer su pomogli njihovim ubojicama da izbjegnu pravdu. Ova isprika bila bi značajna jer bi pomogla potaknuti Japan da se suoči s vlastitom poviješću, koju i dalje negira.

Nieov drugi prijedlog upućen je cjelokupnoj međunarodnoj zajednici, kako bi se u budućnosti prevenirali slični činovi suučesništva (poput onog američkog):

²⁸⁶ Intervju sa Shimizu Hideom:

<https://english.news.cn/asiapacific/20230816/2695f6fa05a443beba6f8a0373320e9f/c.html> (pristup ostvaren 20.6.2024.)

²⁸⁷ Nie, 2006., str. 28.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid.

„Međunarodne deklaracije ili kodeksi ljudskih prava i medicinske etike[,] trebali bi uključivati klauzulu kojom se zabranjuje bilo kakav pokušaj bilo koje države da, iz bilo kojeg razloga, bude sudionik u neetičnoj medicini i drugim kršenjima ljudskih prava.“²⁹⁰

Ovaj prijedlog upućen je cjelokupnoj međunarodnoj zajednici, koja je svih ovih godina ostala ravnodušna prema ovom ogromnom svjetskom moralnom problemu. Poseban apel upućen je Međunarodnom udruženju za bioetiku da „izda službenu izjavu o japanskim zločinima i američkom zataškivanju te da se pridruži kolektivnim naporima u suzbijanju nastavljaćeg trijumfa nehumanosti.“²⁹¹

Doug Hickey i suradnici zagovaraju nešto drugačiji pristup moralnoj reparaciji (eng. *moral repair*) i okreću se prvo prema zahtjevima „zajednice žrtava“, misleći pritom na osobe koje su pogođene ovim moralnim nepravdama te na njihove obitelji i sunarodnjake.²⁹² Potrebno je ispitati što zajednice žrtava (primarno kineski narod, ali i ostale nacionalnosti koje su navedene u prijašnjim poglavljima) žele i traže za moralnu reparaciju. Taj prvi korak važan je jer su zajednice žrtava u jedinstvenom položaju da razumiju štetu koja im je nanesena. Premda je teško da će ove zajednice doći do nekakve kolektivne odluke i zahtjeva kojim bi sve oštećene stranke bile zadovoljne, „možda ćemo uočiti neke zajedničke teme i obrasce“.²⁹³

Hickey i suradnici navode četiri aspekta moralne reparacije: (1) meta (eng. *target of moral reparation*); (2) primatelj ili u ovom slučaju primatelji (eng. *addressees of moral repair*); (3) izražavajuća sredstva (eng. *expressive means*) i posljednje, (4) izvor (eng. *source of moral repair*).²⁹⁴ Uz ova četiri aspekta, autori su još dodali mogući peti aspekt moralne reparacije, a to je kazna. Jednostavnije rečeno, u našem slučaju, na meti moralne reparacije trebali bi biti nehumani ratni zločini koje su Japanci počinili nad narodima Kine, Koreje, Rusije (bivšeg SS), Indonezije i SAD-a; narodima koji zajedno čine primatelje moralne reparacije. Izražavajuća sredstva moralne reparacije predstavljaju malo kompleksnije pitanje jer ona mogu obuhvaćati više oblika; mogu doći u obliku financijske kompenzacije (od strane Japana) te u obliku javne isprike. Financijska kompenzacija sama po sebi predstavlja delikatno pitanje jer možemo argumentirati da se nijedna količina novca ne može mjeriti s dubinom takvih moralnih pogrešaka. Također, neke oštećene stranke mogu smatrati ovu ponudu neprimjerenom i uvredljivom. Isprika kao sredstvo moralne reparacije predstavlja još složenije pitanje jer mnogo

²⁹⁰ Nie, 2006., str. 30.

²⁹¹ Ibid., str. 30 – 31.

²⁹² Hickey et al, 2016., str 1.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ibid., str. 2 – 3.

toga može poći po zlu, bilo sa strane koja se ispričava (izvora m.r.*) ili sa strane kojoj je isprika upućena (primateljima m.r.). Lažna iskrenost, nejasna isprika ili nespretnost u izražavanju onoga tko se ispričava, kao i nerazumijevanje, tvrdoglavost i odbijanje isprike od strane primatelja, mogu učiniti ispriku neučinkovitim sredstvom moralne reparacije.²⁹⁵ Bez obzira na to hoće li ona ikada biti prihvaćena, iznimno je važno da Japan uputi službenu ispriku pogođenim narodima zbog ogromne štete koju im je nanio prije gotovo osamdeset godina.

Sasvim je jasno da Japan treba biti izvor moralne reparacije i da mora biti kažnjen (mogući peti aspekt m.r.), međutim, autori smatraju kako bi i SAD trebao biti drugi izvor m.r. „Primjerice, SAD je trebao, ali nije, držati počinitelje Jedinice 731 odgovornima; ovaj promašaj moralne reparacije zahtijeva vlastitu moralnu reparaciju.“²⁹⁶ Vratimo li se ispriki kao jednoj od kandidata za sredstva m.r., važno je naglasiti izvor iz kojeg ona treba doći. Većina zajednica žrtava htjet će da ta isprika dođe od strane japanske vlade.²⁹⁷ Uz to, naročito snažno sredstvo m.r. bilo bi podizanje trajnog memorijala za žrtve nehumanih eksperimenata. Još značajnije bi bilo kada bi taj memorijal bio podignut od strane japanske vlade i to na njihovom tlu. Postavljanje takvog memorijala imalo bi trostruku vrijednost; ne samo da bi se odala počast poginulim žrtvama, kojima nažalost nikada nećemo znati imena, nego bi se svim posjetiteljima i turistima omogućio uvid u stvarnu japansku vojnu aktivnost tijekom Drugog svjetskog rata i posljednje, memorijal bi predstavljao japansko preuzimanje odgovornosti i pokušaj restitucije.

Da sve sažmemo, Hickey i suradnici ponudili su tri moguća, značajna i realistična prijedloga za moralnu reparaciju. Prvi prijedlog obuhvaća „uspostavljanje jasne nacionalne politike u Japanu, koju izdaje vlada, protiv ljudskog eksperimentiranja bez odgovarajućeg informiranog i dobrovoljnog pristanka.“²⁹⁸ Politika kakva trenutno ne postoji u njihovoj zemlji, a potrebna je jer bi postigla stvarnu moralnu reparaciju i ostvarila važan cilj: potvrdu i javno odobravanje ograničenja protiv nepravedne uporabe ljudi u medicinskim eksperimentima.²⁹⁹ Drugi prijedlog se odnosi na „stvaranje trajnog spomenika, nekog posvećenog fizičkog objekta i prostora, koji javno priznaje nepravedne ljudske eksperimente Jedinice 731“.³⁰⁰ Kao što je već navedeno, podizanje trajnog memorijala žrtvama, jednog poput *Memorijala ubijenim Židovima Europe* u Berlinu, služilo bi kao vječni podsjetnik na najmračnije razdoblje japanske povijesti.

²⁹⁵ Hickey et al, 2016., str. 3.

* Kako bi se izbjeglo ponavljanje iste terminologije, kratica m.r. odnosi se na moralnu reparaciju.

²⁹⁶ Hickey et al, 2016., str. 3.

²⁹⁷ Ibid., str. 3 – 4.

²⁹⁸ Ibid., str. 5.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

Treći i posljednji prijedlog, proširuje se na ulogu SAD-a u moralnoj reparaciji. Autori i mnogi drugi smatraju da je važno da se Amerikanci ispričaju kao znak poštovanja prema zajednicama žrtava, jer su njihovi postupci doprinijeli tome da strašni događaji, poput onih u Jedinici 731, ostanu skriveni i nepoznati javnosti. Ovo ne bi bio prvi put u povijesti da se Amerikanci ispričavaju za svoje moralne prijestupe; 1997. godine, predsjednik Bill Clinton javno se ispričao preživjelim žrtvama *Tuskegee* eksperimenata, koje je američka Javna zdravstvena služba (eng. *Public Health Service*) provodila na afroameričkom dijelu populacije u periodu od 1931. do 1972. Cilj ove studije bio je praćenje prirodnog tijeka neliječnog sifilisa kod Afroamerikanaca koji su bili namamljeni u eksperimente uz lažno obećanje da će biti izliječeni od „loše krvi, lokalnog termina koji se koristio za opisivanje nekoliko bolesti, uključujući sifilis, anemiju i umor“.³⁰¹ Ne samo da nisu bili informirani o stvarnoj prirodi eksperimenata, nego nisu bili tretirani za sifilis čak ni kada je 1943. godine penicilin određen kao učinkovita terapija.

„Vlada Sjedinjenih Američkih Država učinila je nešto što je bilo pogrešno -- duboko, temeljno, moralno pogrešno. To je bila uvreda za našu predanost integritetu i jednakosti za sve naše građane...Preživjelima, suprugama i članovima obitelji, djeci i unucima, kažem ono što već znate: Nijedna sila na zemlji ne može vam vratiti izgubljene živote, pretrpljenu bol, godine unutarnjeg mučenja i patnje. **Ono što je učinjeno[,] ne može se poništiti. Ali možemo prekinuti šutnju. Možemo prestati okretati glavu.** Možemo vas pogledati u oči i konačno reći u ime američkog naroda, ono što je vlada Sjedinjenih Država učinila je bilo sramotno, i žao mi je.“³⁰²

Zanimljiva je informacija, prenose Hickey i sur.³⁰³, da se predsjednik Clinton, u jednoj drugoj prilici, odbio ispričati za bacanje bombe na Hirošimu: „Sjedinjene Države ne duguju nikakvu ispriku Japanu za bacanje atomskih bomba na Hirošimu i Nagasaki.“³⁰⁴ Izgleda kao da se njihove isprike ograničavaju samo na situacije u kojima su oni jedini krivci. Međutim, moramo im odati priznanje za ispriku koju su uputili zajednici žrtava *Tuskegee* studije, koju je dodatno popratila i financijska naknada u iznosu od deset milijuna američkih dolara³⁰⁵. „Pojedinač si ne može pomoći da se ne nada da bi isprika Sjedinjenih Država mogla postati značajan korak prema učinkovitom ozdravljenju i preokretanju dugotrajnog trijumfa nehumanosti.“³⁰⁶ Kada bi se japanska vlada mogla ugledati na ispriku koju je američka vlada uputila žrtvama *Tuskegee* eksperimenata, prekinuti šutnju i prestati okretati glavu od vlastite

³⁰¹ <https://www.cdc.gov/tuskegee/timeline.htm> (pristup ostvaren 20.6.2024.)

³⁰² Ostatak isprike dostupan je na službenoj stranici američkog Nacionalnog arhiva: <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/New/Remarks/Fri/19970516-898.html> (pristup ostvaren 20.6.2024.)

³⁰³ Hickey et al, 2016., str. 6.

³⁰⁴ Dudden, 2008., *Troubled apologies among Japan, Korea and the United States* prema: Hickey et al, 2016., str. 6.

³⁰⁵ <https://www.cdc.gov/tuskegee/faqs.htm> (pristup ostvaren 20.6.2024.)

³⁰⁶ Nie, 2006., str. 23.

prošlosti, krenula bi u pozitivnom smjeru ispravljanja ove, uskoro osamdesetogodišnje, povijesne i moralne pogreške. Povučemo li još jednom paralelu s Nijemcima i njihovim nacističkim eksperimentima, možemo reći da je „poslijeratna njemačka vlada, uz niz drugih činova ispravka [štete], pridonijela stjecanju oprosta, povjerenja i poštovanja, pa čak i moralnog divljenja prema njemačkom narodu, ne samo među žrtvama nacističkih zločina i njihovim potomcima, već i širom svijeta“.³⁰⁷ Na isti bi način Japanci mogli pokušati ispraviti odnose s narodima kojima su prouzročili veliku duševnu, ali i materijalnu štetu, osobito narodu Kine koji je najviše propatio za vrijeme japanske okupacije.

³⁰⁷ Nie, 2006., str. 30.

7. ZAKLJUČAK

Jedinica 731, pod vodstvom Ishiija Shira, ostaje jednom od najmračnijih poglavlja japanske vojne aktivnosti uoči i tijekom Drugog svjetskog rata. Ishiijeva jedinica započela je sustavno provoditi eksperimente na ljudskim ispitanicima najranije 1932. godine., započevši u području Beiyinhea, na mjestu poznatom kao *Zhong Ma* utvrda. Budući da je ta lokacija bila kompromitirana bijegom nekolicine zatvorenika, Ishii je odredio da će se nova instalacija biološko-ratne jedinice smjestiti u području Pingfana, nedaleko od Harbina. U Pingfanu je Ishii realizirao sve svoje zlokobne planove. Zbog prošlog incidenta s bijegom zatvorenika, nova jedinica je imala najstrože sigurnosne mjere, uključujući dvadeset-četverosatnu patrolu, zabranu boravka u blizini teritorija te zabranu ulaska u prostor jedinice bez dopuštenja zapovjednika Kwantunške vojske. U toj atmosferi najveće tajnosti, Ishii je, u trostrukoj suradnji s japanskom vojskom, *Kenpeitai* policijom te vodećim liječnicima i znanstvenicima u Japanu, idućih deset godina provodio najstravičnija biomedicinska istraživanja.

Jedinica 731 provodila je široki spektar nehumanih eksperimenata, uključujući testiranje smrtonosnih bolesti na zatvorenicima unutar laboratorijskih prostora, ali i na velikom broju kineske populacije tijekom zračnih napada na okolna područja; vivisekcije koje su se provodile na živim zatvorenicima, često bez uporabe anestetika kako bi se osigurali što vjerniji rezultati istraživanja; eksperimente s ozeblinama u kojima su ispitanici namjerno izloženi smrzavajućim temperaturama, a potom doslovno odmrzavani različitim metodama ne bi li se pronašlo najefektivnije sredstvo za liječenje ozeblina; izlaganje otrovnim plinovima i smrtonosnim razinama zračenja; testiranje krajnjih granica ljudskog tijela prisilnim vađenjem velikih količina krvi, namjernim izgladnjivanjem ili vješanjem zatvorenika da se ustanovi koliko je potrebno da se osoba uguši.

Čak ni žene i djeca nisu izbjegli takvo eksperimentiranje. Kako bi pronašli rješenje za vladajući problem spolno prenosivih bolesti među japanskim vojnicima, uzrokovanih masovnim silovanjima lokalnih žena, znanstvenici su namjerno zarazili zatvorenice sifilisom, a zatim ih secirali kako bi proučavali razvoj bolesti u njihovim tijelima. Budući da su najbolji rezultati istraživanja postizani u onim eksperimentima gdje je žena zaražena sifilisom kroz direktni kontakt, zatvorski su stražari prisiljavali muške zatvorenike, već inficirane bolešću, da siluju zdrave zatvorenice. Često bi ta silovanja rezultirala trudnoćom, nakon čega su trudnice podvrgnute vivisekcijama, a njihova djeca iskorištena u drugim eksperimentima.

Budući da je nakon početka Drugog svjetskog rata Japan usporedno vodio dvije bitke, jednu globalnog razmjera i drugu u unutrašnjosti Kine, potrebe japanske vojske zahtijevale su da Jedinica 731 proširi svoje aktivnosti, ne bi li pomogla u borbi protiv Kineza. Iz tog se razloga centralna jedinica u Pingfanu razgranala na nekoliko područnih jedinica diljem Mandžurije i okupiranog otočja. Neke od tih jedinica bile su manjeg razmjera pa nemamo dovoljno podataka o opsegu njihovih aktivnosti, no ima onih koje su se razvile u velike instalacije i koje su većinski djelovale kao samostalne jedinice, surađujući povremeno s Jedinicom 731. Takve su, na primjer, Jedinica 100 pod zapovjedništvom Wakamatsu Yujira i Jedinica 1644 pod upraviteljstvom Masuda Tomosade. Obje su jedinice svojim aktivnostima pridonijele stvaranju općeg kaosa na području okupirane Mandžurije; Jedinica 100 je nastojala i uspijevala proširiti zarazne bolesti u specifične klimatske i topografske uvjete duž sovjetsko-mandžurijske granice, a Jedinica 1644 direktno je surađivala s Jedinicom 731 u brojnim zračnim napadima na populacije kineskih sela. U vremenu u kojem je bila aktivna, Jedinica 731 s uključenim pomoćnim jedinicama, proizvela je dovoljno bakterija da potencijalno uništi velik dio svjetske populacije.

Kapitulacija Japana 1945. godine označila je kraj Drugog svjetskog rata i prisilila Jedinicu 731 da obustavi svoje operacije. Ubrzo nakon toga, započela je i američka okupacija Japana. Svjestan da bi, u slučaju otkrivanja informacija o njegovoj jedinici, on i njegovi suradnici mogli biti optuženi za ratne zločine, Ishii je naredio uništavanje svih instalacija i pobjegao u skrivanje. Dok se Ishii uspješno skrivao, američki istražitelji su ispitivali nekoliko bivših zaposlenika Jedinice 731 zbog procurenih informacija o japanskim biološko-ratnim aktivnostima. Nakon što su se početne tenzije američke okupacije malo primirile, Ishii je bio spreman na suradnju s američkim istražiteljima, ponudivši im rezultate svojih eksperimenata u zamjenu za zajamčeni imunitet od progona za ratne zločine.

Američki general Douglas MacArthur, zapovjednik Savezničkih snaga na Pacifiku, procijenio je važnost tih podataka i odlučio dodijeliti imunitet Ishiiju i njegovih suradnicima. S obzirom na to da je u isto vrijeme njihovih pregovaranja započet Međunarodni vojni tribunal za Daleki istok, MacArthur je donio svjesnu odluku da se na suđenju izostave svi dokazi koji upućuju na japansku biološko-ratnu aktivnost. Zahvaljujući suradnji s Amerikancima, Ishii i njegovi suradnici bili su slobodni.

Osim Amerikanaca i Rusi su željeli doći do japanskih podataka o biološkom naoružanju. Budući da se na Tokijskom suđenju nije konkretno podigla riječ o japanskoj biološko-ratnoj aktivnosti, Rusi su odlučili da će održati zasebna suđenja na svom teritoriju, u gradu

Habarovsku na dalekom istoku Rusije. Premda je njihovo suđenje obilježeno brojnih proceduralnim problemima, poput izostanka međunarodnog sudjelovanja, Rusi su zbog svoje linije ispitivanja uspjeli otkriti istinu o japanskom biološkom eksperimentiranju. Iz svojih ispitivanja dvanaestorice bivših djelatnika Jedinice 731, sabrali su materijale i objavili opsežno djelo naslovljeno „*Materials on the trial of former servicemen of the Japanese army charged with manufacturing and employing bacteriological weapons*“. Iako Amerikanci nisu priznali ovo djelo, odbacivši njega i rusko suđenje kao pokušaj propagande, ono predstavlja materijalne dokaze čije su činjenice kasnije potvrđene kao istinite.

Američka poslijeratna suradnja s japanskim znanstvenicima, zajedno s njihovim neuspjehom u provođenju pravde, smatra se jednim od glavnih moralnih problema u kontekstu Jedinice 731 i njihovog eksperimentiranja na ljudskim subjektima. Činjenica da je patnja brojnih žrtava zanemarena u ime nacionalnog interesa te kasnije čuvana u tajnosti punih četrdeset godina, predstavlja dubok poraz u povijesti, ali i u bioetici. Pomisao da je postojalo vrijeme u kojem su ljudski životi bili podloženi takvim nehumanim eksperimentima, zastrašujuća je u svakom pogledu. Prikrivanje takvih užasa ne samo da omalovažava ljudske živote, već također narušava temelje bioetike i povijesne istine.

Premda je mnogo godina prošlo od ljudskog eksperimentiranja u Jedinici 731, ono će zauvijek ostati podsjetnik na opasnosti koje mogu doći zloupotrebom znanosti. Ovaj povijesni moralni propust naglašava potrebu za održavanjem strogih etičkih standarda, poštovanjem ljudskog života, dostojanstva i slobode. Podsjeća nas da nijedan „viši cilj“ ne može doći ispred čovjeka i njegova života.

Iznimno je važno da povijesni zločini, poput ovih Jedinice 731, budu zapamćeni kao dio najmračnijeg razdoblja čovječanstva. Samo ako govorimo ili pišemo o dubini njihove problematike, možemo usmjeriti budućnost biomedicinskih istraživanja u pravom smjeru. Osim toga, potrebno je inzistirati da ovi zločini budu priznati od strane njihovih počinitelja, kako bi njihove žrtve konačno mogle počivati u miru.

Svatko tko se upusti u detaljno proučavanje japanskog eksperimentiranja tijekom Drugog svjetskog rata, suočit će se s velikim izazovima da zadrži objektivnost. Razmišljajući o svim užasnim eksperimentima u kojima je tisuće nevinih ljudi izgubilo svoje živote, samo da bi njihova bol i patnja kasnije bili skrivani i negirani kao dio državne tajne, nemoguće je ne osjetiti duboko suosjećanje i žaljenje. Koristeći riječi Jing-Bao Niewa, „Kada god mislim, pišem ili govorim o depresivnoj temi japanskih medicinskih zlodjela i onome što se dogodilo poslije

njih, imam osjećaj da duše žrtava nadgledaju svakog od nas. Sumnjam da će te duše ikada pronaći mir...“³⁰⁸ Iako, nažalost, nikad nećemo poznavati njihova imena, možemo ispričati njihovu priču i održati sjećanje na njih.

Premda Nie možda naziva ovu bolnu temu depresivnom, govoreći o njoj možemo ukazati na jedno mračno razdoblje kojem se nikad ne smijemo vratiti. U svjetlu trenutnih globalnih događaja, važno je da se prisjetimo vrijednosti ljudskog života i slobode te da se usprotivimo svim zločinima koji ih ugrožavaju.

³⁰⁸ Nie, 2006., str. 23.

8. BIBLIOGRAFIJA

Primarna literatura:

- Barenblatt, D. (2004.) *A Plague upon Humanity: The Secret Genocide of Axis Japan's Germ Warfare Operation*, New York: HarperCollins Publishers Inc.
- Bärnighausen, T. (2010.) »Data generated in Japan's biowarfare experiments on human victims in China, 1932–1945, and the ethics of using them« u: JB. Nie, N. Guo, M. Selden, A. Kleinman (ur.) *Japan's Wartime Medical Atrocities: Comparative inquiries in science, history and ethics*, London i New York: Routledge, str. 81 – 106.
- Choe, SH. (2021.) »Overlooked No More: Kim Hak-soon, Who Broke the Silence for 'Comfort Women'«, *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2021/10/21/obituaries/kim-hak-soon-overlooked.html>
(datum objave: 31. listopada 2021.)
- Cunliffe, W. H. (2007.) *Select documents on Japanese war crimes and Japanese biological warfare, 1934-2006*, Washington: United States National Archives and Records Administration.
- Čović, A. (2002.) »Etika i bioetika«, u: A. Čović (ur.) *Izazovi bioetike*, Zagreb: Pergamena, Hrvatsko filozofsko društvo, str. 97 – 117.
- Dickinson, F. R. (2007.) »Biohazard: Unit 731 In Postwar Japanese Politics of National "Forgetfulness"«, *Asia-Pacific Journal*, vol. 5:10. <https://apjif.org/frederick-r-dickinson/2543/article> (datum objave: 1. listopada 2007.)
- Felden, E. (2013.) »Uncomforting truth« *Deutsche Welle*.
<https://www.dw.com/en/former-comfort-woman-tells-uncomforting-story/a-17060384>
(datum objave: 9. veljače 2013.)
- Gold, H. (2019.) *Japan's infamous Unit 731: Firsthand Accounts of Japan's Wartime Human Experimentation Program*, Tokio, Rutland, Vermont, Singapur: Tuttle Publishing.

- Harris, S. H. (1992.) »Japanese Biological Warfare Research on Humans: A Case Study of Microbiology and Ethics«, *Annals of the New York Academy of Sciences*, vol. 666:1, str. 21 – 52. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1992.tb38021.x> (datum objave: prosinac 1992.)
- Harris, S. H. (1994.) *Factories of Death: Japanese biological warfare 1932–45 and the American cover-up*, London i New York: Routledge.
- Hickey, D. et al (2016.) »Unit 731 and moral repair« *Journal of Medical Ethics*, 0: 1 – 7. <https://doi.org/10.1136/medethics-2015-103177> (datum objave: 21. ožujka 2016.)
- »Hipokratova prisega«, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hipokratova-prisega> (zadnji pristup: 19. lipnja 2024.)
- *Indicment: International Military Tribunal for the Far East*. <https://www.legal-tools.org/doc/59771d/pdf/#page=15.83> (zadnji pristup: 10. lipnja 2024.)
- *International Law Documents*, Članak 2(1)(c) Zakona broj 10. <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2134&context=ils#page=4.00> (zadnji pristup: 3. srpnja 2024.)
- Kristof, N. D. (1995.) »Unmasking Horror -- A special report., Japan Confronting Gruesome War Atrocity«, *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1995/03/17/world/unmasking-horror-a-special-report-japan-confronting-gruesome-war-atrocity.html> (datum objave: 17. travnja 1995.)
- *Materials on the trial of former servicemen of the Japanese army charged with manufacturing and employing bacteriological weapons* (1950.) Moskva: Foreign Languages Publishing House.
- Maslow, A. H. (1943.) *A Theory of Human Motivation* – Excel Centre.
<https://www.excelcentre.net/TheoryHumanMotivation.pdf> (zadnji pristup: 11. lipnja 2024.)

- Nie, JB. (2004.) »The west's Dismissal of the Khabarovsk trial as 'Communist Propaganda': Ideology, evidence and international bioethics«, *Journal of Bioethical Inquiry*, vol. 1:1, str. 32 – 42. <https://doi.org/10.1007/BF02448905> (datum objave: travanj 2004.)
- Nie, JB. (2006.) »The United States Cover-up of Japanese Wartime Medical Atrocities: Complicity Committed in the National Interest and Two Proposals for Contemporary Action«, *The American Journal of Bioethics*, vol. 6:3, str. 21 – 33.
<http://dx.doi.org/10.1080/15265160600686356> (datum objave: 22. rujna 2006.)
- *Number of COVID-19 deaths reported to WHO.*
<https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths> (zadnji pristup: 19. lipnja 2024.)
- Potter, (1970.) »Bioethics, the Science of Survival«, *Perspectives in Biology and Medicine*, vol. 14:1, str. 127 – 153. <https://doi.org/10.1353/pbm.1970.0015>
- Powell, J. W. (1981.) »A hidden chapter in history«, *Bulletin of the Atomic Scientists*, vol. 37:8, str. 44 – 52. <https://doi.org/10.1080/00963402.1981.11458900> (datum objave: 15. rujna 2015.)
- Pritchard, R. J., Zaide S. M. (1981.) *United States et al. v. Araki et al.*, Judgment (IMTFE, 4 Nov. 1948), New York: Garland Publishing.
https://www.worldcourts.com/imtfe/eng/decisions/1948.11.04_IMTFE_Judgment.htm (zadnji pristup: 3. srpnja 2024.)
- *Protocol for the Prohibition of the Use in War Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare.*
https://front.un-arm.org/wp-content/uploads/assets/WMD/Bio/pdf/Status_Protocol.pdf (zadnji pristup: 19. lipnja 2024.)
- *Remarks by the president in apology for study done in Tuskegee* (1997.) The White House, Office of the Press Secretary.
<https://clintonwhitehouse4.archives.gov/New/Remarks/Fri/19970516-898.html> (datum objave: 16. svibnja 1997.)

- Roksandić Vidlička, S. (2016.) »Eksperimenti na ljudima kao zločin protiv čovječnosti: od Nürnberškog medicinskog suđenja do predmeta Pfizer«, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol. 7:1, str. 185 – 253. <https://hrcak.srce.hr/164184> (datum objave: 25. lipnja 2016.)
- Su, Z. et al (2021.) »The promise and perils of Unit 731 data to advance COVID-19 research«, *BMJ Global Health Journal*, vol. 6:5. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8141376/> (datum objave: svibanj 2021.)
- »Šintoizam«, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sintoizam> (zadnji pristup: 10. srpnja 2024.)
- *The U.S. Public Health Service Untreated Syphilis Study at Tuskegee*: <https://www.cdc.gov/tuskegee/about.html> (zadnji pristup: 20. lipnja 2024.)
- Thomas, M. (2003.) »Ethical Lessons of the Failure to Bring the Japanese Doctors' to Justice«, *Eubios Journal of Asian and International Bioethics*, vol. 13, 6 – 104. <https://www.eubios.info/EJ133/ej133h.htm> (zadnji pristup: 30. srpnja 2024.)
- Thompson, A. T. (1946.) *Report on Japanese Biological Warfare (BW) Activities, Dugway Proving Ground Technical Library*. <https://www.bulletpicker.com/pdf/Report-on-Japanese-Biological-Warfare-Activities-1946.pdf> (zadnji pristup: 2. srpnja 2024.)
- *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal: Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946* (1947.), vol. 22, Nürnberg.
- Williams, P., Wallace, D. (1990.) *Unit 731: The Japanese Army's Secret of Secrets*, Glasgow: Grafton Books.
- Xinhua (2023.) »Interview: "It was hell on earth" -- Japanese veteran admits Unit 731 atrocities«, *Asia&Pacific*. <https://english.news.cn/asiapacific/20230816/2695f6fa05a443beba6f8a0373320e9f/c.html> (datum objave: 16. kolovoza 2023.)

- Yang, G. D. (2022.) *Cognitive dissonance, social psychology, and Unit 731*, Brandeis University. <https://www.brandeis.edu/writing-program/write-now/2022-2023/yang-grace/index.html#about> (datum objave: 30. travnja 2022.)
- »Žuta groznica«, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/zuta-groznica> (zadnji pristup: 1. srpnja 2024.)

Sekundarna literatura:

- Dudden, A. (2008.) *Troubled apologies among Japan, Korea and the United States*, New York: Columbia University Press.
- Festinger, L. (1962.) *A Theory of Cognitive Dissonance*, Stanford University Press.
- Hamilton, C. (1984.) *Leaders and Personalities of the Third Reich: Their Biographies, Portraits and Autographs*, San Jose: R. J. Bender Publishing.
- Morimura, S. (1983.) *The Devil's Gluttony*, Tokio: Kadokawa Shoten Publishing.
- Seaman, L. L. (1907.) *The Real Triumph of Japan: the conquest of the Silent Foe*, New York: D. Appleton.
- Tabata, M. (1982.) »Daughter's-Eye View of Lt. Gen. Ishii, Chief of „Devil's brigade“«, *The Japan Times*. (datum objave: 29. kolovoza 1982.)
- Tsuneishi, K.; Asano, T. (1982.) *The Bacteriological Warfare Unit and the Suicide of Two Physicians*, Tokio: Shinco-sha Publishing.
- Tsuneishi, K. (1982.) *The Germ Warfare Unit That Disappeared: Kwantung's Army 731st Unit*, Arlington: U.S. Army Intelligence and Threat Analysis Center.